

“Pitääkö laittaa she vai he?”
**TAP-tutkimus persoonapronominien
kääntämisestä feministisen teorian valossa**

**pro gradu -tutkielma
Hanna Toivainen
Tampereen yliopisto
kieli- ja käännöstieteiden laitos
käännöstiede (englanti)
kesäkuu 2006**

Tampereen yliopisto

kieli- ja käännöstieteiden laitos, käännöstiede (englanti)

Hanna Toivainen: ”*Pitääkö laittaa she vai he?*” TAP-tutkimus persoonapronominien kääntämisestä feministisen teorian valossa

pro gradu -tutkielma, 97 s. + englanninkielinen tiivistelmä 4 s.

kesäkuu 2006

asiasanat: persoonapronominit, think aloud protocol (TAP), feministinen kääntäminen, seksistinen kieli, ideologia, kääntäjän näkyvyys

Tiivistelmä

Tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten suomen kielen sukupuolineutraali hän-pronominin kääntyy englantiin päin silloin, kun suomenkielisestä tekstistä ei käy ilmi kumman sukupuolen edustajaan tekstissä viitataan. Samalla käsitellään seksististä kieltä sekä ammattinimikkeiden sukupuolisidonnaisia stereotyyppisiä. Tutkimuksen näkökulma on kauttaaltaan feministinen. Aineisto koostuu kuuden käännöstieteen opiskelijan käännöksestä sekä think aloud -menetelmän (TAP) avulla saaduista opiskelijoiden verbalisoinneista tehtävän aikana. TAP-menetelmään turvauduttiin, koska tavoitteena oli saada ensikäden tietoa siitä, mitä koehenkilöt pitivät ongelmakohtina ja millä perusteilla he ratkaisunsa tekivät. Retrospektio-osuudessa koehenkilöitä pyydettiin vielä selventämään ratkaisujaan ja samalla kartoitettiin heidän suhtautumistaan seksistiseen kieleen ja feministiseen kääntämiseen strategiana. Koehenkilöitä pyydettiin myös muistelemaan, minkälaisia ohjeita he olivat saaneet kieli- ja käännöstieteiden laitokselta pronominien käyttöön ja seksistiseen kieleen liittyen. Opiskelijoiden vastausten rinnalle tuodaan myös joitakin englannin kielen oppi- ja kielioppikirjoista löytyviä ohjeita pronominien käytöstä. Teoriaosuudessa esitellään feministisen tutkimuksen näkökulmia kieleen ja tarkastellaan niiden valossa käännöstutkimuksen näkemyksiä normeista, ideologiasta sekä kääntäjän näkyvyydestä. Tutkimuksessa selvisi, että naispuoliset henkilöt pyrkivät välttämään sukupuolispesifejä termejä sekä geneerisiä maskuliinimuotoja miespuolisia enemmän. Kävi myös ilmi, että opintonsa myöhemmin aloittaneilla oli paremmat valmiudet seksistisen kielen välttämiseen. Syyt tähän eivät kuitenkaan olleet yksiselitteisiä. Vaikka kaikki olivat hyvin tietoisia ammattinimikkeisiin liittyvistä sukupuolistereotyyppioista, osa koehenkilöistä ei kokenut yhtä suurta tarvetta välttää stereotyyppisiä yleistyksiä kuin toiset. TAP-menetelmä osoittautui hyvin käyttökelpoiseksi metodiksi myös tämän tyyppiseen tutkimukseen.

Sisällys

Tiivistelmä

Sisällys

1. Aluksi	1
1.1. Voiko kieli olla neutraalia?	1
1.2. Henkilökohtainen herääminen	3
1.3. Tutkimusasetelma ja tutkimuksen rakenne	4
2. Feminististä teoriataustaa	6
2.1. Feministisiä näkemyksiä kielestä	6
2.1.1. Kielellinen determinismi ja suhteellisuus	8
2.1.2. Teoreettinen reformismi	10
2.1.3. Näkyvyysstrategia	11
2.1.4. Feministisen tutkimuksen kriittistä tarkastelua	13
2.1.5. Yhteenveto	14
2.2. Institutionalisoitunut seksismi	18
2.2.1. Geneerinen <i>he</i> -pronomini	18
2.2.2. Geneerinen <i>man</i> -rakenne	21
2.2.3. Mies-nainen -järjestys	23
2.2.4. Ammattinimikkeet	24
2.2.5. Yhteenveto	25
3. Kieli- ja käännöstieteiden teoriataustaa	28
3.1. Käännöstieteen näkemyksiä	28
3.1.1. Deskriptiivinen käännöstutkimus ja normit	28
3.1.2. Kieli ja ideologia	29
3.1.3. Kääntäjän näkyvyys	30
3.1.4. Yhteenveto	31
3.2. Oppi- ja kielioppikirjojen näkemyksiä	33
3.2.1. Geneerinen <i>he</i> -pronomini ja <i>man</i> -rakenne	34
3.2.2. Yhteenveto	40
4. TAP-tutkimus persoonapronominien kääntämisestä	43
4.1. Metodi	43
4.2. Koehenkilöt	45
4.3. Aineisto	47
4.3.1. Lämmittelytehtävä	47

4.3.2. Käännöstehtävä	48
4.4. Aineiston keruu	48
4.5. Aineiston analyysi	49
4.5.1. Hän-pronominien kääntäminen	51
4.5.1.1. <i>She</i> -pronomini	51
4.5.1.2. <i>He</i> -pronomini	53
4.5.1.3. <i>He/she</i> -ilmaus	54
4.5.1.4. <i>It</i> -pronomini	55
4.5.1.5. <i>They</i> -pronomini	55
4.5.1.6. Yksiköllisen sanan muuttaminen monikkoon	58
4.5.1.7. Pronominin korvaaminen relatiivilauseella	59
4.5.1.8. Subjektin pois jättäminen ja verbimuodon muutos	61
4.5.1.9. Subjektin toisto	63
4.5.1.10. Yhteenveto	64
4.5.2. Ihminen-sanan kääntäminen	65
4.5.2.1. Esimerkkejä	65
4.5.2.2. Yhteenveto	68
4.5.3. Ammattisanojen kääntäminen	68
4.5.3.1. Esimerkkejä	68
4.5.3.2. Yhteenveto	71
4.6. Retrospektio	71
4.6.1. H-N	72
4.6.2. I-N	73
4.6.3. P-N	74
4.6.4. K1-M	75
4.6.5. K2-M	76
4.6.6. M-M	78
4.6.7. Yhteenveto	79
5. Lopuksi	82
Lähteet	87
LIITTEET	92
Abstract in English	98

1. ALUKSI

1.1. Voiko kieli olla neutraalia?

Kieli on osa arkipäivää ja jokainen on pakotettu käyttämään sitä tavalla tai toisella jos haluaa kommunikoida toisten ihmisten kanssa. Usein ajatellaan, että kieli on kaikille samanlaista ja että kaikilla olisi samanlaiset mahdollisuudet käyttää sitä. Mutta onko kieli sittenkään täysin neutraalia, jos sitä tarkastelee pintaa tai tottumuksia syvemmltä. Onko neutraalia edes olemassa? Ovatko esimerkiksi *he/she* tai *he or she* -ilmaukset neutraaleja? Ovatko ne neutraalimpia kuin *she/he* tai *she or he*? Entä onko sama käyttäkö pronominia ”*he*” vai ”*she*” kun haluaa viitata kaikkiin ihmisiin sukupuolesta riippumatta? Monien mielestä ei ole. On esitetty, että kyse on vain opituista tavoista, jotka kertovat enemmän käyttäjistään ja yhteiskunnallisista rakenteista kuin itse kielijärjestelmästä. Ratkaisevaa on se, kuka saa päättää, mikä on oikeanlainen tapa käyttää kieltä, toisin sanoen, kenellä on valta määrittää, mikä on normaalia ja mitä pidetään neutraalina.

Historia on osoittanut, että kieli ei ole muuttumaton järjestelmä, vaan merkitykset muuttuvat ajan myötä. Mikä on joskus ollut ”neutraalia” kielenkäyttöä, voi tänä päivänä olla vulgaaria ja halventavaa. Tottumuksiin tai traditioon ei kuitenkaan kannata maailmankuvaansa perustaa, sillä tottumukset muuttuvat. Uusia sanoja otetaan käyttöön ja vanhoista luovutaan. Jotkut tulevat uudelleen muotiin ja toiset saavat uusia merkityksiä. Miller ja Swift (1981, 6) kritisoivat monia kieli-ihmisiä haluttomuudesta noteerata kielessä tapahtuvia muutoksia. He painottavat, että kielioppi ei ole täysin muuttumaton järjestelmä, sillä jos se olisi sitä, me puhuisimme edelleen samaa kieltä kuin satoja vuosia sitten (emt., 4). Kiinnostava kysymys onkin, miten kieli muuttuu ja voiko siihen vaikuttaa. Tietoisilla strategioilla on saatu muutosta aikaan. ”*Firefighter*” ei ole enää ”*fireman*” eikä ”*police officer*” enää ”*policeman*”. Nimikkeet ovat arkipäiväistyneet ja tulleet osaksi jokapäiväistä kielenkäyttöä. Kaikki eivät kuitenkaan ole asioista yhtä mieltä. Näyttää siltä, että tuloksia ja teorioita tulkitaan sen mukaan, kenen kantaa ne vahvistavat. Tämä on tietysti ymmärrettävää, sillä aikamme ainoa totuus on se, että mitään yhtä totuutta ei ole. On vain eri näkökulmia. Tämä on kuitenkin hyvin merkittävä huomio, mitä ei aina muisteta ottaa huomioon universaaleja totuuksia etsivän tiedemaailman piirissä.

Feministinen kääntäminen lähtee liikkeelle ajatuksesta, että mikään teksti ei voi olla neutraali. Tekijän asenteet ja ideologiat, tottumukset ja tavat paistavat aina läpi kaikesta. Tällöin on tärkeää, että jokainen tekee selväksi omat lähtökohtansa ja toimintaan vaikuttavat taustavoimansa. Paikantuminen on tärkeää. Tämä voi tapahtua esimerkiksi käännöksen kohdalla alussa olevalla kääntäjän esipuheella tai alaviitteiden muodossa tulevissa huomautuksissa tekstin sisällä. Susanne de Lotbinière-Harwoodin mukaan sellaista asiaa kuin sukupuolineutraali ei ole olemassakaan, ei kielessä eikä muuallakaan elämässä (1991, 100). Hän painottaa, että esimerkiksi käännös ei ole koskaan neutraali. Joku kirjoittaa sen aina jossain ja jostain positiosta käsin. Hän mainitsee esimerkkinä Luce Irigarayn ranskankielisen alkuteoksen *Ce sexe qui n'est pas un* (1977), ja siitä tehdyt englanninkieliset versiot. Kaksi eri naisen kääntämää versiota ovat molemmat nimeltään *This Sex Which Is Not One*, ja yksi kahden eri miehen yhdessä kääntämä versio *That Sex Which Is Not One* (lihavoinnit minun). Positio ja näkökulma ovat käännöksissä erilaiset; toisessa katsotaan teosta sisäpuolelta ja toisessa ulkopuolelta. (1991, 94–95.)

Vaikka sanojen merkityksiin voi olla vaikeaa vaikuttaa, ei silti ole sama, miten kieltä käyttää. Loppujen lopuksi se on yleensä aina kielenkäyttäjän oma valinta. Jokainen voi valita mitä sanoja käyttää, millaisissa yhteyksissä ja millaisilla äänenpainoilla sanomansa tuo julki. Useimmiten viesti välittyy toiselle kuulijalle tai lukijalle, ja näin valitut sanat vahvistavat paikkaansa maailmassa. Joskus vastaanottajia on yksi, joskus kaksi, ja joskus huomattavasti enemmän. Valittujen ilmaisujen painoarvo kasvaa samassa suhteessa vastaanottajien määrään. Ei ole myöskään sama kuka kieltä käyttää. Valta-asemassa olevilla on suuremman kuulijakunnan lisäksi myös suurempi arvovalta. Valinnoilla on siis väliä.

Erityisesti kielten parissa työskentelevien ammattilaisten olisi syytä olla tietoisia käyttämänsä kielen vaikutuksista. Se, miten sanansa valitsee, ei ole yhdentekevää, varsinkin silloin kun viesti välittyy samalla kertaa suurelle ihmisjoukolla. Kääntäjät ovat monien muiden kielen ammattilaisten ohella uudelleenkirjoittajia, toisin sanoen he luovat valitsemillaan termeillä jatkuvasti uutta tekstiä. Jos kääntäjien tuottaman tekstin ei ymmärretä olevan yhtä merkittävää kuin alkutekstien, aliarvioidaan niiden

merkitystä pahasti. Varsinkin silloin on mielestäni syytä huoleen, jos kääntäjät itse eivät ymmärrä tuottavansa jokaisella valinnallaan uudenlaista maailmaa.

Sherry Simon painottaa, että kääntäjien pitäisi mitä suurimmassa määrin osallistua kulttuurisiin keskusteluihin ja luoda näihin uusia linjoja (1996, viii). Hänen mukaansa käännöstieteen ja sukupuolikysymyksen kohtaaminen on ollut jo pitkään ennakoitavissa, mutta samalla hän ihmettelee, miksi käännöstieteellinen tutkimus on osallistunut 80-luvun puolivälissä alkaneeseen keskusteluun kovin hitaasti ja suorastaan nihkeästi (emt., ix.) Jos näin olivat asiat vuonna 1996, niin eivät ne välttämättä ole kovin paljon noista ajoista muuttuneet. Taustamateriaalia etsiessäni jouduin monesti törmäämään joko aineistojen huonoon saatavuuteen tai niiden suoranaiseen puutteeseen. Näihin kysymyksiin kuitenkin paneudun tässä työssä.

1.2. Henkilökohtainen herääminen

Kielen sukupuoliväritynyt luonne avautui minulle vasta naistutkimuksen opintojeni yhteydessä, kun olin opiskellut jo viisi vuotta pääainettani käännöstieteen englantia. Järkytyin siitä, miten nimenomaan englannin kielen piilomaskuliinisuus ja seksistiset käytänteet ovat olleet merkittävien yhteiskunnallisten taistelujen kohteina eikä minulla ollut tästä aavistustakaan. Monien yhteiskunnallisten tieteiden alalla sukupuoliproblematiikka ja tasa-arvokysymykset ovat jo pitkään kuuluneet itsestään selvästi oppiaineiden sisältöihin, mutta jostain syystä kielten parissa tällaiset kysymykset on usein sivuutettu. En pystynyt ymmärtämään, miten oli mahdollista opiskella viisi vuotta englannin kielen kääntämistä joutumatta kertaakaan kohtaamaan näinkin olennaista englannin kieleen liittyvää kysymystä. Muistan kieli- ja käännöstieteiden laitoksella ainoan maininnan feministisestä käännösstrategiasta koskeneen nimenomaan sitä, että opettaja itse halusi painottaa olevansa hyvin eri mieltä suuntauksen kanssa. Sen lisäksi mitä opetetaan, on hyvä välillä tarkastella myös sitä mitä ei opeteta, mitä ei pidetä maininnan arvoisena.

Tilanne oli sama toisen tulevan työkieleni suomen kohdalla. Myöskään suomen opinnoissa ei edes ohimennen pohdittu kieltä sukupuolen kannalta. Suomen kielen kohdalla tilanteen voi ehkä helpommin ymmärtää, koska Suomessa on pitkään ollut vallalla käsitys suomen kielen tasa-arvoisuudesta. Tähän on saattanut vaikuttaa

sukupuolineutraali hän-pronominimme sekä se, että suomalaisen naisliikkeen historia on vielä varsin lyhyt. Suomen kielessä ei myöskään ole katsottu tarpeelliseksi järjestää varsinaisia kulttuuriopintoja, mikä voi osaltaan selittää näkökulman suppeutta. Suomen kieli on kuitenkin kääntäjäopiskelijoiden yksi tärkeimmistä työkielistä, joten ei sitäkään pitäisi ohittaa näin tärkeissä kysymyksissä.

1.3. Tutkimusasetelma ja tutkimuksen rakenne

Minua alkoi kiinnostaa, olinko minä ainoa, joka oli jäänyt paitsi kyseisistä tiedoista. Oliko mahdollista, että olin vain sattunut olemaan poissa silloin kun asioista puhuttiin? Päätin ottaa selvää, mitä muut opiskelijakollegani asiasta ajattelivat. Halusin tietää, mitä he olivat opinnoissaan laitoksellamme oppineet ja miten he asiaan suhtautuivat. Päätin tutkia, miten opiskelijakollegani selviytyisivät ongelmallisessa käännöstilanteessa, jossa heidän tulisi päättää millaista kieltä he käyttäisivät, ja mihin he ratkaisunsa perustaisivat.

Erityisesti minua kiinnosti, millä tavoin opiskelijat olivat kohdanneet englannin kielen sukupuolispesifiyden ongelmat jokapäiväisissä valinnoissaan ja miten he olivat ne ratkaisseet. Mitä he ovat opintojensa kautta oppineet ja miten he näitä tietoja hyödyntävät? Valitsevatko he sukupuolistereotyyppettä uusintavaa, sukupuolineutraalia vai ”vastakarvaan” tietoisesti haraavaa kieltä? Huomaavatko he edes tuottavansa sukupuolivärittyntä tai seksististä kieltä? Miten he käsittelevät asiaa, problematisoivatko he sitä vai kommentoivatko ollenkaan? Miten heidän asenteensa ja näkökulmansa mahdollisesti näkyvät käännösjäljessä? Muun muassa tällaisiin kysymyksiin halusin saada vastauksen tässä työssä.

Koska kiinnostuksenkohteeni oli se, mitä kääntäjän päässä liikkuu, ajattelin think aloud -menetelmän auttavan minua tässä. Pelkän käännösjäljen kautta ei todennäköisesti pääsisi käsiksi kääntäjän ajatusmaailmaan ja käännösratkaisujen pohjimmaisiiin syihin, vaan tulkitsija saattaisi helposti jäädä pintatasolle arvailujen varaan. TAP-menetelmän kautta arvelin myös saavani tietoa niistä ratkaisuista, joita kääntäjä pohtii mielessään, mutta jotka eivät päädy viimeiseen versioon asti. Ajattelin myös olevan mielenkiintoista kuulla kääntäjän pohtimat vaihtoehdot sekä se, minkä

hän niistä valitsee ja miksi. Myös ne vaihtoehdot, joita kääntäjä ei edes harkitse, tai jotka eivät hänelle tule mieleen, saattaisivat tuoda esiin jotain mielenkiintoista.

Lähdin tutkimaan aihetta tietyin ennako-odotuksin. Hypoteesini oli esimerkiksi se, että sukupuolieroja saattaisi löytyä. Oletin, että nais- ja miespuoliset henkilöt kokisivat kielen sukupuolisidonnaisuuden eri tavoilla. Tätä tukivat myös muutamat aiemmat tutkimukset, joita esittelen myöhemmin hiukan lähemmin. Oletin myös, että mahdollisia tuloksissa näkyviä eroja saattaisivat olla opintojen aloitusvuosi sekä sivuainevalinnat.

Laadin koehenkilöiden käännettäväksi tekstin, joka sisälsi useita hän-pronomeja sekä ammattinimikkeitä sukupuolineutraalissa kontekstissa. Kaikkien koehenkilöiden verbalisoinnit käännöstehtävän aikana tallennettiin nauhalle ja analysoitiin myöhemmin retrospektiota varten. Retrospektio-osuudessa kyselin tarkemmin, miksi koehenkilöt olivat päätyneet ratkaisuihinsa ja miten he suhtautuivat seksistiseen kieleen.

Seuraavaksi esittelen lyhyesti sekä feminististä kieliteoriaa että joitakin sen kannalta merkittäviä kieli- ja käänntieteen suuntauksia. Aloitan feministisellä teoriolla, koska peilaan sitä myöhemmin kieli- ja käänntieteellistä teoriaa vasten. Sen jälkeen esittelen lyhyesti muutamia käänntutkimuksen näkemyksiä, jonka jälkeen tarkastelen, miten englannin kielen oppi- ja kielioppikirjoissa suhtaudutaan seksistiseen kieleen. Teoriaosuuden jälkeen esittelen yksityiskohtaisemmin TAP-tutkimukseni käytännön sovellutusta ja paikannan oman tutkimukseni prosessorientoituneen käänntutkimuksen piiriin. Esittelen myös tutkimustilanteen ja koehenkilöt tarkemmin. Pysin havainnollistamaan käänntratkaisuja koehenkilöiden tuottamin käänntesimerkein ja verbalisoinnein. Lopuksi pyrin vielä tiivistämään keskeisimmät johtopäätökset oman pohdintani kautta yhteenveto-osuuksissa. Koehenkilöiden käänntokset löytyvät kokonaisuudessaan liitteistä mahdollista tarkempaa tarkastelua varten.

2. FEMINISTISTÄ TEORIATAUSTAA

Tässä luvussa esittelen joitakin feministien esittämiä näkemyksiä kielestä ja sen kääntämisestä. Ei ole kuitenkaan olemassa mitään yhtä tarkasti rajattua feminismiä, vaan monia eri näkökulmia käsitteen sisällä. Yhteistä kaikille feminismeille on kuitenkin pyrkimys parantaa naisten asemaa ja ihmisarvoa maailmassa. Myös kieli on osa maailmaa, ja sitä kautta yksi feministisen kiinnostuksen kohteista.

Jokaisella kääntäjällä on väistämättä oma ainutlaatuinen tapansa kääntää, oma ideologiansa ja käänösstrategiansa. Tämä olisi feminististen kääntäjien mielestä tärkeä tiedostaa ja mahdollisuuksien mukaan tuoda esiin myös muille. Jos näin ei tapahdu, annetaan helposti ymmärtää, että käytetyt valinnat ovat universaalisti hyväksytyjä ja ainoita oikeita. Feministisessä kääntämisessä tarkoitus on tiedostaa oman näkökulman puolueellisuus, ja kannustaa muitakin kiinnittämään huomiota omaansa. Tämä saavutetaan rikkomalla totuttuja tapoja ja kenties aiheuttamalla lukijassa hämmennystä. Muutoksen katsotaan syntyvän tabujen rikkomisen myötä.

Feministilingvistit ovat keskittyneet tutkimaan seksististä kielenkäyttöä, joka pitää sisällään kaksi tutkimusaluetta: kielen ja puhumisen. Kielijärjestelmän muuttamisella pyritään estämään naisten jatkuva sivuuttaminen kielen rakenteissa, ja puheen kriittisellä tarkastelulla puolestaan pyritään puuttamaan naisten huomiotta jättämiseen puheessa. (Tiittula 1988, 22.) Keskityn tässä työssä pääasiallisesti kielijärjestelmän sisällä olevaan seksismiin ja itse kieleen, koska työssä tarkastellaan asiaa nimenomaan kääntämisen näkökulmasta. En siis ota varsinaisesti kantaa puheen tutkimukseen.

2.1. Feministisiä näkemyksiä kielestä

Joidenkin feministien mukaan kaikki naiset ovat kaksikielisiä, sillä he joutuvat puhumaan sekä vallalla olevaa ”*he/man*”-kieltä (Martyna 1978 Spenderin 1980, 147 mukaan. Ks. myös esim. Spender 1980, 147–151) että omaa mykistettyä kieltään (de Lotbinière-Harwood 1991, 82). Vallalla oleva kieli on miesten luoma, joten naisten kokemuksille ei ole omaa sanastoa. Monien naisten tunne siitä, että heidän on vaikea pukea sanoiksi jotain hyvin henkilökohtaista, saattaa johtua tästä. Ajatus siitä, että

naiset oikeastaan kääntävät päässään koko ajan ja ovat siksi niin hyviä siinä, toistuu monissa naisten kirjoittamissa teksteissä (emt., 94). John Forio puki jo aikanaan 1600-luvulla sanoiksi naisten ja käännösten läheisen yhteyden: koska käännökset ovat jo perusolemukseltaan epätäydellisiä, niiden katsotaan olevan naispuolisia. Molemmat ovat alempiarvoisia ja sorrettuja yhteiskunnassa, jossa käännöksiä ei arvosteta yhtä korkealle kuin alkuperäisiä teoksia ja jossa naisia ei arvosteta yhtä paljon kuin miehiä. Naiset ja kääntäjät ovat historiallisesti olleet hierarkiassa heikoimmilla; kääntäjät ovat kirjailijoiden apulaisia ja naiset miehiä alempiarvoisia. Alkuperäisellä tekstillä on vahva generatiivinen maskuliininen luonne, kun taas käännöksellä heikompi derivatiivinen feminiininen luonne. (Forio 1603, Simonin 1996, 1 mukaan). Myös Nicole Ward Jouve on sanonut, että kääntäjä asettuu kääntäessään ”(kulttuurisesti katsottuna) naisen asemaan” (1991, Simonin 1996, 1 mukaan.)

Simon huomauttaa, että kuitenkin juuri käännösten kautta naisten on ollut mahdollista saada äänensä kuuluville kirjoitetussa muodossa. Jo keskiajalta lähtien suurin osa eurooppalaisista kääntäjistä oli naisia. (1996, 2.) Feminismillä ja käännöstieteellä onkin paljon yhteistä. Molemmat ilmestyivät yhteisistä älyllisistä ja institutionaalisista konteksteista. Molemmat vaikuttivat voimakkaasti 70-luvulla ja saivat institutionaalista tunnustusta etenkin 80-luvulla. Samoihin aikoihin alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota kieleen ja sen saralla tapahtui paljon. Molemmat tieteenalat ovat myös kyseenalaistaneet perinteisiä hierarkioita, sukupuolirooleja ja käsityksiä uskollisuudesta samoin kuin universaaleja standardeja sanojen merkityksistä. Kummankin tieteenalan parissa on jouduttu myös pohtimaan sitä, miten toiseus määritellään ja miten sitä on kanonisoitu. Tärkein kysymys kaikista on kuitenkin se, miten sosiaaliset, seksuaaliset ja historialliset erot näkyvät kielessä ja miten ne voidaan välittää eri kielille. (Simon 1996, 8–9.)

Kääntäjät siis kommunikoivat, uudelleenkirjoittavat ja manipuloivat tekstejä saadakseen ne muunkielisille luettavaksi. (Simon 1996, 9.) Simon ei kuitenkaan näe sukupuolta aina merkityksellisenä asiana kääntämisessä. Hän painottaa, ettei ole olemassa mitään *a priori* syytä miksi naiset olisivat yhtään sen parempia tai huonompia tehtävissään kuin miehet. (1996, 7.) Simonin mukaan sukupuolikysymys on relevantti sekä miehille että naisille. ”Miehet voivat omaksua feministisiä käännösstrategioita, ja naiset voivat

menestyksekkäästi kääntää miesten kirjoittamia tekstejä” (1996, 168, käänös H.T.).

Deborah Cameron kritisoi kielentutkijoita ja kielitieteilijöitä, jotka ovat usein sivuuttaneet feministien tavoitteet kielentutkimuksessa. Hän ei itse keskity niinkään seksistisiin ennakkoluuloihin tai käytäntöihin, vaan haluaa ”kyseenalaistaa koko kielentutkimuksen tieteellisen ja objektiivisen perustan”. (1996, 34.) Olen Cameronin kanssa samoilla linjoilla. Seuraavassa esittelen tiivistetysti muutamia feministisen kieliteorian keskeisiä teorioita, joiden toivon antavan taustaa omalle tutkimukselleni. Pyrin tällä pienimuotoisella tutkimuksella osallistumaan osaltani kielen- ja käännöstieteen tutkimuksen diskurssiin feministisestä näkökulmasta.

2.1.1. Kielellinen determinismi ja suhteellisuus

Käsitys, jonka mukaan eri kieliä puhuvat ihmiset näkevät maailman eri tavoilla, pohjautuu Edward Sapirin ja Benjamin Lee Whorfin hahmottelemaan teoriaan. Sitä on yleensä esitetty kahdenlaisessa eri muodossa: vahvassa ja heikossa. Heikomman version, eli niin sanotun kielellisen suhteellisuusteorian mukaan käyttämämme kieli *vaikuttaa* maailmankuvaamme tavalla tai toisella. Vahvemman, eli deterministisen teorian mukaan kieli *määrää* täysin meidän ajatteluamme. (Dufva 2002, 155. Dufvan kursiivit.) Sävyeroista huolimatta teoriaan viitataan yleensä nimellä Sapir-Whorfin hypoteesi. Hypoteesin mukaan maailma näyttää siis erilaiselta kielestä riippuen. Tarkastelemme maailmaa kielen kautta, ja kielen luokittelujärjestelmät muokkaavat maailmankuvaamme. Kielen rakenne ja kielioppi jäsensivät maailmaa huomaamattamme, ja siksi niiden tutkiminen on teoreetikkojen mukaan olennaisen tärkeää. (Cameron 1996, 164–165.) Monet radikaalifeministit ovatkin tarttuneet ajatukseen kieliopin huomaamattomuudesta ja näennäisestä neutraaliudesta. Heidän mukaansa kieli on miesten luoma ja miehet ylläpitävät kielen naisia sortavia rakenteita nimenomaan kielioppisääntöjen avulla. Whorfilaisen näkemyksen mukaan kielioppiin sisältyvät oletukset eivät ole niin helposti huomattavia kuin esimerkiksi sanojen merkitykset (emt., 165).

Marlis Hellingerin (1984, 136) mukaan tutkimukset (Blaubergs, 1978; Bate, 1978; Kramer et al., 1978; MacKay&Fulkerson, 1979; MacKay&Fulkerson, 1980) osoittavat, että kieli vahvistaa ja ylläpitää sosiaalisia sukupuolirooleja. Se ei siis vain heijasta niitä,

kuten yleinen käsitys antaa ymmärtää, vaan myötävaikuttaa siihen osaltaan (Simon 1996, 9). Naiset on kuitenkin johdonmukaisesti suljettu pois opetusmateriaalien ja virallisten kielioppaiden esimerkeistä (Spender 1980, 76–77) ja tästä syystä he ovat alkaneet kiinnittää huomiota seksistisen kielen konventioihin ja muuttaa ikivanhoja käytänteitä. Naiset haluavat nimetä uudelleen oman maailmansa ja sitä kautta itsensä. (Hellinger 1984, 136.) Hellinger ja Simon näyttävät täten olevan lähinnä heikomman eli suhteellisen determinismin kannalla.

Dale Spender on puolestaan yksi radikaaleimmista feministeistä, joka on pohtinut kielen asemaa ja vaikutusvaltaa. Teoksessaan *Man Made Language* (1980) Spender hahmottelee oman näkemyksensä kielestä, joka on hänen mukaansa kirjaimellisesti ”miesten tekemä”. Kieli ei vain heijastele todellisuutta, vaan todellisuutta ei ole olemassakaan ilman kieltä. Kieli vaikuttaa vahvasti siihen, miten koemme todellisuuden. Spenderin ratkaisu kielen maskuliiniseen rakenteeseen on sen hylkääminen; naisten tulisi aktiivisesti luoda rinnalle omat merkityksensä ja rakenteensa (Heinämaa 1988, 13).

Spender mainitsee esimerkkeinä miesten tekemästä kielestä naimatonta ihmistä tarkoittavien sanojen sukupuolittuneet ja arvolatautuneet versiot (ks. myös Tiittula 1988, 20). Naisesta käytetään sanaa *'spinster'* ja miehestä *'bachelor'*. Suomeksi nämä olisivat naisesta 'vanhapiika' ja miehestä joko 'vanhapoika', 'poikamies' tai 'aikamiespoika'. Naiseen viittaavat sanat ovat negatiivisesti arvolatautuneita, mitä taas mieheen viittaavat sanat eivät samassa määrin ole. Naimattomat naiset ovat siis ainoastaan sukupuolensa perusteella miehiä alempana semanttisessa järjestelmässä. (Spender 1980, 17.) Tästä voi olla merkinä myös se, että viime aikoina on ollut pakko keksiä myös vähemmän arvolatautunut termi naimattomille naisille: *'bachelorette'*¹, suomeksi 'poikamiestyttö'. Suomen kielen versio on myös hyvä esimerkki siitä, miten jopa naisen itsenäisyys täytyy kuvata miehen määritelmän kautta. Miespuolisten kohdalla perinteisiä termejä ei ole tarvinnut muuttaa, koska ne eivät ole koskaan olleetkaan negatiivisesti latautuneita. Naisten kohdalla ei ole kuitenkaan voitu enää käyttää termejä *'spinster'* tai 'vanhapiika' viittaamaan nykyaikaisiin itsenäisiin sinkkunaisiin niiden negatiivisen luonteen vuoksi.

¹ Vrt. esimerkiksi amerikkalaista perua oleva tosi-tv -sarja *The Bachelor* ja *The Bachelorette* sekä saman formaatin suomenkielinen versio *Unelmien poikamies* ja *Unelmien poikamiestyttö*.

2.1.2. Teoreettinen reformismi

Teoreettisen reformismin edustajat ovat sitä mieltä, että seksistinen kieli juontaa juurensa syvälle juurtuneisiin tapoihin. Jotkut kielen sanoista ja rakenteista ovat yksinkertaisesti vanhentuneita ja siksi seksistisiä. Naisia on nykyään enemmän mukana elämän eri osa-alueilla, ja sen vuoksi esimerkiksi vanhat ammattinimikkeet (kuten 'palomies' ja 'puhemies') eivät enää vastaa todellisuutta. Niitä pitää muuttaa naisystävällisempään muotoon, ja sitä kautta päästään eroon seksistisestä kielestä. (Cameron 1996, 129.) Esimerkiksi Casey Miller ja Kate Swift ovat laatineet opaskirjansen *Handbook on Nonsexist Writing* (1981), jossa esitellään lukuisia tapoja muuttaa seksististä kieltä naisystävällisempään muotoon.

Reformistit uskovat, että kieli on muutettavissa, koska se ei ole mikään itsestään koossa pysyvä rakennelma vaan historiallis-yhteiskunnallinen ilmiö. Kielellisten muutosten kautta voidaan muuttaa vanhoja ajattelumalleja. Esimerkiksi muuttamalla maskuliinimuotoiset sanat joko neutraaliin tai naiset mukaan lukevaan muotoon saadaan ihmiset huomaamaan kaikki ne elämänalueet, joissa naiset jo ovat mukana. Toisaalta niiden toivotaan helpottavan naisten mukaantuloa myös tulevaisuudessa sellaisille aloille, joilla heitä ei vielä ole. Kieli nähdään siis myös yhteiskuntaan vaikuttavana voimana. (Tiittula 1988, 26.)

Teoreettinen reformismi vaikuttaisi olevan tällä hetkellä suosituin tapa suhtautua seksistiseen kieleen feministien keskuudessa. Jos seksististä kieltä vastaan ylipäättään vaivaudutaan taistelemaan, keskitytään yleensä antamaan ohjeita siitä miten sitä voisi mahdollisimman hyvin välttää. Tällöin pyritään niin sanottuun poliittisesti korrektiin kieleen. Cameron kuitenkin huomauttaa, että termiä ”poliittisesti korrekti” ovat itse asiassa käyttäneet pääasiassa sellaiset tahot, jotka ovat halunneet vastustaa kyseistä käytäntöä (1995, 124). Termillä on haluttu lähinnä vähätellä feministien tavoitteita. Cameron varoittaakin, että neutraaliuteen pyrkivien ”ystävällismielisten” ohjeiden vaarana on keskittyä liikaa pintatason muutoksiin ja jättää sen alta löytyvät syvemmät rakenteelliset ongelmat huomiotta. Jos tavoitteena on pelkästään neutraalius, ei Cameronin mielestä loppujen lopuksi oteta kantaa itse epätasa-arvoon. Jos tarkoitus on olla loukkaamatta kumpaakaan sukupuolta, suljetaan silloin ulkopuolelle esimerkiksi *she*-pronominin geneerinen käyttö sekä positiivinen näkyvyysstrategia,

joilla Cameron näkee saavutettavan merkittäviä poliittisia tavoitteita. (Emt., 134–137.)

2.1.3. Näkyvyysstrategia

Feministinen näkyvyysstrategia on käytännön toimenpide, jolla feministit ja feministikäntäjät ovat taistelleet naisten näkymättömyyttä vastaan. Strategian perusajatuksena on tuoda naiset näkyviin teksteissä kielellisin keinoin. Se ei siis sinällään rajaa ulos kumpaakaan edellisistä teorioista, muttei toisaalta myöskään tunnustaudu kummankaan varsinaiseksi äänenkannattajaksi. Kyse on strategiasta, johon itse kullakin voi olla erilaisia syitä.

Käytännössä kyse on siitä, että kielen piilomaskuliinisia piirteitä paljastetaan sanaleikein ja -muunnoksin ja samalla tuodaan naisia paremmin esille. Sanan *'history'* muuttaminen muotoon *'herstory'* on ehkä kuuluisin esimerkki tällaisesta sanoilla leikkimisestä. Muita keinoja voivat olla esimerkiksi geneerisen *she*-pronominin käyttö tai jopa miesloppuisten sanojen korvaamisen naisloppuisilla vastineilla voidaan katsoa kuuluvan näkyvyysstrategian piiriin. Toiminta nähdään poliittisena ja sen periaatteet tehdään selviksi esimerkiksi esipuheissa ja alaviitteissä. Feministikääntäjä Barbara Godard kertoo kaltaistensa saavan suurta iloa uudelleenkirjoittaessaan tekstejä, ja korostaa, että feministikäntäjän on nimenomaan tarkoitus myöntää avoimesti manipuloivansa tekstejä ja paljastaa metodinsa lukijalle (1988, 51 & 1990, 94). Usein feministikäntäjä työskentelee yhdessä feministikirjailijan kanssa, jolloin käänös perustuu solidaarisuuteen ja yhteistyöhön. Feministikääntäjä omaksuu roolin, joka on samalla tasolla kirjailijan kanssa ja yhdessä he kirjoittavat kirjan uudelleen. Kääntäjän rooli nähdään siis päinvastaisena kuin perinteinen alempiarvoinen pelkän kopioijan rooli. (Chamberlain 1988, de Lotbinière-Harwoodin 1991, 155 mukaan.)

Etenkin Kanadan ranskankieliset feministit ovat kunnostautuneet näkyvyysstrategian esille tuomisessa. Esimerkiksi Susanne de Lotbinière-Harwood on ottanut kääntäjän työssään tavoitteekseen tuoda naisen asemaa paremmin esille. Hänen teoksensa nimi *Re-Belle et Infidèle – The Body Bilingual* tulee hänen omaksumastaan käänösstrategiasta, jota hän nimittää ranskaksi nimellä *re-belles et infidèles*. Tämä

juontuu ranskan sanonnasta *belles et infidèles*, joka syntyi Ranskassa 1600-luvulla kuvaamaan sellaisia käännöksiä, jotka oli tehty tarkoituksella vastaamaan kääntäjän omaa tarkoituspää tai agenda. (1991, 98.) Suomeksi tämä tarkoittaa kirjaimellisesti uskottomia kaunottaria. Sherry Simon huomauttaa, että juuri kyseinen sanonta on pitänyt yllä epäilevää suhtautumista kaikkiin tilanteeseen sopiviin mutta tavalla tai toisella kapinallisiin käännöksiin (1996, 1). de Lotbinière-Harwoodin lisäämä etuliite *re-* on kuitenkin tarkoitettu tekemään kaunottarista nimenomaan kapinallisia. Hän siteeraa edesmiehen Jimmy Carterin tulkkaa, jonka tiedetään lausuneen Carterille: ”Käännös on kuin nainen. Jos se on kaunis, se ei todennäköisesti ole kovin uskollinen.” (1978, de Lotbinière-Harwoodin 1991, 98–99 mukaan. Käännös H.T.)

de Lotbinière-Harwoodin mukaan naissukupuoli tulisi tuoda rohkeasti näkyviin teksteissä. Hän huomauttaa kuitenkin oman näkemyksensä pohjautuvan ranskankielisten feministien perinteelle, jossa on aina korostettu ennen kaikkea sukupuolista eroa. Englannin kieli taas on ollut helpompi ”neutralisoida” ja siksi amerikkalaiset feministit ovatkin tavoitelleet enemmän tasa-arvoista neutraaliuteen perustuvaa ratkaisua. (1991, 113.) Kaikkein tärkeintä on de Lotbinière-Harwoodin mukaan kuitenkin muistaa kontekstin merkitys käännöstrategioissa. Siitä lopulta riippuu, mitä strategiaa tulee käyttää. (emt., 114.)

Näkyvyysstrategialle läheistä sukua oleva keino on niin sanottu kielteisesti värittyneiden sanojen haltuunotto. Sen avulla pyritään luomaan negatiivisille sanoille uusia positiivisia ja voimauttavia konnotaatioita. Esimerkiksi englannin sanaa *‘dyke’* on alun perin käytetty lesboista pelkästään halventavaan sävyyn, mutta sen jälkeen, kun lesbot itse alkoivat käyttää nimitystä itsestään, siihen on alettu liittää myös positiivinen sävy. Cameron nimittää tätä strategiaa uudelleenmäärittelyksi, mutta varoittaa kuitenkin siihen liittyvistä vaaroista. Hänen mielestään on vaarallista, jos naiset alentavat itsensä ruumiinosiksi tai viittaavat itseensä sellaisilla sanoilla kuin *‘slut’* ja *‘bitch’*. Tärkeämpää olisi hänen mielestään kyseenalaistaa koko ”siveettömien” naisten kategoria. Cameron myös huomauttaa, ettei ole sama asia kutsuuko hän itse itseään sanalla *‘dyke’* vai tekeekö sen joku mies. (1996, 137–138.)

Myös Mary Daly vastustaa naisen tiivistämistä pelkäksi sukupuolielimeksi. Hän viittaa esimerkiksi Freudin psykoanalyysiin ja väittää sen olevan patriarkaatin vastaus

feminismin voimistumiselle aikanaan (1973, 4). Daly on tullut tunnetuksi nimenomaan sanojen haltuunottajana ja uudelleenmäärittelijänä. Hän leikkii kielellä, muuttaa sanojen kirjoitusasua haluamaansa muotoon ja osoittaa sanojen puolueellisuuden etsimällä niistä niiden vanhoja etymologisia merkityksiä. Haltuunottamalla negatiivisesti värittyneitä ilmaisuja hän kääntää ne omassa käytössään positiivisiksi. Hän kutsuu itseään ja muita samoin ajattelihoita ”*spinstereiksi*”, jotka kutovat (*to spin* = kutoa, kehrätä) omaa todellisuuttaan itse määrittelemässään ja nimeämässään maailmassa. (1979, 392–394). Daly haluaa luoda uutta, naisten omaa kieltä. Dalyn mukaan naisten vapauttaminen alkaa sanojen vapauttamisesta. Kyse on siitä, kenellä on valta nimetä. Uudelleen nimeämällä valta saadaan patriarkaatilta takaisin. (1973, 8.) Näin Daly nivoutuu hyvin lähelle myös deterministien ajatuksia. Daly ottaa selvän kannan sukupuolineutraalien termien kannattajiin ja teoreettisiin reformisteihin. Hänen mielestään kielen uudistaminen ei voi loppua siihen, että ‘*man*’-lopun tilalle vaihdetaan ‘*person*’. Dalyn mukaan tällainen pintatason toimenpide vain lakaisee maton alle todellisen ongelman ja mitätöi naisten näkyvyyttä entisestään. (1979, 326.) Tässä mielessä Daly on profiloitunut nimenomaan naisten näkyvyyden puolesta puhujana.

2.1.4. Feministisen tutkimuksen kriittistä tarkastelua

Cameron varoittaa feministisenkin tutkimuksen piirissä piilevästä vaarasta tehdä liian suuria yleistyksiä pelkkien sukupuolierojen perusteella. Hän muistuttaa, että tietyssä vaiheessa sukupuolierojen tutkimus pyrki pääasiassa vahvistamaan yleisiä käsityksiä naisten alemmuudesta. Varsinkin kielitieteen parissa tämä ei hänen mukaansa ole vielääkään täysin kuollut käytäntö. Hän kritisoi feministejä (ks. esim. Robin Lakoff (1975) ja Spender (1980) Lakoffista), jotka ovat itse asiassa vain edistäneet vastaavankaltaista sukupuolierojen korostusta kielitieteen sisällä. Cameron kärjistää, että viime kädessä sekä seksisti että feministi saattavat kumpikin uskoa siihen, että tutkimalla naisten kielellistä käyttäytymistä voidaan oppia ymmärtämään naisten luonnetta ja yhteiskunnallista asemaa. (1996, 56–58.)

Jotkut feministit (esim. Luce Irigaray ja Hélène Cixous, ja jossakin määrin myös Daly) ovat pyrkineet löytämään naisille tyypillisiä puhetapoja korostaakseen naisten eroa miehistä positiivisella tavalla, niin että naisten käyttämä usein aliarvostettu tyyli

voitaisiin nähdä yhtä arvokkaana ja tavoiteltavana kuin miestenkin puhetyyli. Hyvää tarkoittavassa näkemyksessä on kuitenkin se vaara, että naisilla tunnustetaan olevan jokin oma essentialistinen olemus ja samalla ylläpidetään käsitystä kaksinapaisesta sukupuolijaottelusta. Cameron ihmettelee, miksei itse sukupuolierojen tutkimista ole pidetty ongelmallisena feministien piirissä. Hänen mielestään ei pitäisi koskaan olettaa puhettavan heijastelevan yhteiskunnallista identiteettiä, ja tärkeämpää olisikin tutkia miten eroja on tutkittu ja miten tutkimuksissa itsessään on tuotettu sukupuolieroja. (1996, 58.) Kaikesta huolimatta Cameron näkee tutkimuksen tarpeelliseksi, ja myöntää, että niin paradoksaaliselta kuin se tuntuukin, meidän on hyväksyttävä se, että kaikki mitä sanomme sukupuolijaottelusta, vain korostaa sen näkyvyyttä. (Emt., 60).

2.1.5. Yhteenveto

Edellä tarjosin lukijalle vain pienen osan koko feministisen teorian kentästä, mutta tarkoitus olikin antaa lukijalle vain taustaa feministisen kieliteorian laajan skaalan eri päistä. Seuraavassa käsittelem muutamia viimeaikaisia ehkä hieman kokonaisvaltaisempia ajatuksia feministiseen kieliteoriaan liittyen, ja tuon näkökulman takaisin omaan tutkimukseeni.

Edellä mainituissa teorioissa on kaikissa hyvät ja huonot puolensa. Deterministejä on kritisoitu (ks. esim. Cameron 1996) siitä, että jos maailmaa ei voi nähdä kuin kielen kautta, miten kielen kriittinen analysointi olisi ylipäättään mahdollista. Toisin sanoen, jos Spenderin mukaan miehet ovat luoneet kielen, niin miten (joidenkin) naisten on mahdollista kyseenalaistaa sitä saman kielen säännöillä? Miten naisten kokemus olisi voinut säilyä koskemattomana miehisestä kielestä, jos muu todellisuuskään ei sitä ole (Heinämaa 1988, 13)? Ehkä olisikin turvallisinta puhua kielellisestä suhteellisuudesta. Jos kieli ei kokonaan määritä maailmaamme, niin melko varmasti se ainakin vaikuttaa siihen. Kritiikin voi kääntää myös toisin päin; jos kerran olemme kielen ympäröimiä ja joudumme käyttämään kieltä puhuaksemme siitä, niin miten voisimme myöskään todistaa, että kieli ei vaikuta meihin jollain tavalla? Mielenkiintoisin huomio deterministeillä on mielestäni kieliopin salakavaluus. Tähän liittyy nimenomaan kielen rakenteiden perusteleminen niin, että ne vaikuttavat luonnollisilta ja itsestään

selviltä. On vaikea kuvitella, että kielen rakenteet eivät jollain alitajuisella tavalla saattaisi vaikuttaa käyttäjiinsä.

Ajatellaan vaikkapa suomen ja englannin kielen eroa hän-pronominin suhteen. Arkikokemukseni mukaan omat ajatusmallini ovat muuttuneet, kun olen joutunut käyttämään pitemmän ajan vain toista kyseisistä kielistä. Sen on huomannut vaikka siinä, että kun on joutunut englanninkieliseen ympäristöön, on suomalaisena usein aluksi sekoittanut *he-* ja *she-*pronominit keskenään. Lopputuloksena on tullut sellaisia koomisia lausahduksia kuten ”*I met Daniel yesterday and she...No, I mean he...*” ja niin edelleen. Ennen pitkää sukupuolispesifeihin pronomineihin kuitenkin on tottunut eikä vastaavia tilanteita enää ole tullut. Olen huomannut saman ilmiön monien muidenkin suomalaisten kohdalla. Suomenkielinen ei ilmeisesti ole yhtä tottunut miettimään henkilön sukupuolta puhuessaan kuin englanninkielinen, koska sukupuolineutraali hän-pronominimme ei sitä vaadi. Jos ajatusta vie vielä pidemmälle, tulee mieleen, että entäpä jos sukupuolineutraali hän-pronominimme onkin osaltaan vaikuttanut suomalaisen kulttuurin perinteeseen naisen ja miehen tasavertaisesta kumppanuudesta?² Jos näin on, niin siinä mielessä kielen voi ehkä katsoa *vaikuttavan* ajatteluamme. Jos kielen taas katsoisi *määrittävän* ajatteluamme, niin eikö silloin suomalaisen naisen ja miehen pitäisi olla oikeasti täysin tasa-arvoisia? Koska näin ei tilanne kuitenkaan ole, niin ehkä heikommalla versiolla Sapir-Whorf -hypoteesista voi nähdä enemmän perusteita.

Teoreettisen reformismin paras puoli on mielestäni sen periaatteellinen muutosvoima. Peruslähtökohtaa voi pitää todenmukaisena, sillä suurin osa seksistisistä ilmaisuista on varmasti alun perin vain jäänyt tavan vuoksi elämään ja ajan kuluessa vanhentunut. Syytä muutokseen silti on. Siitä vain ei voi olla yhtä varma, saadaanko termejä vaihtamalla muutettua ajatustason seksismiä ja stereotyyppisiä mielikuvia. Jos kaikkien miesloppuisten ammattinimikkeiden tilalle saadaan uusi henkilöloppuinen sana, ei se välttämättä muuta itse stereotypiaa sen takana. Lopputulos saattaa olla se, että henkilöloppua käytetään vain ja ainoastaan naispuolisiin ammattinimikkeisiin, kuten Cameron osuvasti huomauttaa (1996, 151).

² Tarkoitan tässä Suomessa vallalla olevaa tasa-arvon ihannetta, jossa mies ja nainen on perinteisesti haluttu nähdä tasavertaisina kumppaneina sen sijaan, että naisten ja miesten roolit olisivat olleet kovin eriytyneet, niin kuin esimerkiksi joissain Etelä-Euroopan maissa.

Toisaalta voi aina kysyä, eikö sekin ole kuitenkin parempi kuin miesloppuinen sana, ja eikö tarkoitus ole ollut nimenomaan herättää asiasta keskustelua ja saada edes jotain muutosta aikaan? Teoreettista reformismia tulisikin mielestäni pitää ensimmäisenä välttämättömänä askeleena, joka olisi tosin pitänyt ottaa jo kauan sitten. Se ei kuitenkaan riitä, sillä kuten Mila Engelberg on tutkimuksissaan havainnut, sukupuolineutraalit ilmaisut ovat usein vain näennäisesti neutraaleja. Neutraaleimmatkin sanat voivat todellisuudessa olla vaikka kuinka piilomaskuliinisia, sillä tulkinnat tehdään niiden kohdalla ideologisin perustein. (1993, 47.) Jos mies on yhteiskunnassa normi, neutraali sana on silloin yhtä kuin mies.

Näkyvyysstrategialla on ehkä helpointa nähdä pelkästään positiivisia vaikutuksia. Sen avulla pyritään rikkomaan tabuja ja herättelemään ihmisiä ja sillä nähdään olevan vahvasti naisia yhdistäviä ja positiivisella tavalla voimaannuttavia piirteitä. Esimerkiksi Mary Daly näkee sanamuunnoksissa naisten tuskan ja turhautuneisuuden ilmaisun patriarkaalisen vallan alla, ja se voi hänen mukaansa olla omiaan helpottamaan monen naisen oloa, koska se voi olla heidän ainoa keinonsa taistella vastaan (von Flotow 1997, 47.) Olen myös Cameronin ja monen muun kanssa yhtä mieltä siitä, että ainakin toistaiseksi esimerkiksi geneerisen *she*-pronominin käytön tekstissä voi nähdä olevan tarpeellinen vaihe matkalla kohti oikeudenmukaisempaa maailmaa (1996, 156).

Näkyvyysstrategiaa voi tietysti pitää hiukan turhana silloin, jos kyseessä on vain pienen ja samanhenkisen piirin harjoittama käytäntö. Tällöin sokkiarvoa ei juuri ole eikä mikään varsinaisesti muutu. Myös kielellisten sanaleikkien merkityksellisyyttä on kyseenalaistettu, erityisesti silloin kun niiden kääntäminen ei ole täysin onnistunut arvostelijoiden mielestä. Esimerkiksi Pusch on antanut ymmärtää, että Mary Dalyn kaltaisten feministien kannattaisi lopettaa sanoilla pelleily ja keskittyä olennaisempien kysymysten käsittelyyn (1990, von Flotowin 1997, 52 mukaan). von Flotow arvostelee puolestaan Dalyn *Gyn/Ecology*-kirjan saksankielistä käännöstä, jossa kääntäjä (Erika Wisselinck) on hänen mielestään lisännyt liikaa alaviitteitä ja selityksiä, mikä on aiheuttanut kirjan vaikeaselkoisuuden (1997, 49–50).

Molemmat argumentit vievät mielestäni pohjan radikaalifeministien tavoitteilta. Sanamuunnokset ovat tärkeä osa feministikirjoittajien työtä heidän prosessoidessaan

niiden kautta turhautumistaan vallitsevaan järjestelmään. Eikä sanoilla ”pelleily” tarkoita sitä, että aikaa ei silti jäisi monien muiden naisia koskevien yhteiskunnallisten ongelmien ratkomiseen. Alaviitteiden käyttö taas on yksi yleisimmistä ja olennaisimmista tavoista, joilla feministit voivat selventää periaatteitaan ja näkökulmiaan. Toki von Flotowilla on oikeus arvostella kääntäjän ratkaisuja siinä kuin kaikilla muillakin, mutta lisäselvennysten määrän ei johdonmukaisesti ajateltuna pitäisi tässä tapauksessa olla kritiikin kohde. Myös sanojen haltuunotto voi joillekin olla riemastuttava tapa kapinoida naisia halventavia kategorioita vastaan. Tietenkin merkitykset riippuvat kielen käyttäjästä, mutta kuten Cameron itsekin myöntää, muiden kielenkäyttöä ei voi muuttaa millään mahtikäskyllä. Ainoa, mihin voi lopulta varmasti vaikuttaa, on oma itse. Lisäksi esimerkiksi sana ‘*dyke*’³ on tärkeä osa englanninkielistä lesbokulttuuria, jonka sisällä sanalla on sen verran vakiintunut asema, etteivät ulkopuolisten määritelmät onnistu sitä kovin helposti horjuttamaan.

Vaikka itse en suoranaisesti puhetaojen eroja tällä kertaa tutkinutkaan, yritin kuitenkin pitää Cameronin kritiikin sukupuolierojen turhasta korostamisesta mielessäni tutkimusta tehdessäni, koska yksi tarkastelunäkökulmani oli nimenomaan nais- ja miesopiskelijoiden väliset erot. Vaikka Cameron painottaakin, että sukupuolta ei tulisi koskaan käyttää perimmäisenä selityksenä millekään, koska se on pelkkä yhteiskunnallinen rakenne (1996, 84), olen silti kokenut sen tarpeelliseksi näkökulmaksi tässä tutkimuksessa. Cameronin kritiikki kohdistuukin pääasiassa yleistyksiin, joita sukupuolikategorioiden avulla tehdään. Hänen mukaansa parhaiten tutkimuksissa onnistuu, jos tarkastelee yksittäisten yhteisöjen elämää, ja jos tutkittavat saavat itse kertoa mikä heidän mielestään vaikuttaa heidän päätöksiinsä. (emt., 93.) Nimenomaan tätä olen halunnut tutkimuksellani ja sukupuolijaottelulla saada esiin. Tutkimalla tiettyä suhteellisen pienikokoista yhteisön kaltaista joukkoa ja mahdollistamalla koehenkilöiden oman raportoinnin tekemistään valinnoista pyrin välttämään Cameronin esittämän huolenaiheen. Halusin nimittäin verrata tuloksia myös aiempiin tutkimuksiin (esim. Martyna 1980), joiden mukaan sukupuoli on ratkaiseva tekijä englannin kielen geneeristen piirteiden tulkinnassa. Esittelen yhden

³ Suomessa ehkä vastaava olisi ”lepakko”.

näistä tutkimuksista lyhyesti seuraavissa kappaleissa, joissa paneudun tarkemmin englannin kielen geneerisiin piirteisiin feministisen näkökulman kautta.

2.2. Institutionalisoitunut seksismi

On mahdollista erottaa ainakin kaksi erityyppistä kielen aluetta, joilla seksismiä esiintyy: sääntelemätön ja säännelty kielenkäyttö. Ensin mainittu tarkoittaa sellaista nimittelyä ja huutelua, jota naiset kohtaavat kaduilla ja yleisissä tiloissa. Tämä sisältää sekä niin kutsutut hellittelysanat (kuten 'kulta' ja 'hani') sekä voimakkaammat haukkumasanat (kuten 'huora' ja 'ämmä'). Institutionalisoitunut seksismi puolestaan pitää sisällään sana- ja kielioppikirjoihin kirjatut seksistiset säännöt. (Cameron 1996, 140.) Institutionalisoitunut seksismi on siitä mielenkiintoinen ilmiö, että toisin kuin sääntelemätön seksismi, johon on sinällään vaikea puuttua ja kontrolloida, institutionalisoitunut seksismi on hyvinkin säänneltyä ja kirjattua. Seuraavassa esittelen lyhyesti minkälaista institutionalisoitunutta seksismiä oppi- ja kielioppikirjoista feministien mielestä voi löytää. Keskityn työssä kielioppikirjojen lisäksi nimenomaan englannin kielen oppikirjoihin sanakirjojen sijaan, koska halusin ottaa selvää, mitä opiskelijoille opetetaan seksistisen kielen rakenteista ja kieliopista (vertaa deterministien ajatukset kieliopin salakavaluudesta 2.1.1.)

2.2.1. Geneerinen *he*-pronomini

Vuonna 1850 Isossa-Britanniassa säädettiin laki, jonka mukaan *he*-pronominia voitiin käyttää viittaamaan sekä naisiin että miehiin. Millerin ja Swiftin mukaan geneerisen *he*-pronominin käytön loivat kielitieteilijät itse yrittäessään muuttaa laajalle levinnyttä tapaa puhua englantia. (1981, 36–37.) Katie Walesin mukaan geneerinen *he* oli kuitenkin käytössä myös tavallisen kansan keskuudessa jo kauan ennen vuotta 1850. Walesin mukaan esimerkiksi Schlauch (1958) käytti geneeristä *he*-pronominia jo 1300-luvulla. (Wales 1996, 113.) Tutkijat halusivat joka tapauksessa rajata yleisesti hyväksytyyn *they*-sanana käyttöä silloin, kun sillä viitattiin yksikölliseen pronominiin. Tutkijoiden mielestä käyttö ei ollut syntaktisesti yhteensopiva ja näin ollen se oli kieliopillisesti väärin. Määräämällä *he*-pronominin ainoaksi vaihtoehdoksi he tulivat kuitenkin ohittaneeksi yhteensopivuuden henkilön sukupuolen kanssa. (Miller ja

Swift 1981, 36–37.) Kielitieteilijöille oli tärkeämpää säilyttää muodoltaan loogisia kokonaisuuksia, kun taas englannin kielen puhujille oli tärkeintä käyttää semanttisesti loogisia ilmaisuja. Spender (1980, 153) arvelee, että nimenomaan naiset ovat pitäneet *they*-pronominin yksiköllisen käytön voimissaan, koska eivät ole koskaan tunteneet *he*-pronominin geneeristä käyttöä omakseen.

Chomskyläiset kielitieteilijät ovat selittäneet geneerisen *he*-pronominin käyttöä perimällä. Kognitiiviseen koulukuntaan kuuluvan Noam Chomskyn mukaan kaikilla on syntyessään tietyt sisään rakennetut valmiudet oppia kieli, eli niin sanottu I-kieli (*internal language*), ja sen lisäksi minkä tahansa kielivariantin säännöt ja rakenteet, eli niin sanottu E-kieli (*external language*) (1991, Leiwon 2002, 80 mukaan). Chomsky kuitenkin painottaa sisäisen I-kielen merkitystä kielen omaksumisessa. Koska lapsilla on synnynnäinen taipumus oppia kieltä, he vain ”tietävät” millaisia rakenteita on olemassa ja millaisia ei. He siis oppivat Chomskyn mukaan geneerisen *he*-pronomininkin käytön vaikeuksista. Tästä johtuen Chomsky kehottaa kielitieteilijöitä keskittymään kielen yleismaailmallisten, universaalien ominaisuuksien etsimiseen. Tällainen näkökulma jättää kuitenkin kielen sosiaaliset ja ympäristön synnyttämät vaikutteet täysin huomiotta. (Cameron 1996, 47–48.) Lisäksi Miller ja Swift ovat huomanneet, että lapset käyttävät myös *they*-pronominia aivan luonnollisesti geneerisenä yksiköllisenä pronomina ennen kuin heille opetetaan, että *he*-pronomini onkin parempi vaihtoehto kieliopillisesti (1981, 38).

Wendy Martyna (1980) kokoaa artikkelissaan kolme syytä miksi geneeriset maskuliinimuodot eivät toimi. Ne ovat hänen mielestään epäoikeudenmukaisia, epäselviä ja syrjiviä. Ensinnäkin ne ovat epäoikeudenmukaisia siksi, että niiden käyttö antaa ymmärtää, että ihmislajin edustajat ovat kaikki miehiä. Toiseksi ne ovat epäselviä siksi, että geneeristen maskuliinimuotojen käyttö ei koskaan kerro onko kyse kaikista ihmisistä vai vain miehistä. Kolmanneksi ne ovat syrjiviä, koska ne antavat joissain tilanteissa ymmärtää, että naiset eivät kuulu ihmisten kategoriaan ollenkaan.⁴ Väitettään Martyna on perustellut tekemillään tutkimuksilla, joissa hän on tutkinut muun muassa sitä, miten opiskelijat ymmärtävät geneerisen *he*-pronominin ja *man*-rakenteen. Hän selittää, että vaikka epäoikeudenmukaisuutta ei voi tutkia

⁴ Martyna antaa esimerkkilauseen: ”*Automation is man’s effort to make work so easy that women can do it all.*”

empiirisillä tutkimuksilla, niin epäselvyyttä voi. Jos geneerisinä pidetyt maskuliinimuodot ovat todella oikeasti geneerisiä, niin silloin niitä pitäisi voida käyttää joka tilanteessa riippumatta viitattavan henkilön sukupuolesta. (Martyna 1980, 69–70.)

Martyna järjesti koetilanteen, jossa 400:aa koehenkilöä pyydettiin täydentämään irrallisia virkkeitä. Virkkeet koostuivat stereotyyppisesti naisiin viittaavista, miehiin viittaavista ja ”neutraaleista” lauseista, joista kaikista puuttui persoonapronominit. Tutkimuksissa kävi ilmi, että geneerinen *he* ei ollut ainoa geneerinen termi, jota koehenkilöt käyttivät ”neutraaleissa” virkkeissä. Vaihtoehtoisia tapoja olivat *they*, *he* or *she* sekä lauseen subjektin toistaminen. Koehenkilön sukupuoli näkyi tuloksissa selvästi. Naispuoliset henkilöt käyttivät harvemmin *he*-pronominia kuin miespuoliset silloin, kun kyseessä oli ”neutraali” sana kuten ihminen. *She*-pronominia taas käytettiin silloin, kun kyseessä oli todennäköisimmin naispuolinen henkilö (kuten siivooja) ja *he*-pronominia tyypillisesti miesvaltaisten alojen edustajien kohdalla (kuten poliisi).

Kun koehenkilöiltä kysyttiin jälkeempään, kumman sukupuolen edustaja heillä oli mielessään kun he valitsivat pronominit ammattinimikkeisiin, he vastasivat valintojensa perustuneen stereotyyppioihin. Poliisista tuli miespuolinen mielikuva ja siivoojasta naispuolinen. ”Neutraalien” sanojen (kuten ihminen) kohdalla 60 % miespuolisista ja 10 % naispuolisista kertoi kuvitelleensa miespuolisen henkilön. Loput eivät olleet nähneet selvästi kumpaakaan. Monet naispuolisista, joille ei ollut tullut selkeää mielikuvaa kummastakaan sukupuolesta, kertoivat vain valinneensa *he*-pronominin silkasta tottumuksesta tai ”koska niin oli käsketty tekemään”. Martyna päätteli, että miespuoliset koehenkilöt käyttivät maskuliinisia muotoja selvästi sukupuolispesifillä tavalla, ja ainoastaan naispuoliset geneerisesti. *He*-pronomini ei näin ollen toimi täysin geneerisenä pronomininä. (emt., 71–72.) Monet muut tutkimukset (ks. esim. Eberhart 1976, MacKay & Fulkerson 1979, Moulton, Robinson & Cherin 1978 ja Schneider & Hacker 1973, Engelbergin 1993, 3 mukaan) tukevat Martynan havaintoja, ja myös Engelbergin (1993) oma tutkimus tukee osin Martynan tutkimustuloksia.

Miller ja Swift viittaavat hekin tutkimuksiin, joiden mukaan puhekielessä harvoin ymmärretään *he*-pronominin sisältävän *she*-pronomini. Erityisesti geneerisen *he*:n ongelmallisuus tulee esille sellaisissa tilanteissa, joissa henkilö johon viitataan, on todennäköisimmin nainen. *She*-pronominia käytetään yleisimmin juuri sairaanhoitajista ja sihteereistä puhuttaessa. Jos siis geneerisen *he*-pronominin pitäisi toimia kaikissa tilanteissa, miksi sitten joissain tilanteissa sen käyttö tuntuisi suorastaan naurettavalta, Miller ja Swift kysyvät. Heidän mukaansa *he*-pronominista tulee kuitenkin lähes poikkeuksetta mieleen miespuolinen henkilö, mikä on omiaan ylläpitämään sitä virheellistä ajatusta, että tyypillinen ihmislajin edustaja on mies. (1981, 37.)

2.2.2. Geneerinen *man*-rakenne

Millerin ja Swiftin mukaan siis englannin kieli antaa ymmärtää, että mies on ihmislajin pääedustaja ja nainen sen alalaji (1981, 3) (vrt. myös esim. Engelbergin 1993, ja 1998, Elon 1998 mukaan näkemykset suomen kielen piilomaskuliinisuudesta). Mihin tämä tarkemmin ottaen perustuu? Millerin ja Swiftin mukaan *man*-sanana vaihteikas historia on yksi englannin kielen merkittävimmistä ja samalla hankalimmista asioista. (1981, 7.)

Old Englishin aikaan sana *man* tarkoitti aikanaan 'ihmistä' ja sitä voitiin käyttää kummasta sukupuolesta tahansa. Silloin '*wif*' tarkoitti aikuista naispuolista henkilöä ja '*wer*' aikuista miespuolista henkilöä. Myös yhdistettyjä muotoja, '*wifman*' ja '*waepman*', voitiin käyttää. Näistä '*wifman*' kehittyi ajan myötä sanaksi '*woman*' ('nainen') ja '*wif*' muuttui muotoon '*wife*' ('vaimo'). '*Man*' korvasi lopulta aiemmat mieheen viittaavat sanat eikä sitä enää käytetty yksittäisistä naishenkilöistä. Sitä käytettiin kuitenkin yleistyksissä molemmista sukupuolista. (Emt., 9–10.)

Jotkut sanakirjat esittelevät *man*-sanasta vieläkin sekä laajan (= geneerisen) että suppean (= sukupuolispesifin) merkityksen. Kuitenkin niiden tutkimusten valossa, joiden mukaan *man*-sana herättää mielikuvan vain miespuolisesta henkilöstä, on Millerin ja Swiftin mukaan mahdotonta jatkaa sen listaamista todelliseksi geneeriseksi rakenteeksi. (1981, 10–11.) Heidän mukaansa *man*-rakennetta teksteissään viljelevät kirjoittajat lipsuvat usein tiedostamattaan laajasta

merkityksestä suppeampaan eli tarkoittavat sittenkin molempien sukupuolien sijaan vain miehiä. (emt., 12) Tutkimukset osoittavat, että vaikka opiskelijoita ja koululaisia yhä opetetaan viittaamaan kaikkiin ihmisiin *man*-sanalla, on sen käyttö muodostunut toimimattomaksi alitajuisella tasolla. Sen ei ajatella viittaavan kaikkiin ihmisiin, vaan yksinomaan miehiin. (emt., 10–11.)

Tämä voi selittyä myös sillä, että miehen ajatellaan yhä olevan ihmisen normi, josta nainen on poikkeus. Ongelmallista tästä tekee oikeastaan vasta se, että normi on yleensä arvolataukseltaan neutraali ja poikkeama negatiivinen (Tiittula 1988, 19). Engelbergin laatimassa kokeessa suomalaisia koehenkilöitä pyydettiin kertomaan, mikä etunimi heistä kuvastaisi parhaiten esimerkiksi "tyypillistä" suomalaista. Tulokset paljastivat selvän sukupuolijakauman: kaikki koehenkilöt luettelivat enemmän miesten kuin naisten nimiä. (1998, Elon 1998 mukaan).

Engelberg on havainnollistanut normin ja poikkeaman suhdetta myös Helsingin Sanomista löytämällään lauseparilla: ”Suomalaiselle alkoholi tarkoittaa paria pulloa keskiolutta saunan jälkeen. Ne nautitaan kotona vaimon kanssa lottotuloksia odotellessa.” (1998, Nilssonin 1999, 48 mukaan). Vaimon ei tässä siis ajatella olevan suomalainen. Tunnetuin esimerkki tästä on ehkä Raamatun vanhasta suomennoksesta (1933) löytyvä kymmenes käsky, joka kuuluu näin: ”Älä himoitse lähimmäisesi huonetta. Älä himoitse lähimmäisesi vaimoa, äläkä hänen palvelijaansa, palvelijatartaan, härkäänsä, aasiansa, äläkä mitään, mikä on lähimmäisesi omaa.” Käskyssä oletetaan sekä kuulijan että ”lähimmäisen” olevan miespuolisia, koska ”lähimmäisellä” on vaimo, jota miespuolinen kuulija mahdollisesti himoitsee. Taustalla on tietenkin myös siihen aikaan itsestään selvä hetero-oletus. Yllättävintä on, että myös uusimmassa versiossa (1992) ’vaimo’ on edelleen ’vaimo’ eikä sitä ole vaihdettu esimerkiksi ’puolisoksi’, vaikka muita sanoja on kyllä nykyaikaistettu. Myös asuinseudultani Pispalasta löytämässäni propagandistisessa pienoisyjulisteessa lukee: ”Porvarin vaimo pettää aina”. Näistä esimerkeistä välittyy hyvin se mielikuva, että ihminen (suomalainen, lähimmäinen, porvari) on aina miespuolinen, ellei toisin mainita.

2.2.3. Mies-nainen -järjestys

Feministikääntäjät ovat halunneet kyseenalaistaa myös ikivanhan järjestyksen, jonka mukaan mies tulee ennen naista (esimerkiksi ilmaisuihin 'miehet ja naiset', 'pojat ja työt'). Tämä esitettiin aikanaan luonnolliseksi järjestykseksi ja haluttiin saada myös kieliooppiin mukaan. Asia tuli virallisesti puheeksi kuitenkin vasta 1550-luvulla. Asiasta päättävät olivat tietenkin kaikki miehiä eikä naisilla ollut asiassa sananvaltaa. Miestä pidettiin yksinkertaisesti parempana ja kokonaisvaltaisempaan sukupuolena. (Spender 1980, 147–148.)

Myös *he or she* -järjestystä pidetään ikään kuin luonnollisena ja helpompana lukea kuin järjestys *she or he*. Tämän voidaan nähdä pohjautuvan vanhaan perinteeseen miesten etuoikeutetusta asemasta. Jotkut käyttävät kuitenkin myös muotoa *she/he* ja *her/him* (ks. esim. Riitta Oittisen *I am me - I am other: on the dialogics of translating for children* 1993 sekä Gerard McAlester 2003 tässä työssä). Cameron käyttää kirjassaan *Sukupuoli ja kieli* näkyvyysstrategiaksi tai ”positiiviseksi kieleksi” kutsumaansa strategiaa. Siinä feminiinimuotoisia *she* ja *her* käytetään geneerisinä pronomineina läpi koko tekstin. Hän pyrkii siihen, että jonakin päivänä tietoisuus on avartunut tarpeeksi ja feminiininen pronomini menettää shokkiarvonsa. Cameron pitää strategiaa väliaikaisena toimenpiteenä, joka on ”välttämätön vaihe pitkällä, historiallisella matkalla kohti vapautusta ja oikeudenmukaisuutta.” (1996, 155–156.) Hän myös ihmettelee, miksi korkeasti koulutettujen ihmisten, jotka yleensä pyrkivät kyseenalaistamaan kaikki auktoriteetit, on juuri kielellisissä asioissa noudatettava pakkomielteisesti tiettyjen auktoriteettien ohjeita (emt., 157).

de Lotbinière-Harwoodin mukaan feministikääntäjät ovat perustelleet feminiinisen muodon asettamista ennen maskuliinista (*her/him*) esimerkiksi aakkosjärjestyksellä. Jos haluaa muuttaa ikäaikaista ”oikeaa” loogista järjestystä ja tuoda omaa feminististä näkemystään esille käännoistyössään, tämä looginen perustelu saattaa hyvinkin mennä joillekin kustantajille ja toimeksiantajille läpi. de Lotbinière-Harwood kuitenkin huomauttaa, että strategian ilmeinen helppous voi olla petollista siinä mielessä, että feministisen toiminnan perusidea on alun alkaen ollut nimenomaan järjestyksen kääntäminen nurin päin. (1991, 116–117.) Aakkosjärjestys on siis yhtä lailla järjestys

siinä missä muutkin. Kysymys on ennen kaikkea ongelmien näkyväksi tekemisestä ja vastakarvaan haraamisesta eikä piilottamisesta tai häivyttämisestä.

2.2.4. Ammattinimikkeet

Se, että miestä pidetään normina, näkyy usein suoraan myös ammattinimikkeissä (Schulz 1975, Hellingerin 1984, 138 mukaan). Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka tietyt ammattinimikkeet, kuten 'lääkäri' ja 'kirjailija', ovat morfologiselta muodoltaan sukupuolineutraaleja, ne eivät ole sitä semanttisesti (Hellinger 1984, 138). Lääkäristä ja kirjailijasta tulevat ensimmäiset mielikuvat saattavat siis olla miespuolisia, vaikka todellisuus olisikin jotain aivan muuta. Tästä voivat kertoa sellaisetkin etuliitteillä aikaansaadut ammattinimikkeet kuten *naislääkäri* ja *naiskirjailija*. Naisetuliitteellä korostetaan sitä, että lääkärit tai kirjailijat eivät yleensä ole naisia. Tällaiset ilmaisut ja niiden käyttö ovat omiaan ylläpitämään mielikuvaa naisista poikkeuksina kyseisissä ammateissa, pitkään sen jälkeenkin kun naisia on alkanut ilmestyä kyseisille aloille.

Hellinger huomauttaa, että englannin kielessä monet naisiin viittaavat suffiksit ovat yleensä tuoneet mukanaan halventavan tai vähättelevän leiman tiettyihin ammattinimikkeisiin (1984, 138). Tällaisia ovat esimerkiksi '*governess*' (sanasta '*governor*')⁵ ja '*mistress*' (sanasta '*master*')⁶. Muriel Schulz kutsuu tällaista ilmiötä naisten semanttiseksi arvonalennukseksi (1975, 73). Kun sanoja aletaan liittää naisiin, ne saavat kielteisiä ja usein seksuaalisia merkityksiä (Cameron 1996, 135). Ei varmasti myöskään ole aivan sattumaa, että miehiin yhdistetyt ammatit ovat yleisesti korkeammalle arvostettuja ja hyväpalkkaisia kuin tyypillisesti naisiin liitetty. Tällaisia ovat esimerkiksi omassa tutkimuksessani analyysivaiheessa käsiteltävät 'siivooja' ja 'sairaanhoitaja'.

Hellinger erottaa kaksi strategiaa, joilla naiset ovat yrittäneet muuttaa ammattinimikkeitä parempaan suuntaan. Hän kutsuu näitä geneeriseksi (*generic*) ja näkyväksi (*visibility*) strategiaksi. Geneerisen strategian perusideana on se, että kierrättämällä morfologisesti sukupuolineutraaleja ammattinimikkeitä ('puheenjohtaja' 'puhemiehen' sijaan) sanat alkavat pikku hiljaa muuttua myös

⁵ Suomeksi naispuolista vastaava termi olisi 'kotiopettajatar' ja miespuolista 'kuvernööri'.

⁶ Suomeksi naispuolista vastaava olisi 'rakastajatar' ja miespuolista 'herra, isäntä'.

mielikuviltaan sukupuolineutraaleiksi. (Hellinger 1984, 139.) Näkyvän strategian tarkoitus on puolestaan tuoda naisliitteillä ja muilla morfologisilla keinoilla naisia näkyvämmäksi ammattinimikkeissä. Hellinger kuitenkin huomauttaa, että esimerkiksi englannin kielessä tapahtuvan semanttisen arvonalennuksen vuoksi tämä strategia ei ole aina toiminut (emt., 143). de Lotbinière-Harwood nimittää geneeristä strategiaa termillä ”*neutralization*” ja näkyvää strategiaa termillä ”*resexization*”. Näiden rinnalle hän tuo myös kolmannen vaihtoehdon, jossa tuodaan esille sekä feminiininen että maskuliininen päätte: ”*desexization*”. (1991, 113.) Tiittula (1988, 26) käyttää tästä nimitystä ”Splitting”. Tämä on kuitenkin laajassa mittakaavassa mahdollista vain joissakin kielissä, esimerkiksi saksassa.

Suomessa käytännön esimerkin tarjoaa Tulva-lehteen (2006 #2) haastateltu Riikka Konttinen, joka oli perustaessaan yritystä naispuolisen ystävänsä kanssa törmännyt suomen kielen piilomaskuliinisuuteen. Yhtiösopimusta kirjoitettaessa naiset olivat olleet tyytymättömiä joka kohdassa esiintyvään termiin ’yhtiömies.’ He soittivat Työvoima- ja elinkeinokeskukseen ja saivat kuulla, että ’yhtiömies’ on vain juridinen sana eikä viittaa sukupuoleen. Naisille tämä ei kuitenkaan kelvannut, koska he kokivat sen sukupuolispesifinä, ja halusivat päästä eroon vanhasta käsityksestä, jonka mukaan yrityksiä perustavat vain miehet. Lopulta he päätyivät oikeustieteilijältä neuvoa kysytyään termiin ’yhtiökumppani’, koska ’yhtiönainen’ olisi aiheuttanut heidän mukaansa koomisia tilanteita sopimuksen eri kohdissa. Sopimuksessa olisi esimerkiksi täytynyt viitata mahdollisten tulevien ’yhtiömiesten’ (joiden sukupuolta ei siis vielä tiedetä) lisäksi yrityksen perustajiin, ’yhtiönaisiin’, ja tästä olisi saattanut tulla hankalaa. Sopimukseen piti vielä erikseen merkitä, että muutos oli tehty tasa-arvosyistä. (Silfverberg 2006, 9.) Kyseinen tapaus on siis malliesimerkki siitä, miten miehistä käytetään edelleen miesloppuisia sanoja, mutta naisiin täytyy viitata (vain silloin jos he sitä erikseen vaativat) jollain sukupuolineutraalilla päätteellä kuten ’-kumppani’.

2.2.5. Yhteenveto

Simonin kommentti siitä, ettei naisten ja miesten käänöksissä voi loogisesti ajateltuna olla mitään perustavanlaatuaista laadullista eroa, on mielestäni perusteltu. Kokonaan eri asia sen sijaan on se, voivatko naiset ja miehet tuottaa samanlaisia

käännöksiä. Simon tuntuu jättävän huomiotta ne lukuisat sukupuolittuneet käytännöt, joilla naisten ja miesten kokemukset erotetaan toisistaan lapsesta asti. Toki teoriassa kääntämisen voi nähdä olevan samanlaista sekä miehille että naisille, mutta tutkimusten valossa näyttää siltä, että maailman sukupuolittuneisuus näkyy kaikessa kielessä mitä me käytämme, niin myös kääntämisessä. Oma tutkimukseni ottaa osaa tähän diskurssiin ja tukee näkemystä osaltaan.

Vaikka käytänkin Martynan (1980) tutkimusta vertailukohtana omaani ja se on otettu mielenkiinnolla vastaan monilla tahoilla (ks. esim. Spender 1980), on siinäkin muutamia kommentoimisen arvoisia kohtia. Ensinnäkin on mielestäni hiukan kyseenalaista jaotella esimerkiksi ammattinimikkeet itsestään selvästi joko miesten tai naisten aloihin. Puhuessaan luontevasti ammateista, joissa ”henkilön oletetaan olevan miespuolinen” Martyna tulee jossain määrin uusintaneeksi stereotyyppiä itsekin (1980, 71). Huomionarvoista on kenties myös se, että luetellessaan eri strategioita, joita naiset (itsensä mukaan lukien) joutuvat käyttämään halutessaan välttää geneeris-maskuliinisia termejä, hän ei edes mainitse järjestystä *she or he* (emt., 72). Saattaa tietysti olla, että tutkimuksen ajankohtana järjestys ei ollut kovin yleisessä käytössä, mutta on mielestäni aika erikoista, että sitä ei edes noteerattu näinkin purevasti kantaa ottavassa tutkimuksessa.

Millerin ja Swiftin ajatuksissa minua kiinnostaa erityisesti se, miksi joissain tilanteissa tuntuisi naurettavalta käyttää tiettyä pronominia. Voi tietysti olla, että ennen oli epätodennäköisempää viitata sairaanhoitajaan *he*-pronomiinilla kuin nyt, mutta onko kaiken aina perustuttava todennäköisyyksiin? Kaikki lääkärit eivät kuitenkaan ole miehiä eivätkä kaikki sairaanhoitajat naisia. On myös muistettava, että sokkiarvo on arvo sinänsä, ja täten esimerkiksi sairaanhoitajaan viittaaminen *he*-pronomiinilla olisi varmasti ollut melkoisen pysäyttävä teko tuohon aikaan. Todennäköisyyksillä perustelu ei ole koskaan oikein kovin vahva peruste, koska todennäköisyydet vaihtelevat. Nykyään on paljon todennäköisempää päästä naispuolisen lääkärin vastaanotolle kuin vuosikymmeniä sitten.

Suomessa on ylipäänsä mieluummin puhuttu tasa-arvosta kuin sukupuolierosta. Usein törmää siihen näkemykseen, että feminismi ja sovinismi ovat ikään kuin toistensa vastakohtia ja tasa-arvo liikkuu jossain siinä välillä. Sukupuolieron korostaminen,

toisin sanoen naisten erityisyyden esiin tuominen, estää näkemyksen mukaan tasa-arvon syntymistä. Ehkä nämä ovat osasyitä siihen, miksi Suomessa nais erityisyyden käsite ei ole oikein ottanut tuulta alleen. Vaikka suomen kieli ei ehkä annakaan yhtä herkullisia mahdollisuuksia nais erityisyyden korostamiseen kuten moni muu kieli, löytyisi varmasti myös siitä parannettavaa.

Ammattinimikkeiden kohdalla Suomi on noudattanut lähinnä edellä mainittua geneeristä strategiaa. Itse asiassa suomen kielessä uudistukset eivät näytä edenneen edes niin pitkälle, että ammattinimikkeitä olisi muutettu sukupuolineutraaliin muotoon, vaan puhemiehet ovat edelleen puhemiehiä ja lakimiehet lakimiehiä, oli ammatinharjoittaja sitten nainen tai mies. Näkyvyysstrategiasta ollaan sitä vastoin ehkä pikku hiljaa hankkiutumassa eroon, koska sellaiset termit kuin 'opettajatar' ja 'tanssijatar' kuulostavat jo hiukan vanhahtavilta. Kuten Luise Pusch (1980, Tiittulan 1988, 25 mukaan) on todennut, vastaavankaltaiset johdokset lopulta vain korostavat sitä, että on olemassa jokin neutraali perusmuoto, josta sana on johdettu, koska se on enemmän poikkeus kuin sääntö. Näin nainen on edelleen riippuvainen miehestä kielen kautta. Pusch onkin ehdottanut, että joko molemmat sukupuolet tulisi spesifioida tai sitten ei kumpaakaan (emt.).

Jälkimmäinen vaihtoehto ei kuitenkaan ratkaisisi sitä ongelmaa, että usein mielikuvan tasolla syntyy stereotyyppinen kuva kunkin ammatinedustajan sukupuolesta. Ehkä Suomessakin kannattaisi yrittää lanseerata yleisempään käyttöön myös näkyvän strategian termejä kuten 'puhenainen' ja 'lakinainen'? Olen törmännyt sellaisiin tapauksiin, joissa naiset itse haluavat käyttää itsestään sellaisia termejä kuin 'naisjuristi' tai 'lakinainen' korostaakseen positiivisena ominaisuutena nimenomaan sitä, että ovat menestyneet miesvaltaisella alalla ja näkevät asiat vähemmistön näkökulmasta. Naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tuskin saavutetaan sillä, että lakaistaan vuosituhansien eriarvoisuus ja syrjintä maton alle. Ainakaan sitä ei saavuteta häivyttämällä sukupuolierot olemattomiin pinnallisella tasolla, kuten kielessä. Erot ovat olemassa ja syvälle juurtuneita. Niitä tuotetaan ja ylläpidetään monilla elämän eri osa-alueilla. Jo siksi on tärkeää, että erot tehdään näkyviksi ja naiset otetaan reilusti miesten rinnalle myös kieleen.

3. KIELI- JA KÄÄNNÖSTIETEIDEN TEORIATAUSTAA

Seuraavaksi esittelen lyhyesti joitakin feministisen teorian kannalta kiinnostavimpia käännöstieteen teorioita. Tarkoitukseni ei ole antaa kattavaa kuvaa koko käännöstieteen kentästä, vaan olen valikoinut esittelyyn sellaisia teorioita, jotka ovat oleellisia feministisen kääntämisen kannalta. Koska tutkimukseni näkökulma on feministinen, tarkastelen myös käännösteoriaa feministisen teorian kautta.

3.1. Käännöstieteen näkemyksiä

3.1.1. Deskriptiivinen käännöstutkimus ja normit

Gideon Toury kuuluu deskriptiivisen käännöstutkimuksen uranuurtajiin. Deskriptiivisen käännöstutkimuksen tarkoituksena on tutkia ja kuvailla sitä miten kääntäjät kääntävät, ei antaa ohjeita siitä miten *pitäisi* kääntää. Tutkiessaan kääntämistä ja käännösratkaisuja Toury on löytänyt tiettyjä lainalaisuuksia, joita hän nimittää kääntämisen normeiksi. Normit muodostuvat omanlaisikseen erilaisissa kulttuureissa ja yhteiskuntarakenteissa ja ne omaksutaan opiskelun ja sosialisoinnin kautta. Toury puhuu normeista ikään kuin ne olisivat arvovapaita toimintatapoja, mutta toisaalta luokittelee käännökset ”riittäviin” (*adequate*) ja ”hyväksyttäviiin” (*acceptable*). (1995, 56–57.) Kyseiset termit pitävät aina sisällään tietyn arvolatauksen, oli se sitten tarkoituksellista tai ei.

Myös Andrew Chesterman on puhunut normeista. Hän on kuitenkin avoimesti myöntänyt, että normeihin sisältyy arvolatauksia, ja että joskus yhteiskunnan ja ”virallisten” suositusten näkemykset eroavat toisistaan (1997b, 68). Käännösten etiikasta puhuessaan Chesterman painottaa, että loppujen lopuksi normeissa on kyse arvoista (*values*). Tietty normit ovat muodostuneet normeiksi, koska ne edustavat tietynlaisia yhteiskunnassa vallalla olevia arvoja. Arvot määrittävät sen, tuleeko käännös hyväksytyksi yhteiskunnassa, eli toteutuvatko siinä yleisesti hyväksytyt arvot. Chesterman mainitsee totuusarvon (*truth*) kohdalla esimerkkinä myös feministisen kääntämisen, ja toteaa sillä olevan omanlaisensa totuusarvo. (1997a, 152.) Pienemmälläkin yhteisöllä voi siis olla omat sisäiset arvoasteikkonsa. Loppujen lopuksi Chesterman kuitenkin muistuttaa, että asiakas tai toimeksiantaja on viime

kädessä se, joka päättää käännöksen hyväksyttävyyden. Jos esimerkiksi alkuteksti käyttää seksististä kieltä ja toimeksiantaja ei halua sitä siltä osin muutettavan, on kääntäjän Chestermanin mukaan joko jätettävä käännös tekemättä tai hyväksyttävä toimeksiantajan vaatima tyyli. (emt.,152). Chesterman ei siis näe kääntäjän vaikutusmahdollisuuksia kovin suurina.

Feminististä näkökulmaa deskriptiiviseen kääntämiseen tuonut Simon kehottaa perinteisen käännöstieteilijöitä askarruttaneen kysymyksen ”miten tulisi kääntää, minkälainen on oikea käännös?” sijaan kysymään ”mitä käännökset saavat aikaan, miten ne otetaan maailmalla vastaan?” Kyse on hänen mukaansa kulttuurisen näkökulman ottamisesta mukaan käännösteorioihin ja käännösten deskriptiivisestä käsittelystä preskriptiivisen sijaan. Simon näkee kääntämisen välittämisprosessina, missä ei seisota ideologioiden ulkopuolella vaan kääntäminen tapahtuu niiden kautta. (1996, 7.)

3.1.2. Kieli ja ideologia

André Lefevere ja Susan Bassnett kritisoivat käännöstieteellisen tutkimuksen perspektiivittömyyttä kulttuuristen ja ideologisten näkökulmien suhteen. Heidän mukaansa käännöstieteessä on liikaa keskitytty sanatason ja tekstikokonaisuuksien ongelmiin, mutta ei ole osattu mennä sen syvemmälle. He ovat peräänkuuluttaneet kulttuuristen ja sosiokulttuuristen viitekehysten huomioonottamista käännöstieteellisessä tutkimuksessa. (1990, 4.) Kääntäminen ei ole heidän mukaansa koskaan viatonta, kuten ei mikään muukaan (uudelleen)kirjoittaminen. Kaikki tekstit kuuluvat aina johonkin sosiokulttuuriseen kontekstiin ja kaikki peilautuvat aina historiaansa vasten. (1990, 11.)

Peter Newmark (1991, 160) kirjoittaa käännöstieteen opettamisen haasteista hyvinkin konkreettisesti, mutta ideologiasta tai etiikasta hän puhuu valitettavan vähän. Newmark lähtee siitä, että kääntäjän tulee aina välittää alkutekstin sanoma mahdollisimman tarkasti kohdekielelle, suorastaan kirjaimellisesti (emt., 1–2). Hän kuitenkin myöntää, että varsinkin poliittisten tekstien kohdalla kääntäjän puolueettomuus on pelkkä myytti (emt., 161). Newmark myös kehottaa muuttamaan alkutekstin mahdolliset seksistiset ilmaisut (kuten geneerisen *'he:n'* tai sanan *'mankind'*) sukupuolineutraaliin muotoon (kuten *'they'* tai *'humanity'*) (emt., 160).

Vaikka Newmarkin ohjeet seksistisen kielen välttämiseksi ovatkin päteviä ja linjassa monien feministien kanssa, hän ei itse käytä kyseisiä strategioita säännönmukaisesti. Hän viittaa esimerkiksi hypoteettiseen opettajaan monessa kohtaa (ks. esim. 1991, 133 ja 137) *he*-pronominilla. Newmark käyttää myös ehkä hieman arveluttavasti jo de Lotbinière-Harwoodinkin (ks. 2.1.3. yllä) siteeraamaa kliseetä käännösten ja naisten yhteyksistä uskottomuuteen ja kauneuteen. Hän kertoo vitsailevansa joskus oppilailleen, jotka koostuvat hänen omien sanojensa mukaan suurimmaksi osaksi ”tytöistä”, jotakin tähän tyyliin: ”*I see you’re another one of those faithless beauties*” ja ”*I prefer the plain and the true*”. (1991, 142.) Hänelle ei ilmeisesti ole tullut mieleen, että myös tällaiset vitsit saattavat olla joidenkin mielestä seksistisiä ja loukkaavia.

Kieli- ja käännöstieteen sisäisestä uskosta objektiivisuuteen ja neutraaliuteen voi nähdä heijastumia myös joidenkin laitokselta valmistuneiden opiskelijoiden lopputöissä. Esimerkiksi Tiina Nilssonin pro gradu -tutkielma (1999) sivuaa myös omaa aiheitani eli pronominien kääntymistä suomesta englantiin. Teoriaosuudessa Nilsson käyttää arvolatautuneita ilmaisuja seksistisen kielen korjausyrityksistä, joita hän ei sen kummemmin perustele tai tuo julki omaa ideologista kantaansa. Hän puhuu muun muassa pronominirakennelmien (*s/he, he/she, he or she*) kohdalla niiden kömpelyydestä ja ”vajavaisuudesta”, jotka kääntäjän tulisi *vähintäänkin* kyseenalaistaa sekä siitä, kuinka ”usein nämä ilmaisut --- vain alleviivaavat kielen sukupuoligeneerisen ilmiön tavoittelemisen *pakkomielletä* ja ’puukottavat siten omaa asiaansa selkään’” (emt. 42, kurssiivit minun). Nilssonilla on siis itsellään melko selkeitä ideologisia näkemyksiä seksistisen kielen korjausyrityksistä. Sen sijaan, että kuitenkin kirjoittaisi ideologiset lähtökohtansa auki, Nilsson perustelee näkökantansa henkilökohtaisella mielipiteellä, joka esitetään ikään kuin se olisi kaikkien jakama. Hän ei myöskään kiinnitä huomiota kyseisten vaihtoehtojen poliittiseen luonteeseen, vaan takertuu pieneen yksityiskohtaan, sujuvuuteen. Tästä voi tuskin Nilssonia itseään yksin syyttää, vaan taustalla on kieli- ja käännöstieteiden piirissä yleinen tyyli, jota Lefevere ja Bassnett juuri yllä kritisoivat.

3.1.3. Kääntäjän näkyvyys

Muiden muassa Lawrence Venuti on tullut tunnetuksi kääntäjien näkyvyyden puolestapuhujana. Venuti haastaa Touryn deskriptiivisen mallin, jonka tarkoitus on tuottaa arvovapaita normeja ja lakeja käännöksille ja kääntämiselle (1998, 29). Venuti puhuu kääntäjän näkymättömyydestä ja siitä, miten kääntäjältä odotetaan sitä. Kääntämistä pidetään helposti pelkkänä jäljittelynä eikä kovin laadukkaana alkuperäisiin teoksiin nähden. Englannin kielessä on ollut jo pitkään vallalla käsitys, jonka mukaan kaikki käännöksen jäljet on hävitettävä eikä kääntämistä yleensä pidetä edes sivistyneenä tieteenalana. (1998, 32.)

Venuti puolustaa vieraannuttavaa (kotouttavan strategian vastakohta) käännösstrategiaa sillä, että vaikka se on yhtä lailla puolueellinen, se sentään on sitä avoimesti (1995, 34). Hän on samoilla linjoilla Bermanin kanssa siinä, että "[g]ood translation is demystifying: it manifests in its own language the foreignness of the foreign text" (Berman 1985, Venutin 1998, 11 mukaan). Myös tässä kohtaa Venuti tekee selvän pesäeron Touryyn, joka suhtautuu vähintäänkin skeptisesti kääntäjän kommentteihin ja lausuntoihin. Toury pitää lisäselvityksiä informaatioarvoltaan toissijaisina itse käännöksiin nähden ja kyseenalaistaa selvitysten puolueettomuuden. (1995, 65–66.)

Ajatus ei siis ole pelkästään feministikääntäjien keksintöä, vaan myös Venuti on puhunut pysäyttämisen tärkeydestä. Kääntäjän ei välttämättä tarvitse tehdä tekstistään valmiiksi pureskeltua ja sujuvasti etenevää, vaan on suorastaan suositeltavaa, että lukija huomaa tekstin olevan käännetty ja että siitä paistaa myös alkukielen ilmaisuja läpi. Tällä voi nähdä paljonkin yhteistä feministisen kääntämisen kanssa.

3.1.4. Yhteenveto

Normeilla on jo sanana tietynlainen arvottava luonne, ja huolimatta hyvistä tarkoituspäristään, Toury tulee yleistäneeksi normit sellaisiksi, joihin kaikki haluavat pyrkiä ja joihin kaikkien olisi ehkä syytäkin pyrkiä. Hän jättää huomiotta esimerkiksi kääntäjän mahdolliset ideologiset syyt olla noudattamatta jotakin normia tietoisesti. Ylipäänsä kaikenlaisten universaalien säännönmukaisuuksien laatiminen kuulostaa

melko mahdottomalta yritykseltä, koska silloin täytyisi väistämättä unohtaa monet yksilölliset erot yksilöiden, kulttuurien ja ideologioiden välillä. Touryn väite kääntäjän kommenttien ja lisäselvitysten puolueellisuudesta on myös hiukan erikoinen. Hänelle ei selvästi ole tullut edes mieleen, että niiden olisi tarkoituskin olla puolueellisia, ja että ehkä käännökset, joissa ei ole mukana lisäselvityksiä, ovat aivan yhtä puolueellisia. Hän ei tule kyseenalaistaneeksi omia lähtökohtiaan, joita voi helposti pitää jopa puolueellisempina, koska ne yritetään esittää yleisinä ja yleisesti hyväksytyinä.

Myös Chestermanin ajatukset normien luonteesta ovat jokseenkin lannistavia. Jos kääntäjän ainoat vaihtoehdot ovat joko epäeettisten tekstien kääntämättä jättäminen tai mukautuminen toimeksiantajan ohjeisiin, ei ole ihmekään jos käännökset kärsivät arvostuksen puutteesta. Chesterman ei selvästikään näe kääntäjää uudelleenkirjoittajana, jolla on sekä mahdollisuus että velvollisuus selvittää omia toimintaperiaatteitaan ja toimia kuten eettisesti katsoo oikeaksi. Lisäksi herää kysymys, miten näitä normeja voi ikinä muuttaa, jos niihin ei voi puuttua millään tavalla.

Tulee myös mieleen kysyä, miksi Newmark käyttää juuri opettajista maskuliinista *he*-pronominia, kun suurin osa opettajista lienee yleisen käsityksen mukaan naisia. Eikö hän silloin käytä *he*-pronominia nimenomaan generisessä mielessä, jota hän itse kritisoi? Jos hän taas ajattelee käyttävänsä pronomineja sukupuolispesifisti, miksei hän viittaa kääntäjäopiskelijoihin *she*-pronominilla, jos he kerran ovat suurimmaksi osaksi naispuolisia?

Nilssonin näkemykset voivat puolestaan olla neutraaleita hänen omassa ympäristössään, mutta se ei tarkoita sitä, että ne olisivat sitä kaikkialla muualla ja kaikkien muiden mielestä. Ideologioiden kohdalla tärkeintä olisi kenties huomata, että jokaisella on jonkinlainen ideologia, ja että sellaista asiaa kuin neutraali ei lopulta ole ehkä olemassakaan. Täytyy myös muistaa, että neutraalius ei aina ole se mihin pyritään. Joskus voi olla tarpeen ravistella rakenteita ja rikkoa raja-aitoja. Tärkeää on vain muistaa selventää muille lähtökohtansa ja paikantua selkeästi jonnekin ennen kuin julistaa mitään yleisenä totuutena.

Venutin ajatukset kääntäjän näkyvyydestä sopivat yllättävän hyvin myös feministiseen kääntämiseen. Feministien odotetaan olevan näkymättömiä ja mieluummin pysyvän hiljaa kuin pitävän melua itsestään. Moni sanoo kannattavansa tasa-arvoa, mutta harva ”uskaltauu tunnustautua” feministiksi. Sen pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole asettua myötäkarvaan yleisen mielipiteen kanssa vaan harata reilusti vastaan, niin kuin Venuti omalla sarallaan. Feministejä on myös kritisoitu siitä, että kyseenalaistaessaan seksististä kieltä he yrittävät ohjailta kieltä liikaa. Cameron vastaa tähän huomauttamalla, että seksistisen kielen tietyt konventiot, kuten geneerinen maskuliini, ovat aivan yhtä ohjailevia (1996, 39). Oleellinen ero seksististen ja feminististen ”sääntöjen” välillä on se, että ensin mainitut yrittävät esittää olevansa jotenkin ”luonnollisia” ja itsestään selviä, kun taas jälkimmäiset tekevät selväksi puolueellisuutensa ja muutoshalukkuutensa. Teoreetikko ja kääntäjä Barbara Godard puhuu samasta asiasta puhuessaan avoimen vakuuttavasti kääntämisessä aina läsnä olevasta manipulaation luonteesta (1990, 91). Feministikääntäjän puumerkki näkyy alaviitteissä, kursivilla merkityissä kohdissa ja kääntäjän kommentoissa (Godard 1990, 94). Ajatuksissa on kieltämättä paljon yhtäläisyyksiä Venutin kanssa. Seuraavaksi siirryn käsittelemään kielioppikirjojen näkemyksiä seksistisen kielen piirteistä.

3.2. Oppi- ja kielioppikirjojen näkemyksiä

Ensimmäiset englannin kieliopit kirjoittivat miespuoliset kielitieteilijät miespuolisille lukijoille 1500- ja 1600 -luvulla, jolloin harva nainen oli lukutaitoinen. Heidän esimerkeissään käyttämät maskuliiniset pronominit eivät sisältäneet oletusta, että ne voisivat viitata molempiin sukupuoliin. Ne heijastivat sen ajan miehistä kulttuuria ja mieskeskeistä maailmankatsomusta. (Miller ja Swift 1981, 36.) Käyttöä perusteltiin muun muassa sillä, että kieli ja kulttuuri olivat miesvaltaisia, koska mies oli yksinkertaisesti ”ylempi” (James Harris’ *Hermes*, 1751) ja ”arvokkaampi” (Goold Brown’s *Grammar of English Grammars*, 1851) sukupuoli. (Wales 1996, 113.) Tämän tulikin heijastua kieleen.

Cameronin mukaan feministien kannattaisi keskittyä tutkimaan nimenomaan institutionalisoitunutta seksismiä, eli sitä mikä piilee virallisissa suosituksissa ja ohjeissa (1996, 140). M. Crawford ja L. English (1984) ovat puolestaan löytäneet

selkeän sukupuolijakauman tutkiessaan geneeris-maskuliinisten ilmausten vaikutusta luetun tekstin muistamiseen. He huomasivat, että naispuoliset muistivat paremmin sellaisen tekstin, jossa viitattiin molempiin sukupuoliin eksplisiittisesti, kuin sellaisen, jossa käytettiin geneeristä *he*-pronominia. Miespuolisilla kävi päinvastoin. (1984, Engelbergin 1993, 40 mukaan). Samastumisella tekstin subjekteihin voi siis olla suurikin merkitys ainakin muistamisen kannalta, mikä olisi varmasti syytä ottaa huomioon esimerkiksi oppikirjoja laadittaessa.

Halusin siis ottaa selvää, minkälaisia suosituksia englannin kielen oppi- ja kielioppikirjat antavat tutkimistani asioista. Viralliset kielioppaat ovat siitä merkittäviä, että niitä tutkitaan silloin kun halutaan tietää miten jokin asia *pitäisi* sanoa. Kyseessä on siis hyvin vaikutusvaltainen ja tärkeä taho, jonka roolia ei ole syytä vähätellä. Halusin tutkia mitä englannin kielen oppi- ja kielioppikirjoissa sanotaan hän-pronominista. Minua kiinnosti erityisesti se, missä määrin kielioppikirjoissa käsiteltiin persoonapronominien sukupuolispesifiyttä ja siihen liittyviä aspekteja. Halusin muun muassa tietää, miten niissä käsiteltiin *he*-pronominin ja *man*-sanan geneeristä käyttöä. Tässä minua kiinnosti, huomioitiinko kielioppikirjoissa edellä mainittujen keinojen sukupuolittunut luonne vai esitettiinkö ne luonnollisina ja itsestään selvinä osina englannin kieltä. Myös vaihtoehdot, joita kirjoissa mahdollisesti esitettäisiin geneerisen *he*-pronominin ja *man*-rakenteen tilalle, kiinnostivat minua.

Valitsin sattumanvaraisesti joitakin opiskelijan kannalta keskeisiä englannin kielen kirjoja, ja katsoin mitä niissä opetettiin. Esittelen kirjat aikajärjestyksessä, jotta aikaperspektiivi tulee myös huomioituksi. En tietoisesti valinnut kovin vanhoja opuksia tarkastelun kohteeksi, vaikka sellaisiakin (ks. esim. Eric Partridge 1948) olisi yliopiston kirjastosta löytynyt. Kielen ohjeistus on mitä ilmeisimmin muuttunut paljonkin aivan viime vuosikymmenien aikana, ja oletettavasti ihmiset katsovat ohjeita mieluummin suhteellisen uusista kuin vanhoista oppi- ja kielioppikirjoista. Tarkoitukseni oli keskittyä sellaisiin teoksiin, joihin kuka tahansa käännöstieteen opiskelija saattaisi tarttua ohjeistusta etsiessään.

3.2.1. Geneerinen *he*-pronomini ja *man*-rakenne

Kielioppikirja *A Practical English Grammar* (1989) neuvoo käyttämään *he*-pronominia sekä yksinomaan miehiä että miehiä ja naisia koskevissa yhteyksissä ja *she*-pronominia vain naispuolisten henkilöiden ollessa kyseessä. Lopuksi mainitaan kuitenkin monien englannin kieltä äidinkielenään puhuvien pitävän tätä ongelmallisena ja käyttävän *they*-sanaa viitatessaan yksittäisiin henkilöihin. (Thomson ja Martinet 1989, 79.) Kieliopin ensisijainen neuvo muistuttaa siis ranskan kielen tapaa kutsua kaikkia naispuolisia feminiinimuotoisella pronominilla niin kauan kuin joukossa on vain naisia, mutta muuttamaan se maskuliinimuotoiseksi, jos joukkoon astuu yksikin mies. Kielioppikirja on toki melko iäkäs, joten osan geneerisen maskuliinimuodon suosittelemisesta voi varmasti laittaa sen aiheuttamaksi. ”Ongelmallisuudesta” puhuttaessa on kuitenkin samalla häivytetty itse ongelmallisuuden syy, eli se, että *he*-pronominilla ei syystä tai toisesta haluta viitata naispuoliseen henkilöön. Tämä ”ongelma” sälytetään ikään kuin muutaman harvan englanninkielisen harteille. Kaikille muille, eli englantia vieraana kielenään puhuville, jotka muodostavat mitä todennäköisimmin kirjan pääasiallisen kohderyhmän, kyseisen tavan katsotaan olevan täysin ongelmaton ja luonnollinen. Kielioppikirjassa on siis melko selkeä ohjaileva sanoma: jos henkilön sukupuoli ei ole tiedossa, tulee käyttää *he*-pronominia.

Kielioppikirja *Collins Cobuild English Grammar*⁷ (1990) mainitsee, että jos ei halua määrittää jonkun henkilön sukupuolta, voi käyttää sanaa *they* viittaamaan tähän. Kirjan mukaan joidenkin mielestä monikkomuotoisella *they*-sanalla ei kuitenkaan voi viitata yksikössä olevaan henkilöön. Toinen tapa on sanoa *he or she*, mitä käytetään usein muodollisessa tai kirjoitetussa kielessä. Tämä voi kuitenkin CCEG:nkin mukaan kuulostaa kömpelöltä toistettuna. CCEG lisää, että jotkut ihmiset käyttävät myös *he*-pronominia viitatessaan joihinkin yleisesti tai indefiniittipronominien jälkeen, mutta monet eivät tätä hyväksy, koska silloin oletetaan, että kyseiset henkilöt ovat miehiä. (s. 31.) CCEG on siis hyvin poliittisesti korrekti aikaisempiin kielioppeihin verrattuna. *He/she*-rakenteen järjestystä ei kuitenkaan problematisoida tai esitetä muita vaihtoehtoja tilalle. Sitä vastoin *he or she* -ilmaisu arvotetaan

⁷ Käytän kyseisestä teoksesta tästä lähin lyhennettä CCEG.

toistettuna kömpelöksi ilman sen kummempia perusteluja. Merkille pantavaa on myös se, että vaikka *they*-pronominia jo kerrotaan yleisesti käytettävän, sen käyttö ei kuitenkaan ole kaikkien mielestä suotavaa. Tässä tulee hyvin esille kielioppikirjojen valtopolitiikka. Vaikka suurin osa ihmisistä jo käyttäisikin jotain tiettyä puhetapaa, täytyy vielä mainita, että jotkut (usein kenties kielioppineet itse) vastustavat käyttöä johonkin periaatteelliseen sääntöön vedoten. Joka tapauksessa edellä esiteltyyn kielioppikirjaan verrattuna *CCEG*:n sanoma on jo hieman muuttunut: jos henkilön sukupuoli ei ole tiedossa, voi ensisijaisesti käyttää *they*-pronominia.

Samana vuonna *CCEG*:n kanssa ilmestynyt David Crystalin teos *The English Language* (1990) käsittelee geneerisen *he*-pronominin problematiikkaa. Kirjassa lähdetään siitä, että *he*-pronominin käyttö geneerisesti on vanhanaikaista ja epätasa-arvoista. Siinä esitellään jo tutuksi tulleet vaihtoehdot: *they*-sana ja *he or she* -ilmaisu sekä kirjoitusasu (*s*)*he*, mutta mainitaan kuitenkin, että kaikki eivät näitä hyväksy ja että kaksi jälkimmäistä näyttävät tyyllillisesti kömpelöiltä. Näiden lisäksi tarjotaan useita kiertoteitä, kuten yksikön muuttaminen monikkoon ja koko lauseen uudelleen muotoilu. Lopuksi luetellaan vielä kymmenkunta sukupuolineutraalia ehdotelmaa uudeksi hän-pronominiksi, joista mikään ei kuitenkaan ole kirjan mukaan täysin varteenotettava tai laajalle levinnyt. (s. 257–257.) Yhtään feministien kehrittelemää uudissanaa ei listassa ole. Myöskään esimerkiksi vaihtoehtoa *she or he* ei esitellä ollenkaan. Kirjassa siis tunnustetaan ongelma ja esitellään se avoimesti, mutta ei kuitenkaan olla valmiita suosittelemaan esiteltyjä vaihtoehtoja tai tuomaan esiin radikaalimpia uudistuksia.

Ylioppilaskirjoituksia varten saamani Päivi Rekiaron (1995) laatima englannin kielen kielioppikirja neuvoo kääntämään ‘ihmisen’ *man*-sanalla. Kirjassa esitetään yksiselitteinen kaavio (**man** *ihminen* -> **he**), jossa *man* tarkoittaa ihmistä ja siihen viitataan maskuliinisella *he*-pronominilla (lihavoinnit Rekiaron). Esimerkkilauseena toimii ”*man is creative and he likes to play*”. Lisäselityksiä ei anneta eikä poikkeuksia mainita. Kielioppikirjan tarkoitus on Rekiaron mukaan tiivistää monimutkaiset säännöt yksinkertaisiksi helposti omaksuttaviksi asioiksi. (s. 155.) Sellaisia Rekiaro niistä todella saakin. Mitään ylimääräisiä selityksiä tai vaihtoehtoja ei anneta, vaan yksi ainoa tapa julistetaan oikeaksi. Sääntö on kyllä yksinkertainen, mutta ei välttämättä ajan tasalla eikä todellisuuden kanssa yhdenpitävä.

Myös aikanaan pääsykoekirjana Helsingin yliopiston englantilaiseen filologiaan ollut R. L. Traskin *Language: The Basics* (1996) käsittelee (lyhyesti) seksistisen kielen tematiikkaa. Trask ei ensinnäkään taustoita feministien pyrkimyksiä millään tavoin, vaan tarttuu pelkästään pintatason muutosyrityksiin. Trask ottaa kuitenkin positiivisen kannan seksistisen kielen korjausyrityksiin, ja esittelee joitakin uudistettuja ammattinimikkeitä. Jotkut niistä tuottavat hänelle kuitenkin ongelmia. 'Postman'-sanalle ei hänen mielestään ole löydetty yhtään hyvää uutta sanaa. Hän esittelee kyllä monta eri vaihtoehtoa (kuten 'postperson', 'postie', 'postal delivery person') mutta mikään ei hänen mielestään ole kyllin hyvä. (s. 88.) Traskille ei myöskään tule edes mieleen esimerkiksi näkyvyysstrategian versio 'postwoman'. Rivien välistä erottuu myös jonkin asteista epäilyä feminististen pyrkimysten aiheellisuutta kohtaan. Viitaten feministien uudistuspyrkimykseen Trask kysyy muun muassa "[h]ow far should we go in this enterprise?" (s. 88). Puhuessaan geneerisen *he*-pronominin tilalle tulleesta *he or she* -ilmaisusta hän sanoo joutuvansa käyttämään "such awkward locutions as his or her" sekä "clumsy he or she". Sukupuolineutraalit uudissanat (kuten 'herm' ja 'han') Trask tyrmää seuraavasti: "few people can muster any enthusiasm for such drastic and possibly grotesque innovations." (s. 88–89.) Tässä Trask on tietysti oikeassa siinä mielessä, että kyseiset uudissanat eivät ole kovin laajalle levinneet, mutta hänen sanavalintansa paljastavat, mitä mieltä hän todellisuudessa uudistuspyrkimyksistä on. Trask kallistuu myös kannattamaan Chomskyn teoriaa kielen omaksumisesta (s. 152–153) ja perustelemaan naisten ja miesten puheen eroja juuri sellaisilla argumenteilla (s. 86–87), joita Cameron (1996) perustellusti kritisoi.

Katie Walesin (1996) kattava teos *Personal Pronouns in Present-Day English* käsittelee pronomien käyttöä laajasti. Yleisimmät (teko)syyt välttää vaihtoehtojen käyttäminen perustuvat niiden kömpelyydelle, ja myös Wales allekirjoittaa tämän piirteen. Hän ei kuitenkaan hyväksy sitä syyksi olla koettamatta löytää muita vaihtoehtoja. Wales toteaa, että vaihtoehtojen etsiminen geneeriselle maskuliinipronominille on todennäköisesti yleisempää naisten keskuudessa, mutta samalla hän ihmettelee, miksi näin on. Luulisi vaihtoehtojen etsimisen onnistuvan miehiltäkin yhtä lailla, hän päättelee. (s. 118.) Wales esittää kymmenen vaihtoehtoa geneeriselle *he*-pronominille: lauseen uudelleen muotoilu, neologismit ts. uudet sanat, lainaukset, monikkomuotoiset subjektit, *he or she*, sekamuodot *s/he* ja *(s)he*, vaihtelu

he:n ja *she:n* välillä, “geneerinen *she*”, yksikkömuotoinen *they* sekä kaikkien näiden yhdistely (s. 119).

Neologismeja, eli kokonaan uusia sanoja, on englannin kielen historiassa esitetty lukuisia, mutta niiden käyttöön otto ei ole ollut kovin helppoa tai yleistä (Wales 1996, 119). Kyseisenkaltaista radikaalia kieliopin raakkaamista vastaan on Baronin (1986, Walesin 1996, 120 mukaan) mukaan ollut aina luontaista vastarintaa. Tähän Wales vielä huomauttaa, että erityisesti poliittista vastarintaa esiintyy silloin, kun muutoksia ovat ehdottaneet feministit. Neologismeja hyväksyttävämmiksi ovat Walesin mukaan osoittautuneet muodot (*s*)*he* ja *s/he*. Huolimatta joidenkin (esim. Quirk et al. 1985, Walesin 1996, 120 mukaan) ylimalkaisista vähättelyistä, molemmat muodot ovat kuitenkin yleisesti käytettyjä monissa kirjallisissa yhteyksissä.

Hän-pronominien korvaamiseksi tarkoitettussa listassa Wales ei kuitenkaan mainitse hänkään mahdollista järjestystä *she or he*. Hän käsittelee kyllä asiaa tekstissä esimerkkiparin *she/he* kautta, mutta ei ota sitäkään varteenotettavana mahdollisuutena esiin, vaan hylkää järjestyksen kömpelönä ja liiaksi pysäyttävänä vaihtoehtona. Hän selittää asiaa sillä, että siitä tulee mieleen viralliset dokumentit, joissa viivataan yli jompikumpi vaihtoehto, *she* tai *he*. (1996, 120–121.) Walesin mielestä ei myöskään ole aina helppoa lukea geneeristä merkitystä *she*-pronominin (emt., 123), mutta ei perustele väitettään millään tavoin. Hän pitää geneerisen *she*-pronominin käyttöä kuitenkin parempana vaihtoehtona kuin esimerkiksi satunnainen sekoitussuhde geneeristä *he*-pronominia yhdessä kappaleessa ja geneeristä *she*-pronominia toisessa. Wales kuitenkin ymmärtää, ettei sitä suositella sen yleisemmin kirjoitusoppaissa tai kieliopeissa, koska se on niin ladattu ”ideologisilla konnotaatioilla”. (Emt., 123.)

Kersti Börjarsin & Kate Burridgen teos *Introducing English Grammar* (2001) esittää yksiselitteisesti, että *they*-pronominia käytetään usein sukupuolineutraalina vastineena kolmannen persoonan yksikölliselle muodolle. Börjars ja Burridge mainitsevat, että saavat usein kuulla kyseisen käytön olevan kieliopillisesti väärin, mutta toteavat siihen, että kritiikille ei selvästikään ole mitään perusteita. He esittelevät useiden esimerkkien kautta, että pronominien muoto ja tarkoitus eivät muulloinkaan aina vastaa toisiaan, ja ihmettelevät, miksi juuri tämän käytön pitäisi olla poikkeus. (s. 57.) Tämä on selvästi ensimmäinen teos, jossa otetaan näin selvästi kantaa *they*-

pronominin sukupuolineutraalin käytön puolesta. Tekijät eivät tosin kirjoita kovin selvästi auki, miksi sukupuolineutraalille käytölle on tarvetta. He eivät myöskään pureudu neutraaliuden käsitteeseen tarkemmin, mutta eivät toisaalta nöyristelekään kritisoijiansa edessä tai ilmaise ”pakollista” myötätuntoa heidän näkemyksiään kohtaan, kuten monet muut edeltäjänsä ovat kokeneet tarpeelliseksi.

Uusin käteeni osuneista kielioppikirjoista oli *Longman Student Grammar of Spoken and Written English* vuodelta 2002. Korkealla olleet odotukseni putosivat heti ensimmäisellä sivulla, jolla pronomineista puhutaan; tekijät (Biber, Conrad & Leech) listaavat ensi alkuun kaikki mahdolliset feministien kritisoimat käytännöt. Ensin esitellään maskuliinisia ja feminiinisiä sanoja ja liitteitä vastakohtaparien kautta: *father-mother, son-daughter, man-woman* sekä *actor-actress, waiter-waitress, master-mistress*. Huomionarvoista on, että miespuolinen referentti on kaikissa esimerkeissä ensimmäisenä, ja että esimerkiksi viimeisen vastakohtaparin (*master-mistress*) semanttista epäsuhtaa ei kommentoida millään tavalla. Seuraavaksi teos esittelee prefiksejä ja suffikseja, joita lisäämällä sanoista saadaan sukupuolittuneita: *male nurse, female officer, woman doctor* sekä *chairman, policewoman, spokeswoman*. Esimerkit ovat juuri sellaisia, joihin ei luulisi enää törmäävän. Ensimmäisessä listassa tehdään etuliitteellä selväksi, että kyseisen sukupuolen edustaja on ammatissaan poikkeus, ja toisen listan sanoille on jo pitkään ollut olemassa sukupuolineutraalimpiakin vastineita (kuten *chairperson tai chair, police officer ja spokesperson*). Kirjassa myös mainitaan, että maskuliinimuotoisia sanoja käytetään useammin, koska niiden katsotaan viittaavan molempiin sukupuoliin. Tätä perustellaan vielä väitteellä, jonka mukaan miespuolisiin henkilöihin yksinkertaisesti viitataan enemmän puheessa ja kirjoitetussa kielessä. Toiseksi ulkoasultaan maskuliinisia sanoja voidaan kirjan mukaan hyvin käyttää myös naisista, koska sellaisten termien katsotaan olevan sukupuolineutraaleja. Lopussa mainitaan, että erilaiset tahot ovat viime vuosikymmeninä yrittäneet lanseerata sellaisia termejä kuten *spokesperson*, mutta että ne eivät ole saavuttaneet kovin suurta suosiota. Tekijät ottavat selvän kannan: muutosyritykset eivät ole onnistuneet eikä muutokseen ole mitään hyvää syytä, joten jatketaan kuten tähänkin asti.

Sain myös käsiini kieli- ja käännöstieteiden laitoksen viimeaikaisen ohjeistuksen, ”*Guidelines on Gender-Free language*”, jonka tuntiopettaja Kathleen Moore on

laatinut ja jakanut englannin käännöstieteen opiskelijoille vuonna 2005. Moniste esittelee useita tapoja, millä sukupuolivärityntä kieltä voi välttää. Tällaisia ovat lauseiden muuttaminen monikkoon, lauseiden uudelleen muotoilu, määräisen artikkelin käyttö possessiivipronominin sijaan, subjektin toistaminen sekä sukupuolineutraalien sanojen kuten *'one'*, *'person'* tai *'individual'* käyttö. Lopussa kehoitetaan vielä välttämään sukupuolispesifien ammattisanojen käyttöä, ja muuttamaan ne sukupuolineutraaleiksi (*'lentoemäntä->Air hostess->flight attendant'*) sekä varoitetaan olettamasta, että joissain ammateissa työskentelee vain jommankumman sukupuolen edustajia. Yleisesti sanotaan myös, että kannattaa välttää naisalkuisia liitteitä, koska ne vain korostavat sitä, että nainen on poikkeus jollain tietyllä alalla. Nimien kohdalla muistutetaan käyttämään niitä yhtä johdonmukaisesti sekä naisten että miesten ollessa kyseessä. (Moore 2005). Ohjeistus on varmasti ollut todella tarpeellinen, koska ainakaan minun käsiini ei vastaavanlaista ohjeistusta opiskeluaikani päätynyt. Ohjeissa pyritään sukupuolineutraaliuteen, ja niitä noudattamalla siihen varmasti päästään. Pyrkiminen täydelliseen neutraaliuteen on kuitenkin vain yksi tapa käsitellä seksististä kieltä. Samalla sivuutetaan yleensä näkyvyysstrategia sekä mahdollisuus saada naiset entistä näkyvämmiksi kielessä.

3.2.2. Yhteenveto

Walesin kirja vaikuttaa tässä joukossa ensi lukemalta virkistävän erilaiselta, johtuen tietysti jo julkaisuajankohdasta ja aiheeseen paneutumisesta, mutta tarkemmin tarkasteltuna siitäkin löytyy melko vanhakantaisia ajatuksia. Jos helppous perustuu vain tottumuksiin, niin ne voivat olla hyvinkin erilaiset eri ihmisillä ja ovat lopulta pitkälti makukysymyksiä. Lisäksi Wales ei ota ollenkaan huomioon sitä, että pysäyttävä vaikutus saattaa olla juuri sitä mitä kirjoittaja haluaa saada aikaan. Kyse on kuitenkin usein vain tottumattomuudesta, ja aivan kuten Wales muussa yhteydessä (1996, 117) naureskelee jälkiviisaasti Robin Lakoffin pessimismille geneerisen *he:n* katoamismahdollisuuksista, on hän itse yhtä sokea omien tottumustensa kanssa. Voisiko ”kömpelyyden” nähdä myös rikkautena ja moniulotteisena vaihtoehtona sujuvuudelle? Kömpelyys saattaa myös toisaalta kadota ajan myötä ja kielen väistämättömän muuttumisprosessin kautta.

Longmanin esimerkit perustuvat todellisiin otteisiin kirjallisista ja puhutuista lähteistä, ja siinä mielessä sen johtopäätöksiä täytyy ehkä ymmärtää. Toisaalta juuri tässä piilee mielestäni kirjan heikkous. Lukijan annetaan ymmärtää, että kirjassa esitellään todellista kielen käyttöä eikä vain anneta ohjeita siitä miten kieltä tulisi käyttää. Samalla häivytetään taitavasti se tosiasia, että itse asiassa kirjassa nimenomaan annetaan ohjeita, ja vieläpä hyvin yksiulotteisia ja näennäisneutraaleja sellaisia. Esimerkiksi väite siitä, että miespuolisiin ihmisiin viitataan enemmän kuulostaa varsin merkilliseltä. Lukija jää kaipaamaan perusteluja. Kuka puhuu ja kenen mukaan? Miten tällaista on edes voitu tutkia? Ovatko tutkijat varmasti käyneet tutkimassa kaikki erityisryhmätkin vai perustuuko tulos valtamedian esittelemään (miesten) maailmaan? Entä miten tutkijat ovat voineet päätellä, tarkoittavatko esimerkiksi generisen *he*-pronominin käyttäjät pelkkiä miehiä, vai sekä miehiä että naisia? Vaikka väite olisikin totta (en väitä, ettei se olisi) niin eikö seuraavaksi olisi kiinnostavaa tietää, miksi näin on ja mitä tilanteelle kenties voisi tehdä? Tekijät tyytyvät kuitenkin tilanteeseen ja perustelevat sen avulla suosituksia myös tulevalle käytölle.

Kokoavasti voisi kai todeta, että kaikista kieli- tai oppikirjoista löytyi omat vivahteensa eikä suurta konsensusta voi niiden perusteella löytää. Kieltä pelkästään niiden perusteella opiskeleva saattaisi huomata olevansa hieman hukassa pronominiin suhteen. Aikaperspektiivi näkyy kirjoissa ehkä yhtä lukuun ottamatta (Longman) siinä, että mitä uudempia kirjat ovat, sitä tietoisemmiksi niissä on tultu kielen sukupuolisensitiivisyyden suhteen. Ilmeisesti kuitenkin valmius ottaa kantaa seksistiseen kieleen ei riipu yhtä paljon ajasta kuin tekijöiden omista näkemyksistä. Ehkä juuri siksi, että Longman edusti uusinta painettua teosta, sen vastahakoisuus uudistuksia kohtaan oli melkoinen yllätys. Kontrastina sille olivat toisaalta viimeaikaiset Börjarsin & Burridgen sekä Mooren laatimat ohjeistukset, jotka olivat puolestaan hyvin selkeitä uudistusmielissä linjassaan.

Kyseisistä teoksista ei kuitenkaan vielääkään löytynyt avoimen feminististä näkökulmaa, vaan viittaukset mahdollisiin ideologisiin syihin oli ilmaistu melkein pä eufemismeina tai muuten kierrellen. Erikoisena havaintona pidin sitä, että ainoa suomalaista tekoa oleva kielioppikirja, oli joko täysin tietämätön tai haluton edes kommentoimaan generis-maskuliinisten käyttötapojen luonnetta. Otoksen

perusteella näyttäisi myös siltä, että yhtä lukuun ottamatta (Moore) varsinkin opiskelijoille suunnatut ohjeistukset olivat kaikkein vastahakoisimpia uudistuksia kohtaan tai eivät nähneet niitä maininnan arvoisiksi. Aivan kuin rivien välistä paistaisi usko siihen, että kielen opiskelijoille voi esittää mitä vaan, koska he uskovat kaiken mitä heille sanotaan. Esimerkiksi pääsykoekirjana lukemani Traskin kirja oli elämäni ensimmäinen ”akateeminen” kieltä käsittelevä kirja, ja tietenkin opettelin sen kannesta kanteen uskoen naivisti joka sanaan. Vasta nyt huomaan, miten puolueellinen se itse asiassa on monessa asiassa. Ylipäänsä on mielenkiintoista miettiä, kuinka suuri merkitys juuri pääsykoekirjoilla on. Ne voivat olla tulevan opiskelijan ensimmäinen kosketus heitä kiinnostavaan alaan, ja ne antavat osviittaa siitä, mitä tuleman pitää. Ne saattavat myös pysyvästi iskostaa joitakin ajatuksia opiskelijan mieleen, ja myöhemmin niitä vasten vertautuvat kaikki muut opitut asiat. Niillä on siis hyvin paljon valtaa, ja näin ollen niihin tulisi kiinnittää myös hyvin paljon huomiota.

4. TAP-TUTKIMUS PERSOONAPRONOMIEN KÄÄNTÄMISESTÄ

4.1. Metodi

Think aloud protocol eli TAP on alun perin tullut käännöstutkimuksen piiriin psykologian⁸ puolelta, mutta viime vuosikymmeninä se on lunastanut paikkansa yhtenä prosessorientoituneen käännöstutkimuksen (process-oriented translation studies) tutkimusmenetelmistä. Kun käännöstutkimuksen piirissä alettiin aikanaan tehdä myös empiirisiä tutkimuksia, se muutti koko tutkimuksen kenttää peruuttamattomasti. Kiinnostus alkoi pikku hiljaa kohdistua itse käännösprosessiin eikä enää pelkkään tuotokseen. Tämä on johtanut siihen, että kääntäjän päänsisäiset prosessit kiinnostavat nyt tutkijoita yhä enemmän, ja niinpä nykyään monen tutkijan kohde on kääntäjän pään sisällä oleva ”musta laatikko”. (Bernardini 2006, 1.)

Think aloud -menetelmässä on tiivistetysti kyse spontaanisti tuotettujen sanallisessa muodossa olevien ilmaisujen esiintymisestä jonkun tietyn tehtävän aikana (Jääskeläinen 1999, 54). Käytännössä se tarkoittaa sitä, että koehenkilö saa jonkun tehtävän, joka hänen täytyy ratkaista. Samanaikaisesti hänen täytyy yrittää puhua mahdollisimman paljon ajatusprosessiaan ”auki” eli tuottaa suullista informaatiota tehtävän etenemisestä, ongelmakohtista ja ratkaisuvaihtoehdoista. Prosessi tallennetaan joko ääni- tai kuvatallenteelle, minkä jälkeen nauhat puretaan ja analysoidaan. Usein on syytä laatia yksityiskohtainen transkriptio kaikesta siitä, mitä koehenkilö on sanonut tai elehtinyt riippuen siitä, kuinka tarkkaan ja mitä aineistosta haetaan. Itse tehtävän ja analyysin jälkeen on monesti niin sanotun retrospektion eli jälkihaastattelun aika. Se voidaan suorittaa esimerkiksi kirjallisesti kyselylomakkeella tai suullisesti haastattelumuodossa. Käännösprosessin lisäksi voi tietysti tarkastella myös tehtävän tulosta, mikä onkin usein prosessikäntämisen tutkimuksen kohteena itse prosessin rinnalla.

On esitetty, että TAP soveltuisi parhaiten juuri kääntämisen tutkimiseen (Krings 1987, Touryn 1995, 235 mukaan). Väitettä voi katsoa tukevan se, että monet kääntäjät kertovat usein ajattelevansa ääneen kääntäessään. Tällöin verbalisointi on jo valmiiksi

⁸ Metodi kehiteltiin aikanaan hahmopsykologian alalla. Ks. esimerkiksi Jääskeläinen 1999, 55–57 ja Bernardini 2006, 2.

tuttua ja saattaa auttaa kääntäjää tehtävän suorittamisessa. Think aloud -menetelmää on puolestaan kritisoitu muun muassa siitä, että se ei ole täysin luotettava menetelmä kun halutaan tutkia ihmisen ajatusprosesseja, koska koehenkilöt voivat vapaasti päättää, mitä sanovat ääneen ja mitä jättävät sanomatta. Itsesensuuriin voi kuitenkin vaikuttaa siten, että pyrkii luomaan tutkimustilanteesta mahdollisimman rennon, jotta tutkittava tuntee voivansa tuottaa puhetta vapaasti. (Jääskeläinen 1999, 70.)

Prosessiorientoituneen kääntämisen tutkimus on kartoittanut aikaisemmin think aloud -menetelmän avulla pääasiassa noviisikäytäntöjen ja päätoimisten kääntäjien eroja ja yhtäläisyyksiä (Bernardini 2006, 5) (ks. esim. Jääskeläinen 1999). Touryn mukaan thinking-aloud (sic) -tutkimuksissa on keskitytty liikaa yleisluontoisten ja epämääräisten tutkimuskysymysten tutkimiseen. Hän peräänkuuluttaa tarkempia tutkimusasetelmia ja -kysymyksiä, jotta lopputuloksena olisi yleistettävämpiä ja paremmin hyödynnettävämpiä tuloksia. (1995, 239–240.) Oma tutkimukseni koettaa vastata tähän haasteeseen. Käytän menetelmää lähinnä apuvälineenä tarkastellessani hyvinkin rajattua aluetta. Lisäksi analyysini pohjaa pitkälti myös käännostekstiin eli prosessin tuotteeseen. Joka tapauksessa tarkoitukseni on osoittaa, että menetelmää voi käyttää muuhunkin tarkoitukseen kuin mihin sitä on tähän asti käytetty.

Riitta Jääskeläinen (1999) ottaa omassa tutkimuksessaan esille niin sanotun ryhmäkääntämisen (*joint translating*) ja pohtii sen hyötyjä ja haittoja. Omassa tutkimuksessani päätin tietoisesti suorittaa käännookset yksilötehtävinä useammastakin syystä. Ensinnäkin otoksen ollessa näin pieni joko ryhmien koot tai ryhmien lukumäärä olisivat jääneet suhteellisen pieniksi, ja näin ollen yksilölliset erot olisivat saattaneet vääristää ryhmien tuloksia. Toiseksi koska yksi näkökulmistani tulosten analysoinnista on sukupuolierojen havainnointi, ongelmana olisi ollut ryhmien muodostamiseen liittyvä sukupuolijakauma. Yksi kysymyksistä olisi ollut se, tulisiko ryhmien olla sekaryhmiä vai samaa sukupuolta sisältäviä koehenkilöitä. Jos ryhmät olisivat sekaryhmiä, sukupuolieroja ryhmien välillä ei luonnollisesti voisi tarkastella, ja myös ryhmien sisäinen dynamiikka olisi pitänyt ottaa huomioon. Eräiden tutkimusten (Zimmerman ja West 1975, Cameronin 1996, 95 mukaan) mukaan esimerkiksi samaa sukupuolta edustavat keskustelijat puhuvat yhtä paljon ja keskeyttävät harvoin toisensa, kun taas sekaryhmissä miespuoliset puhuvat usein naisten päälle. Sitä riskiä, että jälkimmäinen vaihtoehto olisi toteutunut tässäkin

tutkimuksessa, en halunnut ottaa. Toisaalta olisi ollut mielenkiintoista seurata keskustelua juuri tältä kannalta, mutta se olisikin ollut jo kokonaan toisen tutkimuksen puolella.

4.2. Koehenkilöt

Koehenkilöt ovat kaikki englannin käännöstieteen pääaineopiskelijoita. He ovat aloittaneet opintonsa vuosina 1998–2001. Halusin valita koehenkilöiksi sellaisia opiskelijoita, jotka olisivat opiskelleet laitoksella suunnilleen samoihin aikoihin kuin minä itse. Tämä siksi, että halusin nähdä oliko heillä samanlaisia kokemuksia laitoksemme opetuksesta ja miten he muistivat pronomineja ja seksististä kieltä käsitellyn. Valitsin kolme kummankin sukupuolen edustajaa, koska halusin nähdä, vaikuttaisiko koehenkilöiden sukupuoli tuloksiin. Yritin valita mahdollisimman kattavan edustuksen opiskelijoita, niin että he kaikki eivät olisi esimerkiksi lukeneet samoja sivuaineita tai työskentelisi samoissa työtehtävissä. Viime kädessä henkilöt valikoituivat tutkimukseen sen perusteella, että he eivät olleet kuulleet tutkimukseni aihetta aiemmin. Pidin sitä kaikkein tärkeimpänä kriteerinä, jotta tulokset olisivat mahdollisimman puolueettomia ja yleistettävissä. Tähän liittyi myös se seikka, että koska valitut koehenkilöt kuuluivat tuttavapiiriini, heillä oli suunnilleen samantasoiset käsitykset minun kiinnostuksenkohteistani ja mahdollisista tutkimuksen taustalla olevista vaikuttimista, kuten esimerkiksi naistutkimuksen opinnoista.

Viitataan koehenkilöihin kahdella kirjaimella, joista toinen tulee heidän etunimensä ensimmäisestä kirjaimesta ja toinen tarkoittaa heidän sukupuoltaan; N merkitsee naispuolista ja M miespuolista. Tämä siksi, että tutkimuksien (Martyna 1980) mukaan sukupuoli saattaa olla merkittävä tekijä persoonapronominien valinnassa, ja näin lukijan on helpompi seurata koehenkilöiden ratkaisuja tältä kannalta. Seuraavassa esittelen koehenkilöt lyhyesti.

H-N

Koehenkilö on naispuolinen englannin käännöstieteen pääaineopiskelija. Opintonsa hän on aloittanut vuonna 1999. Sivuaineinaan hän on lukenut ruotsin kääntämistä ja

käännöstieteen suomea. H-N:lla ei ole käännösalan kokemusta.

I-N

Koehenkilö on naispuolinen englannin käännöstieteen pääaineopiskelija. Opintonsa hän on aloittanut vuonna 2001. Sivuaineinaan hän on lukenut käännöstieteen suomea, ranskan kieltä ja kulttuuria sekä historiaa. Käännösalan työkokemusta hänellä ei ole.

P-N

Koehenkilö on naispuolinen englannin käännöstieteen pääaineopiskelija vuodesta 2000. Sivuaineinaan hän on lukenut käännöstieteen suomea sekä suorittanut opettajan pedagogiset opinnot. Aikaisemmin hän on kääntänyt muutamia todistuksia sekä Harlekiini-romaaneja ja tällä hetkellä hän toimii englannin opettajana peruskoulu- ja lukiotasolla.

K1-M

Koehenkilö K1-M on miespuolinen englannin käännöstieteen pääaineopiskelija. Opintonsa hän on aloittanut vuonna 1998. Sivuaineinaan hän on lukenut käännöstieteen suomea, markkinointia sekä jonkin verran mediakulttuuria ja taidehistoriaa, muttei ole keskittynyt mihinkään sen tarkemmin. Hän on tehnyt teknisen alan freelance-käännöksiä muutamille käännöstoimistoille.

K2-M

K2-M on miespuolinen englannin käännöstieteen pääaineopiskelija. Opintonsa hän on aloittanut vuonna 2000. Sivuaineita hänellä on ollut muun muassa käännöstieteen suomi, mediakulttuuri, North American studies, filosofia, historia ja maailmantalouden hallinta. Hän työskentelee parhaillaan käännöskoordinaattorina.

M-M

Koehenkilö on miespuolinen englannin käännöstieteen pääaineopiskelija vuodesta

1999. Sivuaineinaan hän on lukenut käännöstieteen suomea, hypermediaa sekä mediakulttuuria. Hän työskentelee parhaillaan teknisenä kirjoittajana.

4.3. Aineisto

Yritin ensin etsiä sopivia tekstejä sekä kaunokirjallisuuden että asiatekstien joukosta, mutta päädyin lopulta laatimaan tekstit itse saadakseni niistä juuri sellaisia kuin halusin. Sopivia valmiita tekstejä oli vaikea löytää, koska halusin tekstin olevan tiivis ja yhtenäinen kokonaisuus, joka ei saanut olla myöskään liian pitkä tai vaikea. Lisäksi tekstin tuli tietysti sisältää mahdollisimman monta hän-pronominia sukupuolineutraalissa ympäristössä (eli että subjektin sukupuoli ei tule ilmi mistään tekstin osasta) sekä vähintään yksi *man*-rakenne ja mahdollisuus käyttää geneeristä *he*- tai *she*-pronominia jossain kohtaa. Lisäksi oli toivottavaa, että tekstissä mainittiin joitakin ammattinimikkeitä tai tietyn alan edustajia, mieluiten tyypillisesti mies- tai naisvaltaisilta aloilta. Tällaisia tekstejä oli kuitenkin vaikea löytää, joten laatimalla tekstit itse säästin sekä aikaa että vaivaa.

4.3.1. Lämmittelytehtävä

Lämmittelytehtävä oli muutaman virkkeen pituinen teksti, joka käsitteli vauvan nukuttamisen vaikeutta. Tekstin oli tarkoitus olla lyhyt ja suhteellisen yksinkertainen, ettei se lamaannuttaisi koehenkilöitä vaikeudellaan vaan saisi heidät harjoittelemaan ääneen ajattelua. Tekstiin oli sisällytetty yksi paikka mahdolliselle geneerisen maskuliinipronominin käytölle (--- lapsi on otettava syliin kun **se** itkee) sekä yksi mahdollinen *man*-rakenteen paikka (**Ihmiselle** on tyypillistä ---). Tässä teksti kokonaisuudessaan:

Vauvojen nukuttaminen herättää monenlaisia mielipiteitä. Monet vanhemmat uskovat, että lapsi on otettava syliin kun se itkee. Kaikki tutkimustulokset eivät tätä väitettä kuitenkaan tue. Ihmiselle on tyypillistä oppia tietyt asiat helpoiten silloin, kun hän saa opetella ne alusta asti itse.

4.3.2. Käännöstehtävä

Varsinainen käännöstehtävä oli noin puolen sivun mittainen kirjoitus pätkätöistä ja niiden synnyttämästä työssäkävien köyhien ryhmästä. Aihevalinta valikoitui kyseisenkaltaiseksi siitä syystä, että siihen oli mahdollista sisällyttää stereotyyppisesti sekä nais- että miesvaltaisille aloille kuuluvia ammatteja. Myös ammattinimikkeiden sukupuolispesifit vaihtoehdot tai vaihtoehtoisesti "poliittisesti korrekrit" versiot kiinnostivat minua, joten halusin tekstiin muutaman eri vaihtoehdoille tai pohdinnalle tilaa antavan sanan (**siivooja, sairaanhoitaja, esimies**). Teksti sisälsi myös useita hän-pronomeja. Erityisesti kohdassa, missä viitataan suoraan tiettyyn sairaanhoitajaan (Eräs tuttavani työskentelee sairaanhoitajana tamperelaisessa sairaalassa ja valittaa usein, että **hän** ---) teksti suorastaan vaatii hän-pronominia. Käytin myös tämä-sanaa korvaamaan hän-sanaa, niin ettei jälkimmäinen toistuisi niin silmiinpistävästi useasti (**Tämä** saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa ---). Kirjoitin tekstiin myös mahdollisuuden käyttää *man*-rakennetta käyttäessäni sanaa 'ihminen' (**Ihmistä** ei ole luotu tekemään työtä yötä päivää). Teksti oli jotakin asiatekstin ja mielipidekirjoituksen väliltä, niin että tekstilaji tai -tyyppi ei rajaisi pronominien käyttöä liiaksi tietyn kontekstin mukaiseksi. Tarkoitus oli kuitenkin saada teksti mahdollisimman yhtenäisen ja uskottavan oloiseksi, ettei tarkoitushakuisuuteni paljastuisi. Tässä teksti kokonaisuudessaan:

Työssäkävien köyhien määrä on jatkuvassa kasvussa. Ilmiö on etenkin Yhdysvalloista tuttu, mutta selvästi yleistymään päin myös Suomessa. Monien työssäkävien tilanne on se, että työ ei enää elätä. Esimerkiksi siivoojan bruttopalkka on noin 1000 euroa kuussa. Tämä saattaa tarkoittaa sitä, että hän joutuu hakemaan tukea Kelalta, koska palkka ei riitä tavallisiin elinkustannuksiin. Monien eri alojen pätkätöläisten lisäksi myös esimerkiksi sairaanhoitajat kuuluvat tähän ryhmään. Eräs tuttavani työskentelee sairaanhoitajana tamperelaisessa sairaalassa ja valittaa usein, että hän joutuu tekemään suhteettoman suuria tuntimääriä pieneen palkkaansa nähden. Hän vertaa tilannettaan esimieheensä, joka on lääkäri. Tämä saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa viisinkertaisen palkan. Ottamatta huomioon koulutuksen pituutta tai muita palkkaukseen vaikuttavia tekijöitä, on kai silti kohtuullista odottaa, että jokainen työssäkävä ihminen tulisi toimeen omillaan? Ihmistä ei ole luotu tekemään työtä yötä päivää, ei ainakaan ilman kunnan korvausta.

4.4. Aineiston keruu

Aineiston keruu suoritettiin varaamalla jokaiselle koehenkilölle oma aika ja paikka käännöstyötä varten. Pyrin luomaan olosuhteet mahdollisimman samankaltaisiksi

kaikille. Varasin Humanikan ryhmätyöhuoneesta jokaista sessiota varten kaksi tuntia aikaa ja asensin nauhurin ja kirjoitusohjelman (Microsoft Word) valmiiksi. Alkutekstit olivat molemmat erillisissä kansioissa, jotka avasin erillisiksi ikkunoiksi siinä järjestyksessä kun ne suoritettiin. Koehenkilöillä oli käytettävissään tietokone ja nettiyhteys sekä mahdollisuus käyttää yliopiston kirjaston aineistoja. Jokainen sai myös tuoda tullessaan tarvitsemiaan apuvälineitä, jotta käännösprosessi olisi mahdollisimman autenttinen ja tuttu. Olin varannut myös halukkaille mahdollisuuden saada virvokkeita tai pientä purtavaa, jottei heidän verensokerinsa tai vireystasonsa pääsisi pahasti laskemaan.

Itse käännösprosessi alkoi sillä, että selvitin koehenkilöille tutkivani TAP-menetelmän soveltuvuutta käännösprosessien tutkimiseen. En paljastanut heille sen tarkemmin mitä tutkin, mutten myöskään tahallani tahtonut johtaa heitä harhaan. Annoin myös joitakin ohjeita TAP-menetelmään liittyen. Neuvoisin heitä puhumaan ääneen niin paljon kuin mahdollista, jopa merkityksettömiltä tuntuvia asioita, ja huomautin yrittäväni itse olla mahdollisimman paljon hiljaa, etten häiritsisi heidän työskentelyään. Kerroin, että apuvälineitä (internet, sanakirjat) saa käyttää, ja minulta voi kysyä jos tulee kysyttävää. Kerroin myös, että käännösprosessi tallennettaisiin nauhalle, ja että tekisin tarvittaessa muistiinpanoja heidän ratkaisuihinsa. Käännökset tallennettaisiin suoraan kirjoitusohjelmaan erillisiin kansioihin.

Vain yksi koehenkilö (K1-M) toi mukanaan useamman sanakirjan. Kukaan ei kaivannut lisäapuja kirjaston kirjoista. Kaikki käyttivät internetin hakukoneita sekä NetMOT-sanakirjaa. Tunnelma oli rento ja vapautunut, mutta suuri osa koehenkilöistä kertoi tavalla tai toisella kokevansa paineita suoriutumisestaan. Painotin tässä vaiheessa, etten varsinaisesti arvottaisi tai arvostelisi itse käännöksiä, vaan olin kiinnostunut pääasiassa TAP-menetelmän hyödyllisyydestä tässä tutkimuksessa. Kaikki suoriutuivat tehtävästä alle kahdessa tunnissa.

4.5. Aineiston analyysi

Aineiston analyysissä keskityn pronomiinien käännösratkaisuihin sekä niiden mahdollisiin kiertotapoihin. Minua kiinnosti myös se, millaisia ratkaisuja koehenkilöt löysivät ammattinimikkeille sekä sanalle 'ihminen'. Itse käännösratkaisujen

analysoinnin lisäksi kuuntelin nauhalle tallennetut äänitteet ja käytin muistiinpanojani koehenkilöiden nonverbaaleista eleistä ja muista käännösprosessiin vaikuttaneista tapahtumista. En nähnyt tarpeelliseksi tuottaa kovin yksityiskohtaisia transkriptejä koehenkilöiden kaikista verbalisoinneista, vaan yritin parhaani mukaan kirjata ylös kaiken mitä he sanoivat analyysin kannalta olennaisissa kohdissa. Repliikit on kirjoitettu muistuttamaan mahdollisimman paljon normaalia kirjoitusasua ja vakiintuneita käytäntöjä, niin että niiden lukeminen olisi suhteellisen helppoa. Täten esimerkiksi rykäisy on merkitty ”krhm” ja naurahdus ”heh”. Kolme peräkkäistä pistettä (...) merkitsee joko miettimistaukoa tai siirtymistä tekstin ääneen lukemisesta/kirjoittamisesta omaan vapaaseen pohdintaan. Jälkimmäisestä käy seuraava esimerkki: *“With the same amount of work, he...no oletetaan että se boss on nyt mies.”* Koehenkilöiden verbalisoinnit on merkitty kursiivilla lainausmerkkien sisään, ja kirjalliset käännöslauseet ovat puolestaan pelkissä lainausmerkeissä. Alkukielinen teksti näkyy yleensä lihavoidulla pienemmällä fontilla esimerkkilause(id)en yläpuolella. Esimerkkilauseissa olen mahdollisuuksien mukaan alleviivannut tarkastelun kohteena olleen sanan, ja pronominin yhteydessä myös lihavoanut sanan, johon se viittaa.

Varsinaisen analyysini ulkopuolelta löytyi yksi mielenkiintoinen huomio, joka yhdisti kaikkia koehenkilöitä. Kaikki koehenkilöt kiinnittivät melkoisen paljon huomiota käännöstekstin kohdeyleisöön ja pohtivat käännöksen funktiota eli skoposta. Moni kysyi minulta suoraan, mihin teksti oli menossa tai minkälaiselle yleisölle. En kuitenkaan antanut mitään selvää kontekstia käännökselle, vaan kehotin koehenkilöitä keksimään itse mahdollisen kohdeyleisön ja pohtimaan ääneen miten eri kohdeyleisöt vaikuttaisivat heidän käännösratkaisuihinsa. Vaikuttaa joka tapauksessa siltä, että Reissin ja Vermeerin skopos-teoria oli kaikilla hyvin muistissa. Merkittävää kuitenkin on, että kukaan ei oikeastaan pohtinut skoposta hän-pronomineihin tai seksistiseen kieleen liittyen käännöstehtävän aikana. Tämän vuoksi olen jättänyt vastaavat ajatusprosessit tarkastelun ulkopuolelle. Useimmiten tekstin funktio tuli koehenkilöille mieleen rahayksiköiden tai paikkakuntien nimien yhteydessä. Retrospektiovaiheessa skopos tuli uudelleen koehenkilöiden mieleen nimenomaan seksistisen kielen kohdalla, mutta siitä puhun tarkemmin retrospektio-osuuden yhteenvedon yhteydessä (3.6.7.).

4.5.1. Hän-pronominien kääntäminen

Aloitan analyysini tarkastelemalla työn keskeisintä aluetta, eli hän-pronominien kääntämistä. Olen sisällyttänyt tähän osioon myös kaikki mahdolliset kiertotiet, joita koehenkilöt hän-pronominin välttämiseen löysivät.

4.5.1.1. *She*-pronomini

Kaikki muut paitsi koehenkilöt H-N ja P-N viittasivat sairaanhoitajaan pronomiinilla *she*. Moni päätyi ratkaisuunsa hiukan vahingossa. Esimerkiksi koehenkilö I-N:lle kävi näin:

I-N: "*--- in a hospital in Tampere, Finland, and she... ai hitto, no, tuli sitten tää perusoletus että sairaanhoitaja on nainen. No korjataan myöhemmin.*"

I-N ajatteli palaavansa vielä kyseiseen kohtaan tarkastuskierroksella, mutta ei sitten kuitenkaan enää vaihtanut valintaansa. Tällaiseksi hänen virkkeensä jäi:

Eräs tuttavani työskentelee sairaanhoitajana tamperelaisessa sairaalassa ja valittaa usein, että hän joutuu tekemään suhteettoman suuria tuntimääriä pieneen palkkaansa nähden.

I-N: **One of my friends** is a nurse in a hospital in Tampere, Finland, and she often complains that compared to her pay, she has to work disproportionately long hours.

Myös koehenkilö M-M päätyi huomaamattaan käyttämään *she*-pronominia:

M-M: **An acquaintance of mine** works as a nurse at a hospital in Tampere, and often complains that the long hours she works are disproportionate to her low salary.

Käytettyään sitä tekstissään hän pysähtyi ja kommentoi asiaa näin:

M-M: "*Oho, nyt siitä tuli tästä ystävästä nainen automaattisesti. Sovitaan nyt sitte et se on her.*"

Seuraavat koehenkilöt puolestaan päätyivät käyttämään *she*-pronominia enemmän tai

vähemmän tarkan harkinnan jälkeen. K2-M puki ajatuksensa sanoiksi näin:

K2-M: *"Hmph, mistä tässäkin nyt tietää sitten että, laitetaan nyt vaikka et se on she, olettaen että mä tiän kuka tän on kirjottanu, et se tuttava on nainen."*

Ja tähän hän päätyi:

K2-M: An acquaintance of mine who works in a hospital in Tampere often complains that she has to work a disproportionate number of hours when compared to her small pay.

K1-M puhui käännösprosessiaan auki seuraavalla tavalla:

K1-M: *"--- and often complains that he/ ... krhm, tää on vähän huono, pistetään nyt vaikka he jos se ois vaikka... okei jos se on nurse ni sit se on kyllä she todennäkösesti."*

K1-M yrittää ensin mitä ilmeisimmin käyttää sukupuolineutraalia *he/she*-strategiaa, mutta huomattuaan sen olevan hiukan epäsopiva tiettyyn henkilöön viitattaessa, yrittää käyttää *he*-pronominia joko geneerisessä mielessä tai sukupuolispesifisti. Hetken päästä hän kuitenkin vaihtaa sen *she*-pronominiin, kun huomaa tekstin viittaavaan naisvaltaisen alan edustajaan. Lopulta hän päätyy seuraavanlaiseen ratkaisuun:

K1-M: One of my friends works in a hospital in Tampere and often complains that she has to work excessive hours compared to her small wage.

Kukaan ei käyttänyt *she*-pronominia geneerisellä tavalla, eli viitannut esimerkiksi lapseen tai ihmiseen *she*-pronominilla. Myöskään siivoojaan tai lääkäriin ei viitattu kertaakaan *she*:llä. Kukaan ei edes maininnut geneerisen *she*:n mahdollisuudesta, joskaan ei kyllä geneerisen *he*:nkään. Sairaanhoitajaan viittasi siis *she*-pronominilla neljä henkilöä kuudesta, joista kolme miespuolisia ja yksi naispuolinen.

4.5.1.2. *He*-pronomini

Vain yksi henkilö käytti *he*-pronominia, K1-M. Hän käytti tätä viitatessaan lääkäriin:

Tämä saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa viisinkertaisen palkan.

K1-M: With the same amount of work, he may earn five times as much as she does.

Valinta näytti valikoituvan hänelle ensin täysin tiedostamatta. Tiedostamaton ratkaisu näkyi jo hänen tiedonhaussa. Koehenkilö etsi hakukoneella varmistusta siihen käytettiinkö ammattinimikkeen edessä olleenkaan epämääräistä artikkelia, ja kirjoitti hakusanoiksi ”*he is a doctor*”. Seuraavaksi koehenkilö alkoi kääntää tekstiä ääneen seuraavasti ja tuli samalla pohtineeksi sukupuolirooleja enemmänkin:

K1-M: *“With the same amount of work, he... no oletetaan että se boss on nyt mies. Näin se melkovarmasti menee. Niin tää on kieltämättä vähän hankala jos ei niinku yhtään tiedä että onks nää niinku... Nää joutuu varmaan vähän niinku keksimään, että onko nää miehiä vai naisia silleen niinku. Jos ei nyt satu tietämään. Tässä tapauksessa ku sitä ei nimetä ni sillä ei ole merkitystä minkä sukupuolisia ne on. Mutta mennään nyt tämmöisten yleisten sukupuoliroolien mukaan että sairaanhoitajat on naisia ja tohtorit miehiä.”*

K1-M:lle tulee siis ensin aivan vahingossa mieleen, että lääkäri, tai pomo ylipäänsä, olisi miespuolinen, mutta myös tiedostettuaan sukupuoliroolien stereotyyppiset konnotaatiot päätyy niiden mukaisiin ratkaisuihin. Alun refleksinomainen valinta varmistuu siis hyvinkin tietoiseksi loppua kohden. Hän ymmärtää, että henkilöiden sukupuolet eivät tässä tapauksessa perustu mihinkään muuhun kuin kääntäjän omaan valintaan, toisin sanoen niitä ei voi päätellä muualta tekstistä, joten saatuaan täyden vallan päätyy konventionaalisiin ratkaisuihin. Kiinnostavaa on myös se, miten hän ajattelee alkutekstin sukupuolispesifisyyden puutteen tarkoittavan, että pronomineilla ei olisi väliä myöskään käännöksessä.

Kukaan koehenkilöistä ei kuitenkaan käyttänyt *he*-pronominia geneerisessä mielessä. Vaikka teksti ei varsinaista geneeristä *he*-pronominin paikkaa kovin suoraan tai

yleisessä yhteydessä tarjonnutkaan, olisi esimerkiksi harjoitustekstin lapsi-sanaan voinut viitata *he*-pronominilla ja käyttää sitä geneerisesti tarkoittamaan molempia sukupuoli. Samoin 'ihmiseen' olisi voinut viitata geneerisellä *he*:llä.

Myös vastakarvaan lukemista olisi voinut käyttää yhtenä strategiana, ja viitata esimerkiksi siivoojaan tai sairaanhoitajaan *he*-pronominilla, mutta kukaan ei tehnyt näin. Yhdelle tutkittavista (K2-M) tuli kyllä mieleen, että feministikäytäjä varmaan viittaisi siivoojaan *he*-pronominilla.

4.5.1.3. *He/she*-ilmaus

Koehenkilö K1-M oli jälleen kerran ainoa, joka käytti muotoja *he/she* ja *his/her*. Näitä hän käytti säännöllisesti niissä kohdin, joissa viitattavan henkilön sukupuoli voi olla kumpi tahansa tilanteesta riippuen. Näin on esimerkiksi seuraavassa virkkeessä:

Esimerkiksi siivoojan bruttopalkka on noin 1000 euroa kuussa. Tämä saattaa tarkoittaa sitä, että hän joutuu hakemaan tukea Kelalta, koska palkka ei riitä tavallisiin elinkustannuksiin.
K1-M: For example, the gross wage of a cleaner is approximately 1,000 euros a month. This might mean that he/she has to apply for support from Kela, the social insurance institution of Finland, because his/her wage does not cover normal cost of living.

Edellinen virke viittaa siivoojaan, jonka koehenkilö antaa siis olla kumpaa sukupuolta tahansa. Myös alla olevassa virkkeessä käyttämänsä *he/she*:tä K1-M perustelee näin:

K1-M: ”Jaha, vanha kunnon se. Kai se ois sit varmaan että *he/she*. Ei varmaan vauvoista kehtais puhua että it, ehkä.”

Monet vanhemmat uskovat, että lapsi on otettava syliin kun se itkee.

K1-M: Many parents believe that they should take **the child** to their arms when he/she is crying.

Vaihtoehto *he/she* näytti tulevan K1-M:ltä melko automaattisesti eikä hän pohtinut kovinkaan paljon muita vaihtoehtoja. Huomionarvoista on, että ilmaisut *he or she*, *she or he*, *s/he* tai *(s)he* eivät esiintyneet yhdenkään koehenkilön käännöksissä.

4.5.1.4. *It*-pronomini

Kolme henkilöä valitsi lapseen viittaavaksi sanaksi *it*-pronominin. Sukupuoli ei kuitenkaan tässä ollut ratkaiseva tekijä, sillä kaksi kyseisistä henkilöistä oli naispuolisia ja yksi miespuolinen.

Monet vanhemmat uskovat, että lapsi on otettava syliin kun se itkee.

K2-M: Many parents believe that they should hold **the baby** when it cries.

H-N: Many parents believe that you should hold **the baby** when it cries, ---

P-N: Many parents believe that **a baby** needs to be picked up when it is crying.

Kukaan koehenkilöistä ei tutkimustilanteessa pohtinut valintaansa ääneen, ja pronomini tuli kaikilta hyvin spontaanisti ja nopeasti. Retrospektio-osuudessa pääsin kysymään koehenkilöiltä asiasta tarkemmin, joten siellä enemmän heidän ratkaisuistaan.

4.5.1.5. *They*-pronomini

They-pronominin käyttö oli selvästi yleisin tapa selvittää viittaussuhteista. Ainoastaan yksi koehenkilöistä (K1-M) ei käyttänyt sitä käännöksessään. Muut viisi puolestaan käyttivät sitä useammin kuin kerran, joko yksiköllisessä tai monikollisessa merkityksessä.

Etenkin koehenkilö H-N oli hyvin päättäväinen *they*-pronominin käytössä. Hän halusi käyttää sitä silläkin ehdolla, että se kuulostaisi hiukan totutusta poikkeavalta, kuten seuraavassa virkkeessä:

Hän vertaa tilannettaan esimieheensä, joka on lääkäri.

H-N: **My friend** compares their situation with that of their boss's, who is a doctor.

Tässä kohtaa H-N alkoi pohtia käännösstrategiansa toimivuutta koko tekstin kannalta:

H-N: ”*Ku mä en nyt oo käyttäny kenestäkään noit tommosia, ku mä en tiedä et onks ne miehii vai naisii, ni nyt mä sitte taidan kompastua omaan näppäryyteeni,*

koska nyt ne on koko ajan they, ja sit toisaalta ku tulee tosi paljon sitä they:tä ni eihän sit nyt tiedä enää että kehenkä se viittaa. Mut vedetään nyt niinku ensin ja sit luetaan se ja katotaan että ymmärtääkö. Onkohan se hyvä taktiikka...”

H-N osoittaa siis selvästi valinneensa tietyn *taktiikan*, mikä kieli hyvin tietoisesti tehdystä valinnasta. Huolimatta siitä, että jälki ei kuulostaisi kovin loogiselta viittaussuhteiden kannalta, H-N on valmis katsomaan kuinka pitkälle hänen strategiallaan pääsee.

Myös P-N pysähtyi pohtimaan sairaanhoitajaan viittaamista seuraavalla tavalla:

P-N: *"Nyt tässä pitäis taas viitata tohon sairaanhoitajaan eikä tiedetä onks se mies vai nainen, vai kumpi, kissa vai koira...no, palataan myöhemmin."*

Hän todella palasi samaan kohtaan tarkistuskierröksellä, ja tuotti seuraavanlaisen virkkeen:

Eräs tuttavani työskentelee sairaanhoitajana tamperelaisessa sairaalassa ja valittaa usein, että hän joutuu tekemään suhteettoman suuria tuntimääriä pieneen palkkaansa nähden.

P-N: **A friend of mine** works as a nurse in a hospital in Tampere and often complains that their workload is far too heavy compared to their wages.

Myös M-M käytti *they*-pronominia ilmeisen sukupuolineutraalissa tarkoituksessa, kuten hänen kommentistaan käy ilmi. Kommentin alla on hänen esimerkkilauseensa.

M-M: *"Nyt tultiin taas tähän sukupuolikysymykseen, että tehdäänkö niistä miehiä vai naisia. Laitetaan they."*

Esimerkiksi siivoojan bruttopalkka on noin 1000 euroa kuussa. Tämä saattaa tarkoittaa sitä, että hän joutuu hakemaan tukea Kelalta, koska palkka ei riitä tavallisiin elinkustannuksiin.

M-M: For example, the gross salary of **a cleaner** is approximately 1000 euros per month. This means that they may have to apply for a financial assistance from Kela, The Social Insurance Institution of Finland, because their salary does not cover the ordinary costs of living.

Kuten edellisissä, myös seuraavissa esimerkeissä *they*-pronominilla viitataan yksikkömuotoiseen sanaan. Niiden voi kuitenkin ajatella viittaavan joko suurempaan ihmisryhmään (esimerkiksi sairaanhoitajien tai siivoojien koko ammattikuntaan) tai pelkästään kyseiseen yksikkömuotoiseen sanaan. Seuraavat koehenkilöt eivät artikuloineet ajatuksiaan ääneen ollenkaan kyseisten esimerkkien kohdalla. Kommenttien vähyyttä voi tulkita esimerkiksi siten, että kyseessä on suhteellisen normaali ja yleinen käytäntö koehenkilöille, että verbalisointia ei ole tarpeen tuottaa.

Ottamatta huomioon koulutuksen pituutta tai muita palkkaukseen vaikuttavia tekijöitä, on kai silti kohtuullista odottaa, että jokainen työssäkäyvä ihminen tulisi toimeen omillaan?

M-M: The length of the education and other things that affect the salary notwithstanding, one would still assume that **a professional** of any field would get by with their salary

Esimerkiksi siivoojan bruttopalkka on noin 1000 euroa kuussa. Tämä saattaa tarkoittaa sitä, että hän joutuu hakemaan tukea Kelalta, koska palkka ei riitä tavallisiin elinkustannuksiin.

H-N: For example, the gross wages of **a cleaner** can be around 1000 euros per month. This can mean that they need to seek for further financial support from KELA (the Social Insurance Institution of Finland), because their wages are not enough to cover basic living expenses.

P-N: This might mean that **the person** is forced to apply for financial aid from the Social Insurance Institution of Finland (Kela) as their salary is not enough to cover their everyday expenses.

I-N: This means that **the cleaner** will often have to go look for support and allowances from social services, because their wages aren't enough to cover their living expenses.

Myös K2-M päättyi *they*-pronominiin pysähdyttyään ensin miettimään sukupuoliproblematiikkaa:

K2-M: *"Pitääkö laittaa she vai he? Feministiset kääntäjät laittaa he siihen, ku puhutaan siivoojista, niin ei tuu stereotypiaa. Eiku laitetaan they."*

K2-M: For example, **a cleaner's** gross pay is around 1000 Euros a month. This may mean that they may have to apply for benefits from Kela, the Social Insurance

Institution of Finland, because their salary is not enough to cover their daily expenses.

Mielenkiintoista kommentissa on se, että koehenkilölle tulee mieleen mainita mitä feministikäntäjä kyseiseen kohtaan laittaisi. Hän on siis ilmiselvästi perillä strategioista, joita nais erityisyyden puolesta puhuvat feministikäntäjät saattaisivat ajaa takaa. Samalla hän kuitenkin tekee selvän pesäeron itsensä ja feministikäntäjien välille, koska puhuu ”heistä” eikä ”meistä”. Sanoessaan näin hän myös vilkaisee minuun, joten on mahdollista, että minun läsnäoloni vaikutti jollain tapaa hänen herkkyyteensä kyseiseen aiheeseen. Huomionarvoista tässä kohtaa on ehkä myös se, että koehenkilö käytti totutun vastaista järjestystä ”she vai he”, minkä voi kenties tulkita alitajuisiksi aavistukseksi siivoojan sukupuolesta.

Yleisesti ottaen *they*-pronomini näytti olevan koehenkilöillä hyvin tiedossa ja vartenotettava vaihtoehto. Vain yksi koehenkilöistä (K1-M) ei käyttänyt sitä kertaakaan viittaamaan yksikölliseen sanaan. Muilta se näytti tulevan koehenkilöiltä hyvin luonnostaan ja kompastelematta. Näin ollen ei nähtävästi kommenttejakaan herunut kyseisten esimerkkien kohdalla enempää.

4.5.1.6. Yksiköllisen sanan muuttaminen monikkoon

Harva viittasi hän-pronominiin suoraan, vaan yleisin tapa oli kiertää se kokonaan. Joissain kohdin esimerkit saattavat sopia useaankin kategoriaan ja mennä osittain toistensa päälle (esimerkiksi *they*-pronominia käytettäessä ei aina ole selvää tarkoitetaanko sillä yksiköllistä vai monikollista käsitettä.)

Koehenkilö I-N turvautui yksiköllisen sanan muuttamiseen monikkoon. Tähän hän päätyi seuraavan pohdinnan kautta:

I-N: *“No nyt tuli sitten tää sukupuolisesti...vinoutuneen kielen vaara, eli kun on englannin hän, niin pitää laittaa monikkoon, ettei joudu käyttämään his or her. Mutta onkohan tää...sitte tää menee kyllä hassuks, että ottaa lapset syliinsä.”*

I-N oli siis hyvin tietoinen sukupuolispesifien pronomien ongelmallisuudesta.

Hänellä oli myös selkeä toimintasuunnitelma vastaavien tilanteiden varalle, jota hän käytti mahdollisesta epäjohtonmukaisuudesta huolimatta. Hän päätyi seuraavaan ratkaisuun:

Monet vanhemmat uskovat, että lapsi on otettava syliin kun se itkee.

I-N: Many parents believe that they have to take their have to take (*sic*) **the children** into their arms when *they* are crying.

Tässä kohtaa *they*-pronominia käytetään selkeästi monikollisessa tarkoituksessa. Seuraavassa on esimerkkejä sellaisista tapauksista, joissa rajanveto ei ole näin helppoa.

4.5.1.7. Pronominin korvaaminen relatiivilauseella

Pronominin korvaaminen relatiivilauseella oli yleisesti käytetty keino. Tällöin kahdesta erillisestä lauseesta muodostui yksi virke. Esimerkiksi koehenkilö I-N käytti kyseistä tapaa:

Hän vertaa tilannettaan esimieheensä, joka on lääkäri. Tämä saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa viisinkertaisen palkan.

I-N: She contrasts her situation to that of her superior, **a doctor**, who may earn five times more while doing equally long hours.

Ratkaisuaan koehenkilö I-N selitti seuraavalla tavalla:

I-N: *“Mä laitoin nyt pari lausetta, lyhensin yhen sivulauseen yheks sanaks ja laitoin kaks lyhyttä lausetta pitemmäksi, koska siinä tuntu olevan sellanen flow, ja englannissa on pitempiä lauseita ku suomessa.”*

Hän ei siis mitenkään artikuloinut muuttaneensa lauserakennetta välttyäkseen sukupuolispesifin persoonapronominin käytöltä vaan ainoastaan halunneensa tehdä virkkeestä sujuvan. Lauseiden uudelleen muotoilun ei siis aina välttämättä tarvitse tarkoittaa sukupuolineutraaliuden tavoittelua.

Seuraavassa esimerkissä myös K2-M on yhdistänyt virkkeet relatiivilauseella.

Hän vertaa tilannettaan esimieheensä, joka on lääkäri. Tämä saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa viisinkertaisen palkan.

K2-M: She compares her own situation to that of **her superior**, who is a doctor and can earn as much as five times what she earns while working the exact same number of hours.

Tähän K2-M päätyi seuraavan ajatuskulun kautta:

K2-M: *"A doctor vai her superior...? Vai he, jos lääkäri on mies?"*

K2-M ei varsinaisesti artikuloi miksi muutti lauserakennetta. Hänen lausunnostaan kuitenkin näkee, että hän pohti lääkärin mahdollista sukupuolta ja sitä, mitä sanaa tulisi käyttää. Lausahduksesta ei kuitenkaan saa selville, ajatteliko hän lääkärin ensin automaattisesti olevan nainen, niin että hän vasta hetken päästä havahtui pohtimaan voisiko lääkäri olla myös mies (ja näin ollen tähän voisi viitata *he*-pronominilla), vai eikö hänelle tullut ollenkaan mieleen, että lääkäri voisi olla myös nainen, niin että tähän voisi viitata joko mainituilla termeillä tai *he*-pronominilla (ei siis kuitenkaan *she*-pronominilla). Joka tapauksessa hän päätyy ilmiselvän sukupuolineutraaliin ilmaukseen. TAP-menetelmä todisti etenkin tässä kohtaa hyödyllisyytensä, sillä ilman sitä, mikään näistä pohdinnoista ja vaihtoehdoista ei olisi tullut ilmi lopullisesta versiosta.

Myös P-N muutti saman virkkeen lauserakennetta niin, että hän vältti persoonapronominin. Hän ei kuitenkaan kommentoinut asiaa mitenkään.

P-N: **The head of staff** who is a doctor may receive a salary five times as high as the nurses' salary.

4.5.1.8. Subjektin pois jättäminen ja verbimuodon muutos

Yksi keino kiertää persoonapronominin käyttö on hypätä sen yli kokonaan käyttämättä mitään sanaa viittaamaan subjektiin. Verbimuodon muutos taas liittyy

subjektin mainitsematta jättämiseen, koska siitä usein seuraa se, että subjektia ei tarvitse toistaa.

H-N puhui käännösprosessiaan auki tässä kohtaa seuraavasti:

H-N: “--- in Tampere, and she...I don't know, is it he or she? Ei panna ollenkaan!
Kuinkahan kauan tota pystyy vältteleen...”

Seuraavassa H-N:n tuotos:

Eräs tuttavani työskentelee sairaanhoitajana tamperelaisessa sairaalassa ja valittaa usein, että hän joutuu tekemään suhteettoman suuria tuntimääriä pieneen palkkaansa nähden.

H-N: A friend of mine works as a nurse in a hospital in Tampere, and ___ often complains about having to work very long hours for the relatively small wages.

H-N siis valitsi ilmeisen tietoisesti sukupuolineutraalin tavan. Hänelle tuli ensin mieleen, että sairaanhoitaja olisi naispuolinen, mutta pysähtyi sitten miettimään vaihtoehtoja, ja valitsi sukupuolineutraalin tavan. H-N jätti subjektin () toistamatta, muutti verbimuodoksi (*having*) sekä alkutekstin possessiivipronominin määräiseksi artikkeliksi (*the*) niin, ettei mikään niistä vaatinut sukupuolispesifin pronominin käyttämistä. Hän myös ilmaisi selvästi valinneensa kyseisen strategian ja yrittävänsä pysytellä siinä niin kauan kuin mahdollista. Samalla ajatukseen sisältyy tietysti myös mahdollisuus siitä, että jossain vaiheessa strategiasta saattaisi joutua tinkimään, ja että siinä tapauksessa H-N ei välttämättä tietäisi mitä tehdä.

Seuraavissa esimerkeissä ei niinkään ole kyse verbimuodon muuttamisesta kuin sellaisen verbimuodon valitsemisesta, mikä sallii subjektin mainitsematta jättämisen. Alkutekstihän ei varsinaisesti sisällä verbimuotoa näissä kohdissa ollenkaan, vaan koehenkilöt ovat päätyneet kääntämään sanan 'tuntimäärä' avaamalla sen merkitystä. Huomattavaa on myös, että tässä kohtaa koehenkilöt ovat jo päätyneet viittaamaan sairaanhoitajaan sukupuolispesifillä pronomiinilla *she*, mutta yrittävät välttää valintaa lääkärin kohdalla.

Hän vertaa tilannettaan esimieheensä, joka on lääkäri. Tämä saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa viisinkertaisen palkan.

K2-M: She compares her own situation to that of her superior, who is a doctor and can earn as much as five times what she earns while working the exact same number of hours.

I-N: She contrasts her situation to that of her superior, a doctor, who may earn five times more while doing equally long hours.

M-M: Her superior may earn five times as much as she does by working just as long as she does.

K2-M:n ja I-N:n pohdinnat käsiteltiin jo yllä (ks. 4.5.1.7.), joissa he selvittivät ratkaisujaan. Sitä vastoin M-M havahtui tässä kohtaa tuottamaan seuraavan huomion:

M-M: *”Oot tehny tän tahallas! Että sairaanhoitaja on nainen ja lääkäri mies.”*

M-M siis huomaa järjestämäni ”ansan”, mutta ei sitä, että loppujen lopuksi kyse on kuitenkin hänen valinnastaan. Itsehän hän päättää miten kyseisiin henkilöihin viittaa. Ei käännoستهتävssä sinänsä tarjota mitään vaihtoehtoa annettuna, vaan kääntäjä itse tuottaa omat ratkaisunsa käännökseensä. Joka tapauksessa on kiinnostavaa, että hän ilmaisee huomionsa näinkin voimakkaasti. Tutkimuksen kannalta tämän ei kuitenkaan tarvitse vaikuta tulosten tulkintaan. Tulos on sinänsä jo se, että M-M kiinnittää asiaan huomiota, ja kokee sen siinä määrin tärkeäksi, että kommentoi sitä ääneen. Tutkijan asema on kuitenkin tällaisissa tilanteissa vähintäänkin epämukava, sillä on vaikea vaikuttaa luonnolliselta ja neutraalilta silloin, jos tutkittava näkee niin sanotusti tutkimuksen läpi. Oma ratkaisuni oli pysytellä taka-alalla ja hymistellä ikään kuin tutkittavan mukana. En myöntänyt enkä kieltänyt, kohautin vain olkapäitäni ja hymyilin tutkittavalle takaisin.

4.5.1.9. Subjektin toisto

Hyvin yleistä oli myös subjektin toisto lauseissa, eli persoonapronominin korvaaminen samalla sanalla kuin millä se ensimmäisen kerran on mainittu. Yleensä tähän liittyy epämääräisen artikkelin muuttuminen määräiseksi. Possessiivipronomini voi luonnollisesti pysyä samana. Seuraavassa esimerkkejä subjektin toistosta eri

kohdissa:

Hän vertaa tilannettaan esimieheensä, joka on lääkäri. Tämä saattaa samalla tuntimäärällä saada jopa viisinkertaisen palkan.

H-N: My friend compares their situation with that of their boss's, who is a doctor. The boss can earn five times the amount of money for the same number of hours.

M-M: She compares her situation to her superior, a doctor. Her superior may earn five times as much as she does by working just as long as she does.

Esimerkiksi siivoojan bruttopalkka on noin 1000 euroa kuussa. Tämä saattaa tarkoittaa sitä, että hän joutuu hakemaan tukea Kelalta, koska palkka ei riitä tavallisiin elinkustannuksiin.

I-N: For example, the gross salary of a cleaner is about 1000 euros. This means that the cleaner will often have to go look for support and allowances from social services, because their wages aren't enough to cover their living expenses.

Monet vanhemmat uskovat, että lapsi on otettava syliin kun se itkee.

M-M: Many parents believe that they must pick up their child when the child is crying.

Subjektin toisto vaikutti olevan koehenkilöillä sen verran vakiintunut ja automaattinen keino, ettei se kirvoittanut keneltäkään kommentteja. Keinon hieman töksähtävästä luonteesta voisi kuitenkin alustavasti arvella, että ainakaan sujuvuuden ja tekstin sulavuuden vuoksi sitä tuskin käytetään, joten voisi olla mahdollista, että sitä käytettäisiin (ainakin tässä tapauksessa) nimenomaan yksinkertaisena keinona välttää sukupuolispesifillä pronomiinilla viittaaminen.

4.5.1.10. Yhteenveto

Kokoavasti voisi sanoa, että kaikki koehenkilöt välttelivät sukupuolispesifeillä persoonapronomineilla viittaamista tekstin henkilöihin silloin, kun ei ollut välttämätöntä määrittää henkilön sukupuolta. Esimerkiksi *they*-pronominin yksiköllinen käyttö näytti olevan yhtä lukuun ottamatta yleisessä tiedossa ja koehenkilöt käyttivät sitä hyvinkin tottuneesti. Suuri osa koehenkilöistä päätyi kiertämään sukupuolispesifin termin useita eri tapoja käyttäen ja uhrasi tälle myös

paljon aikaa ja harkintaa. Myös koehenkilö K1-M, joka päätyi käyttämään stereotyyppien mukaisia sukupuolispesifejä pronomineja tiettyjen ammattinharjoittajien kohdalla, harkitsi asiaa jonkin aikaa, vaikkei varsinaisesti problematisoinutkaan stereotyypittämistä. Muutamit muutkin käyttivät sukupuolispesifejä pronomineja, mutta vain sellaisissa kohdissa, missä teksti tarkoituksella vaati sukupuolen määrittämistä, ja silloinkin he päätyivät niihin erisyistä tai olivat pysähtyneet ensin pohtimaan muita vaihtoehtoja. Koehenkilöistä sekä H-N että P-N välttivät tiukasti viittaamista hän-pronominiin millään sukupuolispesifillä sanalla. Sekä H-N että P-N pyrkivät käyttämään mahdollisimman paljon erilaisia kiertoteitä, ja tämä näkyi muun muassa pronomien vähäisenä määränä. Molemmat käyttivät paljon aikaa ja energiaa erityisesti lauseiden uudelleen muotoiluun, ja nimenomaan sillä tavalla, että pronomineja tarvittiin mahdollisimman vähän.

Merkittävää on, että aikaisempien tutkimusten mukaisesti sukupuoli näyttäisi olevan tuloksiin vaikuttava tekijä. Yleisesti ottaen naispuoliset koehenkilöt olivat selvästi halukkaampia välttämään sukupuolispesifejä pronomineja samoin kuin geneeristä *man*-sanana ja *he*-pronominin käyttöäkin. Sen sijaan molemmat sukupuolet tuntuivat olevan tietoisia eri ammattien sukupuolispesifeistä stereotyyppioista. Kaikki eivät niistä tosin piitaneet. Kukaan koehenkilöistä ei esittänyt erityisen feministisiä näkemyksiä tai nais erityisyyden puolesta puhuvia esimerkkejä käänöksissään. Kaikkein tiedostavimmillakin käänöksillä oli ilmeisesti pyrkimysnä olla mahdollisimman neutraaleja, sen sijaan, että ne olisivat yrittäneet herätellä lukijoita tai kollegoita.

Koska *he*-pronominia ei käytetty kertaakaan geneerisessä mielessä, voi tästä ainakin tässä tapauksessa vetää sen johtopäätöksen, että *he*-pronomini on todella sukupuolispesifi eikä toimi geneerisessä käyttötarkoituksessa. Sillä ei kertaakaan viitattu sukupuolineutraaleihin sanoihin, kuten 'lapsi' tai 'ihminen', eikä myöskään stereotyyppisesti naisvaltaisten alojen edustajiin, kuten siivoojiin tai sairaanhoitajiin. Ainut kerta, jolloin *he*-pronominia käytettiin, oli silloin, kun koehenkilö K1-M viittasi miespuolisena pitämäänsä henkilöön, lääkäriin.

Huomionarvoista on kenties myös se, että kukaan tutkittavista ei turvautunut selventämään ratkaisujaan alaviitteissä tai muulla tavoin. Kukaan ei siis käyttänyt

feministikääntäjien paljon käyttämiä strategioita itsensä paikantamiseen ja asemansa selventämiseen. Saattaa tosin olla, että nimenomaan TAP vaikutti tähän siinä mielessä, että tutkittavat kokivat selittävänsä ratkaisujaan nauhalle, niin että kirjallisille selvennyksille ei enää tunnettu olevan tarvetta. Tässä kohtaa on kuitenkin muistettava, että harva itse asiassa perusteli pronomiivalintaansa juuri siinä kohtaa missä sitä ehkä olisi eniten kaivattu, eli sairaanhoitajan kohdalla.

4.5.2. Ihminen-sanan kääntäminen

4.5.2.1. Esimerkkejä

Ihminen-sanan käännöksissä oli samanlaista kiertelyä havaittavissa kuin hän-sanankin yhteydessä. Monet muuttivat lauserakennetta siten, että välttyivät sanan suoralta kääntämiseltä. Kiertelyn syynä ei kuitenkaan ollut varsinaisesti sukupuolispesifin termin (esimerkiksi *man*-rakenteen) kiertäminen, vaan yleensä muut syyt. Seuraavissa lauseissa esiintyi sana ihminen:

Ihmiselle on tyypillistä oppia tietyt asiat helpoiten silloin, kun hän saa opetella ne alusta asti itse.
Ihmistä ei ole luotu tekemään työtä yötä päivää, ei ainakaan ilman kunnon korvausta.

Yksi *man*-rakenne mahtui joukkoon, kuten K2-M:n virkkeestä käy ilmi:

K2-M: Man has not been made to work all day and all night, at least not if they do not get paid enough.

Kiinnostavaa kyllä, *man*-sanaan ei kuitenkaan viitata *he*-pronominilla, niin kuin voisi olettaa, vaan neutraalilla *they*-pronominilla. Liekö tekstin aihepiiri (naisvaltaisten alojen huonopalkkaisuus) ja koehenkilön naispuolisiksi identifioimat päähenkilöt (siivooja ja sairaanhoitaja) kuitenkin vaikuttaneet sen verran, että geneerisen *he*-pronominin käyttö tässä yhteydessä olisi tuntunut epäsopivalta, toisin sanoen liian sukupuolispesifiltä?

Toisaalla K2-M taas onnistui kiertämään koko sanan viittaamatta siihen *oneself*-sanalla:

K2-M: The easiest way to learn is to do things by oneself from the beginning without any help.

Myös *human*-sana esiintyi kerran monikkomuodossa. Koehenkilö H-N käytti sanaa seuraavassa lauseessa:

H-N: It is typical for humans that it is easiest to learn certain things when they can learn them themselves right from the beginning.

H-N käytti myös *human being* -sanaparia, kuten koehenkilö P-N:kin, vaikkakin monikkomuodossa.

H-N: A human being is not equipped to work 24 hours in a day, and at least should be properly rewarded for it.

P-N: For us human beings the easiest way to learn things is to acquire them independently with time.

P-N:llä oli kuitenkin epäilyksensä sanan tarkoitukseen sopivuudesta:

P-N: ”*En tiedä korostaaks se liikaa sitä biologisuutta siinä...*”

Suosituin tapa oli käyttää sanaa *people*, kuten seuraavat koehenkilöt tekivät alla olevissa virkkeissä:

M-M: People learn best when they get to learn things by themselves from the start.

K1-M: People were not made to work night and day, especially without proper remuneration.

I-N: People have not been created to work night and day, at least not without a proper recompense.

P-N: People were not made to work night and day, at least not without a fair compensation.

Huomattavaa on, että samat henkilöt saattoivat käyttää useampia tapoja viitatessaan ihmiseen.

Koehenkilö I-N käänsi lämmittelytehtävässä olevan kohdan näin:

I-N: The easiest way for children to learn something new is to let them learn by themselves.

Sana ihminen on siis korvattu toistamalla monikkomuotoista *the children*-sanaa.

Ratkaisuaan I-N selvitti näin:

I-N: *"Tätä ei kyllä voi laittaa millään ihmisellä. Mut jos siihen laittaa people, niin sit menee kyllä vähän liian kauas tosta lapsesta."*

Samantyylinen ratkaisu oli käyttää yksikkömuotoista *child*-sanaa kiertotienä, kuten koehenkilö K1-M teki:

K1-M: It is easiest for a child to learn things from the beginning by him/herself and without help.

Hän puolestaan selitti ratkaisuaan näin:

K1-M: *"No tää ihminen on tietysti aina vähän hankala. Tässä tapauksessahan se ois varmaan joku human being, katsotaas mitä ne sanoo sanakirjassa ihmisestä... Ei siellä oikein sanottu mitään taas tähänkään asiaan. No googlataan että mitäs human beingistä sanotaan...kuulostaa kyllä tyhmältä. No olkoon vaikka child."*

K1-M yrittää siis hakea apua monelta suunnalta, mutta ei ole tyytyväinen löytämiinsä ratkaisuihin syystä tai toisesta. Olisi ollut mielenkiintoista kuulla, miksi hän ei ollut niihin tyytyväinen ja mitä hän tarkkaan ottaen olisi halunnut löytää. Lopulta hän kuitenkin päätyy kiertämään ihminen-sanan ehkä omasta mielestään yksinkertaisella ratkaisulla.

4.5.2.2. Yhteenveto

Sana 'ihminen' tuotti koehenkilöille jonkin verran päänvaivaa, mutta he eivät kuitenkaan kovin vuolassanaisesti artikuloineet ajatuksiaan auki. Ilmeisesti

kuitenkaan sukupuolineutraalin ilmaisun hakeminen ei ollut päällimmäisenä koehenkilöiden mielessä, tai ainakaan he eivät pohtineet asiaa ääneen. Näyttäisi siltä, että *man*-rakenne ei ole enää kovin suosittu, kun puhutaan ihmisistä yleensä. Monenlaisia muita ratkaisuja on olemassa ja tuli esille tässäkin tutkimuksessa. Silti on mielestäni yllättävää, että yksikin *man*-rakenne löytyi, ja ehkä erityisesti siitä syystä, että kyseinen koehenkilö (K2-M) oli muissa yhteyksissä seksististen käytäntöjen suhteen melko tiedostava. Ehkä tästä voi päätellä, että jotkut asiat ovat niin opittuja ja syvälle juurtuneita, että niitä on vaikea enää myöhemmin muuttaa – ainakaan jos tahtoa muutokseen ei löydy. Mitään yksiselitteistä ratkaisumallia ei kuitenkaan löytynyt, koska samakin henkilö saattoi käyttää useampaa eri ilmaisua samassa tekstissä. Kontekstilla oli todennäköisesti vaikutusta tähän.

4.5.3. Ammattisanojen kääntäminen

4.5.3.1. Esimerkkejä

Kaikki koehenkilöt olivat hyvinkin tietoisia ammattinimikkeiden sukupuolittuneista stereotyypeistä. Vaikka suomeksi mikään ammattinimikkeistä ei ollutkaan erityisen sukupuolispesifi (paitsi 'esimies'), niin englanniksi moni termeistä saattoi olla. Esimerkiksi *sister*-sanaahan englanniksi joskus sairaanhoitajista käytetään, mutta tämä ei tullut kenenkään mieleen. Sana *esimies* ei myöskään herättänyt minkäänlaisia huomioita sen sukupuolispesifistä luonteesta. Siitä ei tietenkään voi olla aivan varma, ohjailiko se joidenkin valintoja lääkärin kohdalla.

Eniten päänvaivaa koehenkilöille tuotti sana siivooja. Lähes kaikki katsoivat sanan jostakin sanakirjasta, suurin osa NetMOT:ista. NetMOT antoi seuraavat vaihtoehdot:

siivooja *s 1* (naisesta) cleaning lady, cleaning woman (*mon* cleaning women), charwoman (*mon* charwomen; br), scrubwoman (*mon* scrubwomen) ■ *s 2* cleaner ■ *s 3* (hotellissa yms. huonesiivooja, naisp.) chambermaid

Erikoista on mielestäni se, että kaikki yhtä ('*cleaner*') lukuun ottamatta annetuista termeistä ovat sukupuolispesifejä, ja nimenomaan naiseen liitettäviä. Kukaan ei kuitenkaan valinnut sukupuolispesifejä termejä vaan ne aiheuttivat suoranaista hämmästyä monissa koehenkilöissä.

Seuraavat koehenkilöt pohtivat asiaa sukupuolistereotypian kannalta:

H-N: ”Esimerkiksi Englannissa oli monia setiäkin siivoojina.”

I-N: “En ottanu niitä muita vaihtoehtoja, koska siinä oli se lady tai naisjuttu mikä viittais siihen että siivooja ois aina nainen.”:

P-N: ”The average monthly salary for a...mikäs se on sitten siivoojan virallinen nimi? Onko se... (katsoo NetMOT:ista) “cleaning lady, cleaning woman”, niinpä tietysti, “cleaner, chambermaid”... Nyt mä siis yritän ettiä sellasta sanaa, jossa ei tulis toi sukupuoli esiin. Mutta mä en tiä onko toi cleaner semmonen niinku käytetty sana siivoojalle. Taas googletetaan...Otetaan nyt toi (‘professional cleaner’), nää on poliittisesti korrekteja.”

Kaikki päätyivät käyttämään kaikkein sukupuolineutraaleinta sanaa ‘cleaner’, siitäkin huolimatta, että hakukoneilla suoritettut nettihaut eivät aina liittyneet saman alan siivoukseen mitä tekstissä haettiin. P-N turvautui ilmeisesti tästä johtuen tarkentavaan etuliitteeseen *professional*:

P-N: The average monthly salary for a professional cleaner, for example, is about 1000 euros.

Etsiessään sanaa ‘työssäkävä’ P-N ilmaisi myös turhautumisensa NetMOT-sanakirjan sukupuolittuneisiin ehdotuksiin:

P-N: “Many workers...hmpf, taas tääl (NetMOT:issa) on näitä working man ja muitakin miehiä...can not support themselves anymore.”

Kommentista voi päätellä, että P-N ei hyväksy *working man* -ilmausta sukupuolineutraaliksi sanonnaksi työssäkävä-sanalle, vaan kokee sen olevan selvästi sukupuoliväritetty. *Man* on siis hänen mielessään nimenomaan miespuoliseen henkilöön viittaava sana.

Myös M-M kritisoi NetMOT-sanakirjan sukupuoliväritteisiä vaihtoehtoja:

M-M: ”Mikäs siivooja on nyky-englannin pc-kielessä? Miks tää MOT antaa *cleaning lady*n suoraan heti ekaksi vaihtoehdoksi? Joku vois taas tulkita että tos selkeesti stereotypisoidaan siivoojat naisiksi.

Seuraavassa M-M kuitenkin paljastaa oman kantansa ”poliittisesti korrekteihin” versioihin ammattinimikkeistä:

M-M: ”Kai jossain oikeesti siivoojasta käytetään virallisessa tekstissä *sanitary engineeriä*, se on mun mielest aika hirvittävää.”

M-M siis on hyvin tietoinen poliittisen korrektiuden yleisyydestä nykypäivänä ja suhtautuu kriittisesti NetMOT:in tarjoamaan sukupuolierityiseen termiin. Hän antaa kuitenkin selkeästi ymmärtää, että liiallisuusiinkin voidaan asiassa mennä. Hänen mielestään *‘sanitary engineer’* olisi ilmeisesti jo liian kaukaa haettu ja korkealentoinen termi niinkin arkipäiväiselle asialle kuin siivooja.

Muista ammattinimikkeistä kaikki olivat täysin yksimielisiä: lääkäri oli *doctor* ja sairaanhoitaja *nurse*. Kukaan ei miettinyt sanojen sukupuolispesifiyttä.

Huomionarvoista on myös se, että kukaan ei huomannut, tai ainakaan puhunut mitään esimiessanan sukupuolittuneesta luonteesta. Kaikki käyttivät esimiessanasta termiä *boss* tai *superior*.

4.5.3.2. Yhteenveto

Ammattinimikkeiden kohdalla mielenkiintoista oli se, että kukaan ei miettinyt suomenkielisten sanojen sukupuolispesifiyttä tai puhunut mitään esimies-sanon sukupuolittuneesta luonteesta. Kukaan ei esimerkiksi perustellut sillä lääkärin sukupuolta tai ylipäänsä kiinnittänyt esimies-sanon miesloppuun mitään huomiota. Tästä voitaneen päätellä, että joko miesloppuiset sanat eivät tuo mieleen miespuolista henkilöä (koska vain yksi koehenkilö viittasi lääkäriin maskuliinisella pronomiinilla, ja senkin perusteli muilla syillä) tai sitten sitä ei yhdistetä poliittisesti korrekten termien joukkoon, koska tutkittavat eivät sitä millään lailla kommentoineet tältä kantilta, toisin kuin englanninkielisiä sanoja. Voi siis olla, että tutkittaville oli tavallisempaa yhdistää englanninkielisiin termeihin poliittisen korrektiuden vaatimus

kuin suomenkielisiin vastaaviin. Suomessa kun asiasta ei ole puhuttu vielä(kään) sillä tasolla ja yhtä laajasti kuin monissa englanninkielisissä maissa (esimerkiksi Yhdysvalloissa).

4.6. Retrospektio

Retrospektio suoritettiin joko henkilökohtaisilla haastatteluilla tai sähköpostin välityksellä lähetetyillä yksityiskohtaisilla täsmäkysymyksillä. Halusin jälkeinpäin tietää, mitä tutkittavat olivat ajatelleet kääntäessään pronomineja ja haluaisivatko he kenties vielä muuttaa jotain. Esitin myös sellaisia vaihtoehtoja (esimerkiksi *she/he*, siivojaan viittaaminen *he*-pronominilla), joita tutkittavat eivät itse olleet käyttäneet tai tulleet ajatelleeksi ja kysyin voisivatko he kuvitella käyttävänsä sellaisia joskus. Kysyin myös mitä mieltä he olivat seksistisestä kielestä ja suomen kielen sukupuolineutraalien pronomien kääntämisestä ylipäänsä. Samassa yhteydessä selvitin myös tutkittavien taustasta opintojen aloitusvuoden, sivuaineet ja käännösalan työkokemuksen. Koehenkilöiden käyttämät persoonapronomit näkyvät kunkin alaluvun alussa olevasta taulukosta, johon ne on merkitty pienellä x-kirjaimella. Viiva tarkoittaa tyhjää. Taulukot on liitetty tähän pääasiassa selvyuden vuoksi, ja osittain myös siksi, että näytin retrospektiutilanteessa koehenkilöillekin heidän omat käännöksensä muistin virkistämiseksi. Liitteistä löytyvät myös koehenkilöiden tuottamat käännökset kokonaisuudessaan.

4.6.1. H-N

she	he	he/she	it	they
-	-	-	x	x

H-N:n retrospektio suoritettiin haastattelun kautta. H-N kertoi pyrkivänsä useimmiten neutraaliuteen. Hänen paljon käyttämänsä *they*-pronominilla viittaaminen yksikölliseen sanaan juontaa juurensa nuoruusaikoihin.

”Lueskelin aikoinaan sellasta Just Seventeen -lehteä ja siinä sitten käytettiin koko ajan sitä they:tä, ja niin kai se sit tarttu munkin korvaan.”

Vasta käännöstieteen opinnoissaan H-N sai kuulla, että *they*-pronominin vastaava käyttö ei ollut suositeltavaa. Vaikka H-N tiedostaa, että kaikki eivät tavasta pidä, kuulostaa se hänen omaan korvaansa luonnolliselta.

H-N myöntää, että viittaussuhteet saattavat joskus hämärtää *they*-pronominia käytettäessä, mutta silläkkin uhalla hän haluaa sitä käyttää. Vaihtoehtoina tälle hän mainitsee muun muassa subjektin toiston ja *he/she*-ilmaisun. *He/she*-ilmaus on kuitenkin hänen mielestään hieman hankala ja siihen tuntuu menevän liikaa aikaa puheessa, joskin kirjoitetussa kielessä se vielä menettelee. Geneeristä *he*-pronominia hän ei käyttäisi missään tilanteessa.

Vauvaan H-N viittaa *it*-pronominilla ja perustelee tätä sillä, että jostain syystä vauvaan tuntuisi ”hassulta” viitata *they*-pronominilla. Ei hän täysin tyytyväinen silti valintaansa ole ja olisi ehkä valmis vaihtamaankin sen, muttei ole varma miten. Sukupuolineutraalius on kuitenkin hänelle vauvoihin viitattaessa tärkeää.

Feministiseen näkyvyysstrategiaan H-N suhtautuu niin, että ainakaan virallisissa yhteyksissä hän ei käyttäisi sitä. Mahdollisesti esimerkiksi kaunokirjallisiin teksteihin hän saattaisi sitä harkita, etenkin jos se sopisi tarkoitukseen, eli vaikka feministisiin teksteihin.

”Et en mä ainakaan supervirallista tekstiä sillai kääntäis, koska se ei vaan tuntuis sopivalta kontekstilta. Mut joku epävirallisempi asiayhteys vois tietysti olla ihan hyvä tällasen viljelemiseen. Se pitäis siis jotenkin etukäteen päättää, et pysyis sitten siinä linjassa, että se ois sitte johdonmukaista.”

4.6.2. I-N

she	he	he/she	it	they
x	-	-	-	x

I-N:n retrospektio suoritettiin haastattelun avulla. Hänen käännösstrategiansa perustuu lähinnä neutralisaatioon, sillä hänen mielestään sukupuolen ei pitäisi olla ratkaiseva tekijä. I-N on kuitenkin hyvin tietoinen epätasa-arvoon liittyvistä asioista,

ja myös siitä miten se näkyy kielessä.

"No onhan se naurettavaa kun esimerkiksi ranskaks jos on vaikka sata naista paikalla, niin niistä puhutaan eri tavalla heti kun on yksin mies paikalla."

Hän ei ole varma, ettei joskus tiedostamattaan saattaisi lipsauttaa myös geneerisen *he*-pronominin tekstiin, mutta tietoisesti hän yrittää välttää sitä. I-N muistaa saaneensa ohjeet ei-seksistisen kielen käytöstä opinnoissaan aivan viime vuosina. Niissä suositeltiin erityisesti lauseen uudelleen muotoilua kuten monikkoon muuttamista. I-N muistelee, että ohjeissa ehkä hieman karsastettiin muotoa *s/he* ja suositeltiin sen sijaan *they*-pronominilla viittaamista yksikölliseen sanaan.

Mieluiten I-N käyttäisi muotoa *s/he*. *He/she* on hänen mielestään kömpelö ja liian pitkä, joskin konventionalisempi ja sen vuoksi parempi kuin *she/he*. I-N kuitenkin myöntää, että ajan ja totumuksen myötä jälkimmäiseenkin voisi tottua. Ilmauksen poliittisesta puolesta hän ei mainitse mitään.

Käännöstekstissään I-N käytti *she*-pronominia viittaamaan sairaanhoitajaan, ja tämän hän retrospektiossa haluaisi muuttaa, vaikkakaan ei heti keksi miten.

"Joo, kai mä sen jotenki muuttaisin, tais kieltämättä tulla vähän vahingossa."

Hän tiedostaa ammatteihin liittyvät stereotypiat ja vaikuttaa lievästi vaivaantuneelta valintaansa, joka on ilmeisesti ollut alitajuinen. Hän ei kuitenkaan voisi kuvitella viittaavansa sairaanhoitajaan *he*-pronominilla.

4.6.3. P-N

she	he	he/she	it	they
-	-	-	-	x

P-N:n retrospektio suoritettiin sähköpostitse kyselylomakkeen avulla. P-N kertoo, että huomasi sukupuolistereotyyppien jotenkin korostuvan tekstissä, ja koska käännösratkaisuja piti pohtia ääneen, tiedosti ehkä tavallista selvemmin käännöksen

ongelmat. Hän kertoo miettineensä asiaa ennenkin, mutta hänellä ei ole kysymyksiin vakioratkaisua.

"Pronomineista on kyllä puhuttu, mutta muistaakseni mitään yhtä ratkaisua pronomien käsittelyyn ei annettu. Keskustelimme eri vaihtoehtoista, puimme eri vaihtoehtojen hyviä ja huonoja puolia. Muistaakseni s/he:n käyttöä kehoitettiin välttämään ja usein toistuvia she or he -sanontoja."

Koska *he*-pronominin geneerinen käyttö on P-N:n mukaan ollut jo pitkään vakiintunut käytäntö, se ei pistä häntä niin silmään kuin *she*-pronominin geneerinen käyttö, joka jollain tapaa toisi enemmän kääntäjän henkilökohtaisia näkemyksiä esille. Tekstin tarkoituksesta riippuen P-N voisi kuitenkin harkita *she*:n jatkuvaa käyttöä. Käännöstoimeksiannossa P-N ei kuitenkaan käyttäisi *she*-pronominia geneerisesti neuvottelematta toimeksiantajan kanssa, vaikka omassa tekstissään voisi sitä hyvinkin käyttää.

They-pronominin käytöstä kysyttäessä P-N ei ole täysin varma, onko kyseessä jo vakiintunut ja yleisesti hyväksytty sanontatapa, joten aina hän ei sitä käytä. Hän kertoo käyttävänsä joskus rakennetta *he or she*, mutta ei mielellään kirjoitusasua *he/she*, koska se ei näytä hänestä hyvältä tekstissä. P-N:n mielestä kaikki esitetyt vaihtoehdot (*he/she*, *she/he*, *s/he*) ovat tavalla tai toisella hiukan kömpelöitä ratkaisuja varsinkin, jos niitä käytetään tekstissä toistuvasti.

P-N pyrkii omien sanojensa mukaan mahdollisimman sukupuolineutraaliin tyyliin eikä ainakaan tietoisesti pyri feministisenä pitämäänsä tyyliin. Vastakarvaan kääntämiseen hän ei usko:

"Mielestäni tällainen 'vastakarvaan' kääntäminen jollain tavalla vahvistaa stereotyyppioita korostamalla niitä tarpeettomasti. Jos kääntäisin vastakarvaan, tekisin sen luultavasti juuri kiinnittäkseni asiaan huomiota."

P-N:n ajatukset kuulostavat tutuilta Cameronin (ks. 2.1.) esittelemästä ajatuksesta feministisen kielentutkimuksen paradoksaalisesta luonteesta. Cameronin mukaan siihen tosin on lähdettävä mukaan ja otettava riski sukupuolierojen korostumisesta,

kun taas P-N näkee asian pelkästään negatiivisena.

4.6.4. K1-M

she	he	he/she	it	they
x	x	x	-	-

K1-M:n retrospektio suoritettiin haastattelun avulla. K1-M kertoo, ettei ole koskaan tullut ajatelleeksi kääntämistä tai kirjoittamista sukupuolen kannalta. Hän ei muista, että aihetta olisi käsitelty käännöstieteen opinnoissa. Käännöstöitä tehdessään hän on kyllä törmännyt jonkinlaisiin ohjeisiin hän-sanan kääntämiseen liittyen, muttei muista koskaan kiinnittäneensä niihin huomiota. Hän arvelee, että niissä olisi suositeltu välttämään sukupuolen ilmaisemista ja käyttämään esimerkiksi subjektisanan toistoa pronomien sijaan. Hän itse arvelee monesti käyttäneensä geneeristä *he*:tä ihan huomaamattaan. K1-M myöntää, että varmasti hänen valintoihinsa vaikuttaa hänen oma sukupuolensa sekä se, että ei ole koskaan kuullut käytäntöä kyseenalaistettavan tai siitä ylipäänsä puhuttavan.

"Mä käänsin noi ammatit nyt sen mukaan miten ne niinkun yleensäkin menee. Suurin osa sairaanhoitajista on kuitenkin naisia ja lääkäreistä miehiä. Vaikka en mä kyllä itse asiassa muista edes koskaan käyneeni lääkärissä, heh."

Näin ollen hänen mukaansa on loogisinta viitata sairaanhoitajaan *she*-pronomiinilla ja lääkäriin *he*-pronomiinilla, käyttäen hyväksi nimenomaan stereotyyppisiä mielikuvia. Niiden käytössä hän ei puolestaan näe mitään kummallista, vaan hän ajattelee niiden yksinkertaisesti heijastavansa todellisuutta. Kysymykseen, eikö kääntäjä voisi mahdollisesti pyrkiä purkamaan stereotyyppijä, K1-M vastaa olevansa liian laiska näkemään ylimääräistä vaivaa, ja ettei hän näe stereotyyppijä välttämättä negatiivisina asioina. Hän vain haluaa saada tehtävänsä hoidettua ja olla pohtimatta asioita turhan tarkkaan.

Käyttämäänsä muotoa *he/she* K1-M pitää joskus tekstissä kömpelönä ja hieman hankalana. Muoto *she/he* ei hänelle ole tullut edes mieleen eikä hän kuulemma ole nähnyt sellaista missään. Myöskään geneeristä *she*-muotoa hän ei käyttäisi, tosin

kertoo kyllä olevansa tietoinen sellaisen käytöstä. *They*-pronomini yksikölliseen sanaan viittaamassa on K1-M:lle aivan vieras käytäntö. Hän ei ole varma mitä tarkoitan, ja kun täsmennän, se ei kuulostaa hänen korvaansa kovin luonnolliselta.

4.6.5. K2-M

she	he	he/she	it	they
x	-	-	-	x

K2-M:n retrospektio suoritettiin haastattelun avulla. K2-M kertoi olevansa tietoinen ammattinimikkeiden ”poliittisesti korrekteista” nimikkeistä. Tiedusteltaessa *cleaner*-sanan valintaa hän selitti asiaa näin:

”Joo sitä mä mietin, että onkohan se niitä jotain, clean.. person tai jotain, mut sit mä ajattelin et kai ku cleaner on kuitenkin sana oikeesti. Kyllä mä itse asiassa vältin tietosesti cleaning womania ja muita sellasia.”

Vauvaan viittaavaa *it*-pronominia K2-M kertoo käyttäneensä tarkoituksella, ettei hänen tarvitsisi käyttää sukupuolispesifiä sanaa. Hän kertoo käyttävänsä *s/he*-muotoa kirjallisissa ja virallisemmissä yhteyksissä, esimerkiksi työssään.

Hänelle tuli käänösprosessin aikana mieleen, että feministikäytäntö käyttäisi siivoojasta varmaan *he*-pronominia. Itse hän ei kuitenkaan ks. lukeutuvansa heihin eikä olisi käyttänyt kyseistä taktiikkaa.

Käänösprosessin aikana K2-M ajatteli, että sairaanhoitajan kohdalla on helpointa yksinkertaisesti päättää, että kyseinen henkilö on tässä tapauksessa nainen, sillä hän ajatteli tekstin kirjoittajan varmasti haluavan korostaa sukupuolten välistä epätasa-arvoa palkkauksessa.

”Tuli mieleen katkeran nuoren naisen tilitys vanhemmasta mieslääkäristä, joka on sika ja tienaa viis kertaa enemmän. Eli kyllä mä lähinnä sen kirjoittajan, tai siitä näkökulmasta mistä tää teksti on...että miehet on enemmän sikoja, tienaa enemmän.”

Mielenkiintoista on, että huolimatta alun kiertelystä ihminen-sanana ympärillä K2-M käyttää *man*-rakennetta loppuosassa tekstiä. Kysyttäessä tästä hän selittää seuraavaa:

”Joo sinne mä mietin sitä, että tuleekohan tästä nyt sitten sellanen, että pitäis olla joku mankind, mutta ku siinäki on man ihan samalla lailla, itse asiassa womanissakin on man. Että emmä sitte kiertäny, mä aattelin, että antaa mennä.”

Hän on siis tässä tietoinen *man*-rakenteen sukupuolivärityneestä luonteesta, mutta ei koe tarpeelliseksi muuttaa sitä. Hän myös mainitsee, että jostain syystä hänelle tuli koko ajan mieleen käyttää työssäkävystä termiä *'working man'* vaikkei oikein osaa selittää miksi. Jotkut kollokaatiot ovat ilmeisesti vain jääneet hänelle muistiin.

Kysyttäessä saamastaan ohjeistuksesta laitoksella K2-M muistelee aihetta käsitellyn mahdollisesti jollakin kaunokirjallisen kääntämisen kurssilla. Hän muistaa kirjoitusasun *s/he* tulleen tunnilla esille mahdollisena vaihtoehtona. Muilla kursseilla hän ei muista aiheesta mainintoja.

4.6.6. M-M

she	he	he/she	it	they
x	-	-	-	x

Koehenkilö M-M:n retrospektio suoritettiin sähköpostitse kyselylomakkeen avulla. M-M myöntää, että hän-pronominien kiertäminen käännöksessä on ehkä totumuksen sanelemaa. Tämä perustuu hänen mukaansa siihen, että samanlaista kieltä tulee joskus tarpeen vaatiessa käytettyä työpaikalla teknisen kirjoittajan ominaisuudessa. Työssä kyseinen käyttö perustuu ohjeisiin, joten mitään ideologista syytä ei valittuun tyyliin ole. Normaalina käännöstyötä tehdessään hän varmaankin valitsisi geneerisen *he*-pronominin, jos *they* tai muu vastaava vaihtoehto ei sopisi luontevasti muun tekstin yhteyteen.

”Tämä siksi, että minusta tuollainen s/he / she/he, / he/she -höpötys, eli 'poliittisesti korrekti' kielenkäyttö on melkoisen tyhmää, enkä koe he-pronominia käyttämällä laulavani ylistyslaulua miessukupuolelle.”

Sairaanhoitajan olettaminen naispuoliseksi saattoi M-M:n mukaan johtua jonkinasteisesta alitajuisesta stereotypiasta sairaanhoitajien sukupuolesta. Tätä päätelmää tukee hänen mukaansa myös se, että hänen oma äitinsä on sairaanhoitaja. "Vastakarvaan" kääntämistä M-M ei edes harkinnut.

"'Vastakarvaan' kääntämistä en harkinnut ja tähän sopinee sama selitys kuin edellä, eli mielestäni pronominin valinnasta ei pitäisi tehdä kovinkaan isoa haloota... Itse olen sitä mieltä, että kääntämämme kaltaisen tekstin tarkoituksena on välittää tietoa, eikä siitä pitäisi suurennuslasin kanssa käydä etsimään mitään ideologista sisältöä..."

M-M ei muista, että pronomineja tai seksististä kieltä olisi käsitelty kovinkaan paljon hänen käymillään käännöstieteen kursseilla. Päälimmäisenä hänelle tulee mieleen joitakin mainintoja feministisestä käännösstrategiasta, mistä hän ei kuitenkaan muista juuri mitään.

4.6.7. Yhteenveto

Sukupuolierot tulivat retrospektion haastatteluissa selkeästi esille. Naispuoliset haastateltavat vaikuttivat olevan herkempiä kielen neutraaliuden suhteen ja valmiimpia muokkaamaan tekstiä sukupuolineutraaliin suuntaan. Myös miespuoliset koehenkilöt tiedostivat sukupuolikysymyksen ongelmallisuuden, mutta taipuivat helpommin mukailemaan alkutekstin rakennetta ja ehkä sitä kautta päätyivät käyttämään enemmän sukupuolispesifejä persoonapronomineja. Kukaan ei toisaalta myöskään osoittanut kiinnostusta kovin poikkeaville feministisille ratkaisuille, vaan naispuolisetkin kertoivat pyrkivänsä vain "neutraaliuteen." Suhteellisesti ottaen on kuitenkin merkittävää, että kaikki naispuoliset kertoivat pyrkivänsä neutraaliin kieleen, kun taas kaksi kolmesta miespuolisesta koehenkilöstä ilmaisi varsin selkeästi, etteivät he koe sukupuolineutraaliutta tärkeäksi tavoitteeksi teksteissään. Toinen heistä (K1-M) vaikutti olevan suhteellisen tietämätön oman käyttönsä sukupuolittuneista käytännöistä ja toisen (M-M) asenne heijasteli vähättelevää suhtautumista koko kysymykseen. Kolmas miespuolinen (K2-M) näki tekstissä tasa-arvokysymyksen ja asetti itsensä heikomman asemaan, mutta teki kuitenkin selväksi, ettei kokenut asiaa henkilökohtaisesti kovin tärkeäksi. Lisäksi hänen tasa-

arvopyrkimyksiä kohtaan tuntemansa *sympatia* selvisi vasta retrospektiossa eikä näin ollen välttämättä olisi välittynyt käännöksen lukijalle. Lukija saattaisi esimerkiksi helpommin huomata hänen käyttämänsä *man*-rakenteen. Kaikki olivat kuitenkin tietoisia ammattinimikkeisiin liittyvistä stereotyyppioista eikä kukaan valinnut selkeän sukupuolispesifiä termiä esimerkiksi siivoojalle. Toisaalta vaikka ammattinimikkeiden sukupuolispesifejä termejä osattiinkin välttää, paljastui niiden ehkä alitajuinen sukupuolistereotypia monen kohdalla siinä, että sairaanhoitajaan viitattiin feminiinimuotoisella persoonapronominilla. Tiedostamisen taso tässä asiassa vaikutti näin ollen olevan melko pinnallista.

Sivuaineiden valinnalla näytti olevan vain suuntaa antava yhteys tutkittavien herkkyyteen seksistisille käytänteille. Hypoteesini oli, että mitä enemmän yhteiskunnallisia tai niin sanottuja yleissivistäviä aineita koehenkilöt olivat opiskelleet, sitä tiedostavampia he olisivat seksistisen kielen suhteen. En tietoisesti ollut kuitenkaan valinnut naistutkimusta lukeneita käännöstieteen opiskelijoita, koska se olisi saattanut vaikuttaa tuloksiin suuresti. Kielipainotteisten aineiden osuus näytti olevan tämän tutkimuksen koehenkilöillä melko suuri. Naispuolisten sivuaineet koostuivat pääasiassa kieliaineista ja niitä tukevista muista yhdistelmistä. Miespuolisilla kirjo oli laajempi, joskin varsinaisesti yhteiskunnallisia aineita oli laajemmassa mittakaavassa opiskellut vain yksi henkilö, K2-M. Hän oli kuitenkin nimenomaan se miespuolisista, joka oli tietoisin seksistisen kielen ongelmista. Naispuolisten koehenkilöiden sivuaineet eivät näyttäneet vaikuttavan tuloksiin oikeastaan millään tavalla. Sen verran yhteiskunnallisten aineiden - tai ainakin naistutkimuksen - puute näkyi, että sukupuolineutraaliuden tärkeyttä korostavat eivät tulleet ajatelleeksi mitä sillä itse asiassa tarkoittivat. Neutraaliuden käsitettä ei määritely eikä sitä osattu kyseenalaistaa tai huomata sen paradoksaalista luonnetta.

Tutkittavien opintojen aloitusvuosi näytti sen sijaan olevan ratkaisevassa asemassa koehenkilöiden seksistiseen kieleen liittyvän tiedostavuutensa kannalta. Mitä myöhemmin opinnot oli aloitettu, sitä paremmin tutkittava oli selvillä ei-seksistisen kielen keinoista. Ääripäät olivat vuonna 1998 opintonsa aloittanut koehenkilö (K1-M) sekä vuonna 2001 aloittanut koehenkilö (I-N), joiden vastauksissa oli eniten poikkeavuuksia. Siinä missä K1-M oli täysin tietämätön esimerkiksi *they*-pronominin käytöstä viittaamaan yksikölliseen sanaan, oli koehenkilö I-N kuullut sitä jopa

suositeltavan saamissaan ohjeissa. Muiden koehenkilöiden vastaukset olivat jotain tältä väliltä. 2000 vuonna opintonsa aloittaneet (P-N ja K2-M) olivat molemmat kuulleet opinnoissaan keskusteltavan eri tavoista käsitellä pronominkysymystä. Selkeitä ohjeita pronomien käytöstä tai mainintoja seksistisestä kielestä he eivät kuitenkaan kovin tarkasti muistaneet. Vuonna 1999 aloittanut koehenkilö H-N oli puolestaan itse tutustunut *they*-pronominin edellä mainittuun käyttötapaan jo ennen opintojaan, ja vasta aloitettuaan opinnot saanut kuulla, ettei se ollutkaan suositeltava tapa. Kaiken kaikkiaan tutkittavien saamat ohjeet ja aiheen käsittelytavat vaihtelivat melko paljon. Tässä täytynee kuitenkin ottaa huomioon kunkin koehenkilön omat kiinnostuksenkohteet ja intressit, sillä useinhan sellaista ei paina mieleensä mikä ei kiinnosta tai mitä ei koe itselleen merkitykselliseksi, ja etenkin retrospektiön perusteella on helppo huomata, että koehenkilöiden kiinnostuksenkohteet ovat joissain asioissa hyvinkin erilaiset. Voi tietysti myös olla, että aikaisemmin aloittaneet eivät yksinkertaisesti muista kaikkia saamiaan ohjeita yhtä tarkasti kuin viimeisimmin aloittaneet. Ainoa selkeä yhteinen tekijä koehenkilöillä on kuitenkin kieli- ja käännöstieteiden laitos ja sieltä saadut ohjeet, joten lienee loogisinta pitää sitä ainakin osavastuussa opiskelijoiden tiedoista.

Skopos-teorian tuttuus näkyi itse käännösprosessin jälkeen vielä retrospektio-osuudessa, jossa koehenkilöt pääsivät erittelemään milloin käyttäisivät tiettyä strategiaa ja milloin eivät. Kysyttäessä käyttäisivätkö he ylipäänsä koskaan feminististä näkyvyysstrategiaa moni (lähinnä naispuolisista) kertoi voivansa harkita sitä jossain tilanteessa, mutta ei kuitenkaan kaikissa. Kysymys ei siis ollut muotoiltu niin, että koehenkilöitä olisi tarkoituksella ohjailtu erittelemään käyttöä eri tilanteissa, vaan erittely lähti heistä itsestään. Ne naispuoliset koehenkilöt, jotka sanoivat voivansa joskus käyttää geneeristä *she*-pronominia, sanoivat voivansa tehdä niin vain omassa tekstissään, mutta eivät käännöksissään. Kukaan miespuolisista ei edes maininnut geneerisen *she*-pronominin mahdollisuutta. Näyttää siis siltä, että näkyvyysstrategiaa voidaan ajatella käytettäväksi vain silloin, jos käännöksen funktio sitä erikseen vaatii tai silloin kun se sopii käännöksen funktioon. Koehenkilöt eivät ole siis sitä mieltä, että se voisi olla pysyvä strategia funktiosta riippumatta tai että käännöksellä voisi olla useampi funktio ja naisten näkyväksi tuominen kielessä voisi olla yksi niistä.

On myös mielenkiintoista, että lähes kaikki tutkittavat mainitsivat *he/she* ja *she/he* - ilmausten sekä *he or she* ja *she or he* -rakenteiden olevan kömpelöitä ja hankalia käyttää. Tämä kertoo mitä ilmeisimmin siitä, että käännösten oletetaan olevan sujuvia ja helppolukuisia (ks. esim. Venuti 1998). Harva myöskään huomasi sukupuolispesifien persoonapronominien järjestyksellä olevan mitään väliä. Moni puhui esimerkiksi ilmaisuista *he/she* ja *she/he* ikään kuin ne olisivat olleet tasavertaisia ilman minkäänlaista poliittista tai periaatteellista eroa. Harva oli pannut edes merkille järjestyksen merkitystä tai heille ei ollut tullut mieleen, että sillä voisi jollekulle olla väliä. Sen sijaan moni myönsi voivansa käyttää geneeristä *he*-pronominia, joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Termit “tiedostamaton” ja “tiedostettu” tulivat itse asiassa monessa kohtaa ilmi tutkittavien puheissa. Moni erotti tiedostaen tehdyt valinnat tiedostamattomista, ja selitti usein sellaiset kohdat joita ei ehkä osannut tai halunnut perustella tiedostamatta tuotetuiksi.

5. LOPUKSI

Feministikääntäjät saattavat kokea monenlaisia paineita ideologiansa vuoksi. Kaikki eivät välttämättä aina voi tai uskalla käyttää sellaisia ilmaisuja, jotka toisivat naisia paremmin esille. Saattaa myös riippua paljon julkaisijasta, millaiset ratkaisut pääsevät painoon asti. Kaikki eivät välttämättä edes tee selväksi mitä strategiaa käyttävät. Mutta eikö silloin katoa koko feministisen kääntämisen perusajatus, paikantuminen ja erojen näkyväksi tekeminen? Olen kuullut naisista, jotka kirjoittavat feminististä kirjoituksia esimerkiksi virtuaalisiin lehtiin nimimerkin⁹ suojissa, koska eivät uskalla käyttää omaa nimeään. He pelkäävät, että heidän uransa saattaisi vaarantua, jos toimeksiantajat saisivat tietää heidän feministisistä näkemyksistään. Onko mahdollista, että avoimesti feministisesti kääntävälle kääntäjälle voisi käydä samoin?

Varovaisuus feministisiä strategioita kohtaan oli havaittavissa myös tutkittavien vastauksissa. Erityisesti naispuoliset koehenkilöt painottivat pyrkivänsä neutraaliuteen eivätkä nähneet itseään käyttämässä näkyvän feminististä strategiaa kuin omissa teksteissään, jos niissäkään. Käännöksissä he eivät siis katsoneet voivansa sitä käyttää. Neutraaliuden tavoite on kuitenkin mielestäni hankala. Onko neutraalia edes olemassa? Kaikki on kuitenkin aina sanottu jostain näkökulmasta ja jonkin kontekstin sisällä. ”Neutraalius” tarkoittaakin käytännössä monesti naisten häivyttämistä. En usko, että miesten asema horjuu, jos naisiin viittaavia termejä käytetään joskus jopa geneerisessä mielessä.

Koehenkilö P-N:n ajatus siitä, että vastakarvaan kääntäminen vain korostaa stereotyyppioita ennestään, on minusta mielenkiintoinen. Hän toteaa, että vastakarvaan kääntäminen on tarkoitushakuista huomionherättämistä. Hänen näkemyksensä ovat mielenkiintoisia siksi, että niissä itse asiassa tiivistyy koko feministisen kääntämisen perusidea. Kuten Cameron (ks. 2.1.4. yllä) myöntää, kyseessä on paradoksi. Vastakarvaan käännettäessä stereotyyppiat todellakin kärjistyvät, mutta tarkoituksella, sillä silloin halutaan tehdä näkyväksi se, mikä yleensä jätetään rivien väliin ja pinnan alle. Samalla kuitenkin korostetaan sukupuolijaottelua entisestään. Se on kuitenkin

⁹ Esimerkiksi ”Tuija Juva” on anonyymien kirjoittajien mukaan peitenimi, jolla hän kirjoittaa netissä julkaistavaan feministiseen mielipide- ja kulttuurilehti Raijakoo:hon.

välttämätöntä, jos halutaan saada muutosta aikaan. Kyseessä on nimenomaan tarkoitushakuinen ja huomiota herättävä strategia, joka ei yritäkään olla neutraali tai yleisesti hyväksyttävä. Tämä erottaa sen monista muista.

Tutkimuksen laatimisesta ja suorittamisesta voisi sanoa pari sanaa.

Kokonaisuudessaan tutkimus oli mielenkiintoinen prosessi ja opetti myös tekijälleen paljon. Käännettävän tekstin hiomiseen olisi ehkä voinut käyttää aikaa enemmänkin, koska se on tietenkin ratkaisevassa asemassa tutkimuksen tulosten ja materiaalin löytymisen suhteen. Olisi ollut mielenkiintoista sisällyttää tekstiin enemmänkin esimerkiksi ammattisanastoon ja muihin mahdollisesti seksistisiin ilmauksiin liittyvää aihepiiriä. Vaarana oli kuitenkin tutkimuksen tarkoituksen paljastuminen. Aivan kuten Wendy Martyna (1980) ei halunnut tutkittaviensa tietävän mitä hän nimenomaisesti tutki, pidin minäkin tärkeänä yrittää säilyttää tekstin mahdollisimman neutraalina ja yleispätevänä. Koska tutkittavat tunsivat ainakin jossain määrin taustaani ja kiinnostuksenkohteitani, paljastumisen vaara oli melko suuri. Toisaalta se, että yksi koehenkilöistä (M-M) epäili minun laatineen tarkoituksella stereotyyppisiä ratkaisuja hakevan tekstin, ei välttämättä vaikuttanut hänen valintoihinsa. Ainakaan hän ei muuttanut käänösstrategiaansa merkittävästi suuntaan tai toiseen, tai ainakaan se ei muuttunut sen enempää stereotyyppiseksi vältteleväksi kuin oli alun perinkään ollut. Moni muukin saattoi aavistaa, mitä toivoisin heidän pohtivan tai miten heidän tulisi teksti kääntää. Tämä kävi ilmi esimerkiksi siinä, että varsinkin miespuoliset koehenkilöt kääntyivät usein katsomaan kysyvän odottavasti minuun, kun sukupuolikysymys tuli esille tai kun he pohtivat eri vaihtoehtoja. Toisaalta olin alun perin ajatellut, että minun ja tutkittavien henkilöiden tuttavalliset välit olisivat auttaneet think aloud -prosessia siinä mielessä, että he olisivat uskaltaneet artikuloida ongelmansa rennommin ja helpommin kuin jos tutkija olisi ollut joku tuntematon henkilö. Tulevissa tutkimuksissa kannattaisikin ehkä kiinnittää tähän asiaan huomiota ja mahdollisesti vertailla tuloksia keskenään.

Tähän liittyen myös hedelmällisimmäksi retrospektion suoritustavaksi osoittautui ehkä hieman yllättäen sähköpostin välityksellä käyty keskustelu. Sähköpostitse saamani (koehenkilöiltä P-N ja M-M) vastaukset olivat monella tapaa jäsentyneempiä ja mietitympiä kuin haastattelutilanteessa annetut vastaukset. Koehenkilöt olivat ehkä ehtineet miettiä vastauksiaan kauemmin ja muotoilla ne helposti omaksuttavaan

muotoon, toisin kuin suullisesti raportoidut versiot. Niistä jäi myös paremmat tallenteet, koska en teknisistä syistä johtuen kyennyt nauhoittamaan kaikkia retrospektiohaastatteluita, ja näin ollen ainoat jäljennökset niistä ovat oman muistini ja käsin kirjoitettujen muistiinpanojen varassa. Saattaa myös olla, että vastaajien oli helpompi puolustaa omia näkökantojaan ja valintojaan ilman minun fyysistä läsnäoloani. Jotkut haastatelluista saattoivat tuntea olevansa puolustusasemissa ja ehkä hieman hämmentyä, kun kuulivat minun tutkineen erityisesti sukupuolispesifien pronomien käyttöä ja ratkaisuja. Jotkut taas saattoivat ehkä sanoa jotakin vain minun mielikseni. Joka tapauksessa luulen, että haastattelijan läsnäolo voi vaikuttaa tuloksiin tavalla tai toisella, ja siksi mielestäni tulevaisuudessa tulisi kiinnittää huomiota myös retrospektiotilanteen puitteisiin.

Think aloud -metodin hyödyllisyyden puolesta tässä kyseisessä tutkimuksessa puhuu ainakin se, miten erilaiset tulokset olisi voitu saada mikäli think aloud -menetelmää, ja erityisesti sen jälkimmäistä osaa eli retrospektiovaihetta ei olisi suoritettu. Esimerkiksi koehenkilö K2-M:n selitys hänen käyttämiensä stereotyyppisten sukupuolispesifien persoonapronomien käytöstä itsetarkoituksellisina epätasa-arvoa alleviivaavina merkitsijöinä olisi hyvin todennäköisesti jäänyt tulkitsijalta täysin tietämättä. Samoin kaikki muut koehenkilöiden pohtimat vaihtoehdot, jotka eivät syystä tai toisesta päässeet lopulliseen versioon, olisivat jääneet rekisteröimättä. Tutkijalle olisi helposti saattanut muodostua harhakuva siitä, että valinnat tulivat koehenkilöiltä kuin itsestään eivätkä aiheuttaneet minkäänlaista problematisointia tai pohdintaa. Think aloud -metodi osoittautui tässä oivaksi työkaluksi. Myös metodin luonteeseen kuuluva tutkijan fyysinen läsnäolo ja koehenkilöiden havainnointi paikan päällä paljastivat osaltaan melko paljon tutkittavien alitajuisista mielenliikkeistä. Vaikka nauhalle eikä paperille jäänytkään todistetta siitä, että koehenkilö tuli vaistomaisesti ensin kirjoittaneeksi esimerkiksi *she* kun hän oli viittaamassa sairaanhoitajaan, mahdollisti paikan päällä tehty havainnointi tämänkin tapahtuman huomioon ottamisen.

Jatkotutkimukselle voisi kenties olla tilausta yhdessä kääntämisen (*joint translating*) tutkimisessa sukupuolierojen kannalta. Jonkin verran tutkimusta (ks. esim. Zimmerman ja West 1975, Cameronin 1996 mukaan) on tehty sukupuolierojen näkymisestä keskusteluryhmien välillä, mutta kääntämisen tutkimuksessa tätä ei

tietääkseni ole vielä tutkittu.

Olisi myös ollut mielenkiintoista noudattaa muun muassa Jääskeläisen (1999) tapaa arvioiduttaa käännökset joillain laitoksemme opettajilla. Olisi ollut kiinnostavaa nähdä, näkyisivätkö heidän arvioissaan koehenkilöiden oppimat säännöt ja ohjeet, ja miten he arvioisivat niistä poikkeavia ratkaisuja. Skopos-teoriaa voisi ehkä myös soveltaa tähän niin, että tutkittaisiin miten erilaisia ratkaisuja koehenkilöt tuottaisivat erilaisiin tarkoituksiin. Tämän tutkimuksen koehenkilöiden omat arviot käännösratkaisujen erilaisuudesta tekstin skopoksesta riippuen antaisivat osviittaa kenties hyvinkin erilaisista tuloksista. Jos koehenkilöt tietäisivät tuottavansa tekstiä esimerkiksi johonkin feministisen alan julkaisuun, käännökset saattaisivat erota paljonkin opettajien arvioinnin kohteeksi joutuvista teksteistä. Kenties tässä olisi myös lisätutkimukselle tilaa. Toisaalta voisi pohtia myös skopos-teorian yhteensopivuutta feministisen näkyvyysstrategian kanssa. Näkyvyysstrategian idea lienee siinä, että riippumatta tekstin kohdeyleisöstä tai funktiosta, sen pitäisi aina tuoda naisia paremmin näkyviin kieleen. Onko enää feministisen strategian mukaista, että tyyliä vaihdetaan kontekstista toiseen? Eikö tärkeintä olisi nimenomaan rikkoa rajoja siellä missä niitä ei vielä ole rikottu? Voisikin kysyä, mitä muutosta saadaan aikaan sillä, että käytetään esimerkiksi näkyvyysstrategiaa vain feministisen diskurssin sisällä, mutta mukaudutaan valtavirran sääntöihin muualla? Eivät edes feministit näytä olevan tästä yksimielisiä (vrt. esim. de Lotbinière-Harwood kohdassa 2.1.3.).

Se, että kääntäjäopiskelijat pitivät joitakin pronomini-ilmaisuja kömpelöinä eivätkä sen vuoksi halunneet käyttää niitä tekstissään, kertoo ilmeisesti siitä, että he ovat sisäistäneet yhden yleisimmän kääntämisen normin: sujuvuuden. Käännösten odotetaan olevan sujuvia ja helppolukuisia ja kaikki muu tulee näiden jälkeen. Opiskelijat ovat vain ymmärtäneet, mitä heiltä odotetaan ja tuskin heitä voi siitä yksin syyttää. On otettava huomioon suurempi kokonaisuus. Suuri osa näistä normeista omaksutaan hyvin todennäköisesti pääasiassa opetuksen kautta, ja näin ollen ei ole aivan sama mitä opetuksessa painotetaan. Myös tentti- ja kielioppikirjojen valintaan kannattaisi kiinnittää huomiota, sillä kuten jo suppeasta katsauksestani näkyi, on niiden suhtautumisessa melko suuria eroja tekijöistä riippuen.

Koehenkilöiden saamat keskenään ristiriitaiset ohjeistukset omalta laitokseltaan saattavat johtua myös laitoksen viime vuosina läpikäymistä henkilökunnan vaihdoksista. Kenties sukupolven ja jossain määrin sukupuolenkin vaihdos näkyy jo uuden opiskelijapolven saamissa ajanmukaisemmissa ohjeissa. Jos sukupuoli todellakin vaikuttaa seksistisen kielen havaitsemiseen yhtä paljon kuin tämän tutkimuksen perusteella näyttää, on tärkeää, että johtoportaassa, opintojen suunnittelussa ja erityisesti käytännön opetustyössä on jatkossakin mukana myös naisia. Voi olla, että aika on jo muuttunut ja alkanut pikku hiljaa näkyä myös opintojen suunnittelussa. Myös minua opettanut professorimme Gerard McAlester, joka vuosia sitten teki selväksi näkemuseronsa feministisen lähestymistavan kanssa, peräänkuuluttaa parin vuoden takaisessa kommentissaan (2003, 226) moraalisen ja eettisen näkökulman tuomista entistä vahvemmin mukaan kääntämisen opetukseen.¹⁰ Muutos on varmasti tarpeen ja tervetullut. Nykypäivänä ei kannata enää kouluttaa pitkälle erikoistuneita ammattilaisia, jotka ovat täysin tietämättömiä tärkeintä työkaluaan – eli kieltä – koskevista ongelmista ja siinä tapahtuvista muutoksista. Kääntäjät luovat koko ajan uutta kieltä, ja kieli on voimakas vaikuttaja eikä sen roolia pidä väheksyä.

¹⁰ McAlester myös itse käyttää kirjoituksessaan (2003) muotoa *she/he*.

LÄHTEET

- Bernardini, Silvia. "Using Think-Aloud Protocols to investigate the translation process: methodological aspects". Research Centre for English and Applied Linguistics. University of Cambridge, 2006. pp. 1–23. www-osoite: <http://www.rceal.cam.ac.uk/Publications/Working/Vol6/Bernardini.pdf>. Sivulla vierailtu: 24.5.2006.
- Biber, Douglas, Susan Conrad & Geoffrey Leech. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman, 2002.
- Börjars, Kersti & Burridge, Kate. *Introducing English Grammar*. London: Arnold, 2001.
- Cameron, Deborah. *Verbal Hygiene*. London: Routledge, 1995.
- Cameron, Deborah. *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Suom. Riitta Oittinen & työryhmä. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Chesterman, Andrew. "Ethics of translation". Teoksessa Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová & Klaus Kaindl (toim.) *Translation as Intercultural Communication. Selected papers from the EST congress – Prague 1995*. Amsterdam: Benjamins, cop. 1997a. pp. 147–157.
- Chesterman, Andrew. *Memes of Translation. The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: Benjamins, cop. 1997b.
- Collins Cobuild English Grammar*. London: HarperCollins, 1990.
- Crystal, David. *The English Language*. London: Penguin Books, 1988/1990.
- Daly, Mary. *Beyond God the Father. Towards a Philosophy of Women's Liberation*. London: Women's Press, 1973.

Daly, Mary. *Gyn/Ecology. The Metaethics of Radical Feminism*. London: Women's Press, 1979.

Dufva, Hannele. "Kielen ja ajattelun suhteesta eli mitä Sapir ja Whorf todella sanoivat?". Teoksessa Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus, 2002. pp. 155–177.

Elo, Satu. "Ihminen on mies". Yliopisto-lehti #9, 1998. www-osoite: http://yliopistolehti.helsinki.fi/1998_09/lyhyet.html#IHMINEN%20ON%20MIIES. Sivulla vierailtu 22.5.2006.

Engelberg, Mila. "Maskuliini, feminiini, virkamies. Geneeris-maskuliiniset ilmaisut, kuten miesloppuiset ammattinimikkeet". *Naistutkimus*. 6 (1993) 4. pp. 39–50. www-osoite: <http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/eres/hum/art/LO3b.pdf>. Sivulla vierailtu 23.5.2006.

Godard, Barbara. Teoksessa David Homel ja Sherry Simon (toim.) *Mapping Literature*. Montréal: Véhicule Press, 1988.

Godard, Barbara. "Theorizing Feminist Discourse/Translation". Teoksessa Susan Bassnet ja André Lefevere (toim.) *Translation, History and Culture*. London: Pinter, 1990. pp. 87–96.

Heinämaa, Sara. "Liisa ihmemaassa". Teoksessa Lea Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen: tutkielmia naisesta ja kielestä*. Helsinki: Yliopistopaino, 1988. pp. 11–16.

Hellinger, Marlis. "Effecting Social Change through Group Action. Feminine Occupational Titles in Transition". Teoksessa Cheri Kramarae, Muriel Schulz ja William M. O'Barr (toim.) *Language and Power*. Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 1984. pp. 136–153.

Jääskeläinen, Riitta: *Tapping the Process of Translation. An Explorative Study of the Cognitive and Affective Factors Involved in Translation*. Joensuu: Joensuun yliopisto, Kansainvälisen viestinnän laitos, 1999.

Lefevere, André & Susan Bassnett. "Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights: The 'Cultural Turn' in Translation Studies". Teoksessa André Lefevere & Susan Bassnett (toim.) *Translation, History and Culture*. London: Pinter, 1990. pp. 1–13.

Leiwo, Matti. "Kuka ja mikä [oli ja on]kaan Chomsky?". Teoksessa Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus, 2002. pp. 67–88.

de Lotbinière-Harwood, Susanne: *Re-belle et infidèle: la traduction comme pratique de réécriture au féminin = The Body Bilingual. Translation as a Rewriting in the Feminine*. Montréal: Éditions du remue-ménage, 1991.

Martyna, Wendy. "The Psychology of the Generic Masculine". Teoksessa Sally McConnell-Ginet, Ruth Barker & Nelly Furman (toim.) *Women and Language in Literature and Society*. New York: Praeger, 1980. pp. 69–77.

McAlester, Gerard. "A Comment on Translation Ethics and Education". Teoksessa Gunilla Anderman ja Margaret Rogers (toim.) *Translation Today: Trends and Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters, 2003. pp. 225–227.

Miller, Casey & Kate Swift: *The Handbook of Nonsexist Writing*. New York: Barnes & Noble, cop. 1981.

Moore, Kathleen. "Guidelines on Gender-Free language". Tunnilla jaettu moniste. Tampereen yliopisto, 2005.

NetMOT-sanakirja. Elektroninen sanakirja. Tampereen yliopisto. Copyright

Kielikone Oy. www-sivu:

<https://paletti.uta.fi/get/uri/http://mot.kielikone.fi/mot/uta/netmot.exe>

Newmark, Peter. *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters, cop. 1991.

Nilsson, Tiina. *Persoonaa, pronomini ja referentti: pronomien kääntämisen problematiikka suomi-englanti ja englanti-suomi -käännöksissä*. Tampere: Tampereen yliopisto, 1999. Pro gradu -tutkielma.

Rekiaro, Päivi. *Nyky-englannin peruskielioppi*. Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy, 1994/1995.

Schulz, Muriel R. "The Semantic Derogation of Woman". Teoksessa Barrie Thorne & Nancy Henley (toim.) *Language and Sex: Difference and Dominance*. Rowley, Massachusetts: Newbury House, 1975. pp. 64–75.

Silfverberg, Anu. "Miehestä kumppaniksi. Yrittäjä kävi taistoon terminologiaa vastaan". *Tulva* #2 2006. s. 9.

Simon, Sherry. *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*. London: Routledge, 1996.

Spender, Dale. *Man Made Language*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1980.

Thomson, A.J ja A.V Martinet: *A Practical English Grammar*. Oxford: Oxford University Press, 1960/1989.

Tiittula, Liisa. "Syrjiikö saksan kieli naisia?". Teoksessa Lea Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen: tutkielmia naisesta ja kielestä*. Helsinki: Yliopistopaino, 1988. s. 19–31.

Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam: Benjamins, cop. 1995.

Trask, R. L. *Language: The Basics*. London: Routledge, 1996.

Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995.

Venuti, Lawrence. *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. London: Routledge, 1998.

von Flotow, Luise. "Translating Radical Feminist Wordplay: Mary Daly's 'Gyn/Ecology' in German". Teoksessa Dirk Delabastita (toim.) *Traductio: Essays on Punning and Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. pp. 45–65.

Wales, Katie: *Personal Pronouns in Present-day English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Liite 1: H-N:n käännökset

Lämmittelytehtävä

Putting babies to sleep is quite a controversial issue. Many parents believe that you should hold the baby when it cries, however, not all research agrees with this. It is typical for humans that it is easiest to learn certain things when they can learn them themselves right from the beginning

Käännöstehtävä

The number of people with low income, who are involved in working life is on the increase. This phenomenon is very well known in the US, however it also becoming more and more common in Finland as well. Many people with permanent or temporary jobs are facing a situation where working simply does not pay off any longer. For example, the gross wages of a cleaner can be around 1000 euros per month. This can mean that they need to seek for further financial support from KELA (the Social Insurance Institution of Finland), because their wages are not enough to cover basic living expenses. This group includes people from working in temporary jobs in different sectors as well (full time) nurses. A friend of mine works as a nurse in a hospital in Tampere, and often complains about having to work very long hours for the relatively small wages. My friend compares their situation with that of their boss's, who is a doctor. The boss can earn five times the amount of money for the same number of hours. Regardless of the length of training or other factors effecting the salaries, it should not be unreasonable to expect that the pay for a full time job would be sufficient to cover a person's basic needs, without the need for supplementary financial support from the state. A human being is not equipped to work 24 hours in a day, and at least should be properly rewarded for it.

Liite 2: I-N: käännökset

Lämmittelytehtävä

Putting children to bed in the evening raises many opinions. Many parents believe that they have to take their have to take the children into their arms when they are crying. Not all the research results back this argument. The easiest way for children to learn something new is to let them learn by themselves.

Käännöstehtävä

The number of working poor is growing all the time. The phenomenon is common in the United States, but it is getting more and more frequent in Finland as well. The problem of many who work is that their wages do not provide for them. For example, the gross salary of a cleaner is about 1000 euros. This means that the cleaner will often have to go look for support and allowances from social services, because their wages aren't enough to cover their living expenses. Along with *pätkätyöläinen* of many sectors the nurses for example are part of this group of working poor. One of my friends is nurse in a hospital in Tampere, Finland, and she often complains that compared to her pay, she has to work disproportionately long hours. She contrasts her situation to that of her superior, a doctor, who may earn five times more while doing equally long hours. Regardless the length of education and other factors affecting the pay, it should be reasonable to expect that all the people who work could support themselves. People have not been created to work night and day, at least not without a proper recompense.

Liite 3: P-N:n käännökset

Lämmittelytehtävä

How to get babies to fall asleep is a question that raises many kinds of opinions. Many parents believe that a baby needs to be picked up when it is crying. Not all studies support this view. For us human beings the easiest way to learn things is to acquire them independently with time.

Käännöstehtävä

The number of the working poor continues to increase. The phenomenon is widespread especially in the United States, but it is also becoming more common in Finland. Many workers can not support themselves anymore. The average monthly salary for a professional cleaner, for example, is about 1000 euros. This might mean that the person is forced to apply for financial aid from the Social Insurance Institution of Finland (Kela) as their salary is not enough to cover their everyday expenses. Temporarily employed people in different professional fields, including nurses, are among this group. A friend of mine works as a nurse in a hospital in Tampere and often complains that their workload is far too heavy compared to their wages. The head of staff who is a doctor may receive a salary five times as high as the nurses' salary. If we do not take into account the length of their education or other such factors that influence wages – is it unreasonable to expect that working people are able to support themselves? People were not made to work night and day, at least not without a fair compensation.

Liite 4: K1-M:n käännökset

Lämmittelytehtävä

People have different opinions about lulling babies to sleep. Many parents believe that they should take the child to their arms when he/she is crying. However, all scientific research does not support this. It is easiest for a child to learn things from the beginning by him/herself and without help.

Käännöstehtävä

The number of employed poor continues to grow. The phenomenon is usually connected with the United States, but it clearly is becoming general in Finland, too. Many working people find themselves in a situation where they cannot support themselves through their work. For example, the gross wage of a cleaner is approximately 1,000 euros a month. This might mean that he/she has to apply for support from Kela, the social insurance institution of Finland, because his/her wage does not cover normal cost of living. In addition to short-term workers from several fields, also nurses belong to this group. One of my friends works in a hospital in Tampere and often complains that she has to work excessive hours compared to her small wage. She compares her situation to the situation of her boss, who is a doctor. With the same amount of work, he may earn five times as much as she does. Even when the length of education and other factors affecting wage are not taken into consideration, shouldn't it be reasonable to expect all working people to be able to support themselves? People were not made to work night and day, especially without proper remuneration.

Liite 5: K2-M:n käännökset

Lämmittelytehtävä

Putting babies to sleep raises a lot of different opinions. Many parents believe that they should hold the baby when it cries. However, all research does not support this idea. The easiest way to learn is to do things by oneself from the beginning without any help.

Käännöstehtävä

The number of people who work but are poor is in a steady increase. The phenomenon is especially familiar in the United States, but it is getting more and more common in Finland as well. A lot of people who work simply cannot live off of what they earn. For example, a cleaner's gross pay is around 1000 Euros a month. This may mean that they may have to apply for benefits from Kela, the Social Insurance Institution of Finland, because their salary is not enough to cover their daily expenses. In addition to fixed-term workers from a number of different fields, for example nurses belong to this group of people. An acquaintance of mine who works in a hospital in Tampere often complains that she has to work a disproportionate number of hours when compared to her small pay. She compares her own situation to that of her superior who is a doctor and can earn as much as five times what she earns while working the exact same number of hours. While not taking into account the length of education and other factors that affect people's salaries, one should be able to expect that everyone who works could get by on their own - shouldn't it? Man has not been made to work all day and all night, at least not if they do not get paid enough.

Liite 6: M-M:n käännökset

Lämmittelytehtävä

People have a lot of opinions about putting babies to sleep. Many parents believe that they must pick up their child when the child is crying. Not all studies support this claim, however. People learn best when they get to learn things by themselves from the start.

Käännöstehtävä

The number of people who are employed, but are still poor is constantly rising. This phenomenon is widespread especially in the United States, but is clearly on the rise in Finland, too. Many people who are employed face a situation where their salary is too small to cover the costs of living. For example, the gross salary of a cleaner is approximately 1000 euros per month. This means that they may have to apply for a financial assistance from Kela, The Social Insurance Institution of Finland, because their salary does not cover the ordinary costs of living. Nurses, for example, are in such situation. An acquaintance of mine works as a nurse at a hospital in Tampere, and often complains that the long hours she works are disproportionate to her low salary. She compares her situation to her superior, a doctor. Her superior may earn five times as much as she does by working just as long as she does. The length of the education and other things that affect the salary notwithstanding, one would still assume that a professional of any field would get by with their salary. People were not created to work night and day, at least not without a proper compensation.

Abstract in English

Can language ever be neutral? Many feminists believe that it cannot. They think that language is as partial as any other aspect of life and that people should become more aware of the kind of language they use. However, many linguists and translation studies theorists have often ignored this aspect altogether. Translation theories and linguistic patterns are portrayed as if they were universal laws and as if they represented every language user's opinion. Furthermore, grammar books and other established language authorities claim to convey objective and neutral guidelines, but even they have been criticised for being biased. How, then, has the problem been covered in translation teaching? Are the students aware of the partiality of their language? Do they use sexist language? Do they know any strategies to avoid it, and most importantly, do they think they *should* avoid it?

This study tries to answer these questions. I argue that it is not irrelevant what kind of language translators use and that they are in a powerful position which should not be underestimated. Based on my experience as a translation student, this aspect has not been stressed enough. That is part of the reason why I chose to study my fellow students' feelings about the present situation. My intention was to discover what kind of information the students had gained in their studies and how did they use this knowledge.

The purpose of the present study is thus to describe the translational behaviour of six subjects (three females and three males) performing a translation task from Finnish to English. Think aloud protocol was used in order to reveal the subjects' thought processes and reasoning. The data was collected in a think aloud experiment in which the subjects were asked to translate a text and, at the same time, to verbalise as much of their thought process as possible. After the task, a retrospective session was arranged in order to record the subjects' attitudes towards the task, and to clarify some aspects of the translations.

The main focus of the study is on personal pronouns and, more specifically, how the subjects translate the Finnish gender-neutral pronouns into English. The translation text also includes a few professional titles which the subjects need to translate. On the

one hand, the focus is on whether the subjects recognise the stereotypical sex division behind the titles, i.e. whether they translate the titles gender-specifically, or whether they feel the need to find more “politically correct” gender-free alternatives. By gender-specific, mean such titles as ‘cleaning lady’ and ‘chairman’, and by “politically correct” such terms as ‘cleaner’ and ‘chairperson’. On the other hand, the study focuses on monitoring whether the subjects refer to the people behind the titles with gender-specific pronouns, or whether they prefer to look for gender-free pronouns or other ways to avoid gender specificity.

Chapter two gives an outline of some of the views on language and gender within the scope of feminist theory. Some key concepts, such as linguistic determinism and relativism, theoretical reform and visibility strategy, are introduced. Furthermore, gender specific pronouns and the generic use of the masculine, the main concerns in this study, are considered in the light of feminist theory. Special focus is also given to the so-called institutionalised sexism, which refers to the biased expressions and guidelines commonly found in dictionaries and grammar books.

Chapter three offers a brief introduction to some of the key concepts of translation studies. Mainly those areas which are of most interest to feminist thinking are covered. Descriptive translation studies and norms of translation are viewed in a critical light, and issues of ideology and visibility are considered in connection with feminist thought. Descriptive translation studies have attempted to approach translations through an objective point of view and create universal rules and norms to translational behaviour. However, I argue that even the most objective descriptions are biased, since they are always filtered through someone else’s eyes and agendas. When it comes to norms in translation, there is no such thing as objective, and even the theorists themselves admit it. I argue that every translator has an ideology, whether she¹¹ realises it or not. Thus translators’ visibility is important. By providing information about their translation strategy and ideological stance in prefaces and footnotes, for example, translators can make themselves heard and more visible. At the end of the chapter, a brief look at the instructions on pronoun use in grammar

¹¹ I am using a generic ‘she’ here to take an active stand for the visibility strategy.

books and English language books is provided. The objective is to regard the findings in respect with what the subjects report to have learned in their studies.

In chapter four, I present my own study in more detail. The subjects and the translation task are introduced, after which a brief summary of the think aloud protocol as a method of study is provided. In the actual analysis section, I concentrate on pronominal use in the translations and compare them with one another. I start with pronominal analysis by discussing each personal pronoun in detail, after which various ways to avoid them are presented. I also consider the terminology concerning the professional titles and the concept 'human'. I try to highlight the differences by providing as many examples as possible and in some cases I let the examples speak for themselves. The retrospection session clarifies the subject's feelings and attitudes towards the translation task at hand and towards the feminist translation strategy in general. A brief summary of all the findings is presented at the end of each section.

The results reveal that the sex of the subjects is a relevant factor in how the subjects use personal pronouns. The female subjects paid more attention to different means of avoiding gender-specific pronoun use than the males. In addition, the year when the subjects had started their translation studies seemed to be of significance in that it was reflected in the instructions they had been given on how to use gender-neutral pronouns and non-sexist language. Those who had most study years behind them had not received specific instructions, and those who had started their studies more recently, had a better knowledge of how to deal with sexist language and gender-specific pronouns in a neutral environment. The reasons for this, were not, however, entirely exhaustive.

Despite the female subjects' tendency to prefer gender-free expressions, none of them reported actual desire to use the so-called feminist visibility strategy, i.e. 'generic she' or other methods that would "go against the grain" and challenge the stereotypical assumptions. In other words, they were not likely to refer to people working in stereotypically female-related fields, such as cleaning, with masculine pronouns, or use the "she" pronoun to refer to both males and females. Instead, they reported that they usually opt for neutrality and gender-free language. Neither did any of the males present such tendencies, rather quite the opposite. Some of the females reported of the

possibility of using the visibility strategy in their own texts but not in translations. The skopos of the translation is thus seen to dictate the style of the translation more than any ideology. It seems that a translation is not considered a re-written text but rather a copy of the original. That is to say, according to the subjects, the translator should not let her own ideology or convictions interfere with the message or style of the original.

In conclusion, it seems that the think aloud protocol was useful in discovering the subjects' grounds for making the choices that they made. Otherwise, it would have been rather difficult to try to detect their reasons and speculations. The examination of the mere translation product could have led the researcher astray and it might have resulted in distorted conclusions. The retrospection session was also of utmost importance in the analysis of the subjects' attitudes, especially in respect of the feminist ideas. However, due to the explorative nature of the study and the small sample of subjects, the findings are regarded as hypotheses to be tested in further research.